

HORVÁTH MIKLÓS-REÖK IVÁN

ISTEN

PAPOK

ORVOSOK

ISTEN, PAPOK, ORVOSOK

ÍRTÁK:

HORVÁTH MIKLÓS
kórházi lelkész

REÖK IVÁN
kórházi sebészorvos

BUDAPEST,
KORDA R. T. KIADÁSA

Nihil obstat. P. Joannes Hemm S. J. censor dioecesanus.
Nr. 7849/1940. Imprimatur. Strigoni, die 6. Novembris 1940. Dr. Joannes Drahos
vicarius generalis.

Nyomatott: Korda R. T. nyomdájában, Budapest, VIII., Csepregy-utca 2.

Miért e könyv?

A történelem előtti időkben, éppen úgy, mint a napjainkban élő primitív népeknél, még nem különült el egymástól az orvos és a papi hivatás. Ugyanazok gyógyították a beteget, akik lelki vigaszt adtak és a hit erejét táplálták. És egységesen egy volt a tudomány is, melyben békésen megért és kiegészítette egymást a tapasztalás, az intuíció, az emberi és a kinyilatkoztatás emberfeletti igazsága.

A fejlődés lendülete azonban széttrökte ezeket az eszményi állapotokat. Megsokasodtak a feladatok, bővültek, gazdagodtak az ismeretek, s ezért a méltóságteljes lassúsággal hömpölygő folyam számtalan sebesen rohanó patakká, folyóvá bomlott szét. De az emberi természet is olyan, hogy amit alaposan meg akar ismerni, azt széttördeli, feldarabolja, hogy egyenként vehesse szemügyre. A tapasztalás nyújtotta adatokat külön csoportosították, a jelenségeket aprólékos gonddal figyelték meg és amikor mesterségesen előidézett kísérletekkel tetszőleges kérdéseket szegeztek a természetnek és válaszadásra kényszerítették: megvetették a korszerű természettudományi kutatás alapjait. Az intuíció az irodalomban és a bölcseletben élte ki magát, a hívő lélek pedig mindinkább elfordult a világtól, hogy zavaraltalanul adhassa át magát a kinyilatkoztatás igazságainak.

A helyes, célszerű és emberi természetből fakadó munkamegosztás meghozta gyümölcseit: azokat a színes, gazdag és sokrétű kincseket, amelyeket összefoglaló néven civilizációnak és kultúrának nevezünk. De a fény nyomában lopakodik az árnyék. A munkamegosztásból, a szívós következetességgel keresztülvitt szétdarabolásból nemcsak áldás fakadt, hanem átok is szakadt az emberiségre!

Úgy járt, mint az egyszeri gyermek: hogy kifürkéssze kedvenc játékának titkait, olyan alaposan széjjelszedte, hogy soha többé senki sem tudja összerakosgatni.

Az emberiség talán már túl messzire került! Tudományai annyira elkülönültek egymástól, hogy szinte nem is tudnak egymásról. És velük együtt szétdarabolódott a viléggép, mely mintha nem is lenne egységes, összhangzó, Isten teremtette mindenség, — úgy szétszakadt az ember, mintha nem a teremtés koronája, az örök élet ígéretének birtokosa, Isten képére és hasonlatosságára teremtett méltóság hordozója lenne.

Valljuk meg nyíltan: meghasonlott egymással a sokféle tudomány, nem akar tudni egymásról a különböző forrásokból fakadó ismeret és kettészakadt az emberi lélek. Ebben a nagy meghasonlásban, e felzaklató lelki válságban a pap és az orvos sodródott a legmesszebbre egymástól. Amikor az élet napfényes oldalán járnak, elmennek egymás mellett s úgy tesznek, mintha nem is ismernék egymást.

Az orvos büszke a tényekre, a tapasztalás adataira, arra a hatalmas épületre, melyet a természettudomány százszorosán ellenőrzött megfigyelésekkel, aprólékos gondolat végrehajtott kísérletekkel épített fel és erősített meg. Minden kézzelfogható, megmérhető itten, súly, mérték és számszerint elrendezett — nem csoda, ha nem szívesen látott vendég itt a hit, mert ez „csak” „a remélt dolgok valósága, meggyőződés a nem szemléltekről”. (Zsid. 11, 1.)

A pap, a hittudós pedig talán mintha küldetéséből nem is következő módon fordítaná el néha tekintetét az újkor vívmányaitól, a modern természettudomány meglátásaitól.

De az életnek nem minden útját ragyogja be napfény. Vannak sötét és homályos sikátorok is, ahol az emberek könnyen megbotlanak, véresre sebzik magukat és saját erejükből lábra nem állhatnak, s ezért segítségért kiáltanak. Két ember van, akinek azért adott Isten fület a halásra, kezét a segítségre, szívet az együttérzésre, hogy a baj helyére siessen, ott szóval-tettel segítsen. És a bajba jutott egyszerre kapaszkodik belé mind a kettőbe: a papba és az orvosba, nem ereszti el őket, s ekkor már nem mehetnek el közömbösen vagy éppen ellenségesen egymás mellett.

Igen, a beteg mind a két kezével egyforma erősen kapaszkodik belé orvosába és papjába. És ezzel a mozdulattal nem két embert kapcsol egymással össze, hanem két hivatást, két gondolkozási irányt, két lelki világot. Önmagával bizonyítja be, hogy erőszakosan tépték szét azt, ami Isten elgondolása szerint együvé tartozik. Mert nem külön utakon botorkáló anyagi test és szellemi lélek az ember, hanem egységes egész, összhangzatosan felépített organizmus — és nem vakon gördülő gépezet, vele semmitféle kapcsolatban nem lévő eszmei és szellemi szféra a világ, hanem csodálatos bölcseséggel kormányzott univerzum. És így a tudás, emberről, világról való ismeretek sokasága sem lehet egymástól független, ellentétes rendszerhalmaz. É r t e l e m és a h i t n e m e l l e n s é g e k, h a n e m t e s t v é r e k.

Napjainkban, midőn mindenki érzi, éppen az orvosnak és a papnak, mint magas őrhelyre állított szemlélőnek van alkalmja, hogy leginkább rádöbbenjen: veszélyben a világ és rajta az ember! Egészen bizonyos, hogy a következő századok történetírói e kort nem a technika, hanem a szellemi meghasonlás korának fogják nevezni. Mert amióta ember jár a földön, ilyen felörlő, ily kétségbeejtő lélekhasadás nem győörte még az egyént és a társadalmi életet irányító nézetek és meggyőződések még nem néztek egymással ilyen engesztelhetetlen gyűlölettel farkasszemet.

Talán legtálálóbban e megállapítás jellemzi századunk gyermekeit: a modern ember nem érti, amit hisz és nem tud hinni abban, amit ért. A társadalmi életet legfőképen a vallás és a tudomány ellentétje marcangolja. A lélekhasadás és a szellemi meghasonlás azonban nem marad meg a maga elkülönültségében, hanem kitör és mindenre rányomja bélyegét. Soha nem tapasztalt válságok rázzák a civilizáció és a kultúra épületét, s Európa gondolkodói egymással versengve ijesztenek a feltartóztathatatlanul közelgő szerencsétlenség rémképeivel. Spengler, Frobenius, Keyserling, Huyzinga, Huxley, Sorokin kongatják a vészharangot.

Mint amikor az égen cikázó villám nyugatról-keletre látszik s az egész éjtszakai tájat megvilágítja, úgy nyomja rá bélyegét ez a szellemi válság mindenre és mindenkire.

Senki sem térhet ki előle és mindenki felelős érte: ha nem felidézésében, akkor nemtörődömségeért, mellyel hagyta továbbterjedni.

Ezért szeretne ez a kis könyv elsősorban szólni a z orvosokhoz: vessék végre el maguktól a már izekre szagztatott anyagelvűségnek cifrálkodó rongyait, hiszen ezek semmit sem takarnak már és régen kibújt alóluk a mezíten igazság. A modern fizika világképe és a korszerű biológiai felfedezések sok elméletről bebizonyították, hogy csak eltúlzott feltevések voltak. Ne támasszák alá felfogásukkal és életükkel a híres angol csillagásznak, Edingtonnak megállapítását: a legutolsó évszázadban és természetesen a jelenlegiben is sok tudós akadt, aki „tudományos és vallásos meggyőződését szinte légmentesen elkülönített rekeszekben tartogatja. Meggyőződésük első fele jó a laboratórium számára, a másodikat pedig csak a temp-lomba viszik s egyik sem próbálja meg komolyan a kettő összeegyeztetését.”

Meg kell végre győződni, hogy a tudomány és a vallás között nincs igazi, mélyreható és áthidalhatatlan ellentét. A feszültség nem a valóságban, hanem a gondolkozásmódban van. Nem a struccpolitika itt a kivezető út, hanem a bátor helytállás. Az értelem ítélőszéke elé kell terjeszteni, az észszerűség fényében meg kell vizsgálni az ellentmondásokat — ez a haladás a kiegyensúlyozott lelkület felé. Nem fizikai, kémiai törvényeknek hódoló anyagi test és ettől független lélek, hanem egységes egész, a teljes humanum méltóságát hordozó személyiség az ember s így nem is lehet másképp közeledni hozzá, csak egész lélekkel.

Valóban mindazok, akik a kor ütőerén tartják kezüket, megdöbbenve ismételhetik a nagy lidérc nitzschei panasztát: „Nem érezzük-e a végtelen üresség közelgő szelét? Nem érzitek-e, hogy borzalmasan hideg van? Nem érzitek-e, hogy közelít a fekete éj? Nem kell-e meggyújtani a lámpást délben?” Honnét ez a riadalom? A kor kietlen és a kétségbeesés síró vadludai húznak át a problémáktól terhes égen. Merre szállnak — ki űzi őket? Űzi a modern ember nagy tévedése, mely elhitte Zarathustrának és társainak, hogy „a kereszténység az egyetlen átok, az emberiség egyetlen, le-

moshatatlan gyalázata". Hallgatott a hamis dalra, mely imígyen zengett: „Kérve-kérlek, testvéreim, maradjatok hűek a földhöz, s ne higgyetek azoknak, akik a földöntúli reményekről beszélnek. Méregkeverők ők, akár tudják, akár nem." A kereszténységet tehát elvetették, de az új világnézetek nem adnak kielégítő feleletet a felvetődő problémákra. Ennek oka: az új világnézetek a hit helyett a tudományra esküsznek, ám a XIX. század tudománya lassan elvesztette a talajt a lába alól és önmagával meghasonlott. Ezt elsősorban az orvos érzi, mint akinek legtöbb dolga van a természettudományokkal és mint akit leginkább bódított el ezeknek a természettudományos felfedezéseknek ujjongó öntudata. Ezért kell néki a segítő-kéz, mely megmutatja a visszavezető utat a kereszténység felé, a szó, mely felhívja figyelmét a kinyilatkoztatás igazságainak és a természettudományos meglátásoknak összeegyeztethetőségére és eligazítja a rázúduló problémáknak áradatában.

A modern orvos nem azonosíthatja már magát a mult századi Strauss felfogásával: a föld a miénk, az eget adjuk Istennek és a madaraknak. Éppen a természettudományos felfedezések, az emberi test és működésének tüzetesebb megismerése kényszerítik, hogy megirigyelje az ég madarait, mert övék a sejtelmes magasságok légköre, és megirigyelvén, elvitassa a szárnyalás egyedüli jogát tőlük. A test, az anyagi világ ismerete nem lehet béklyó, ellenkezőleg: ösztönök inkább, kiindulási lehetőség, lendítőkerék, mely magasabb értékek, — mulandósága, szétbomlása pedig az oszthatatlanság, halhatatlanság, egyszóval a szellemi világ mezsgyéjére utal.

De szeretne ez a könyv a lelképásztorokhoz is szólni. Hiszen ők is orvosok: a léleké. De amíg a test gyógyító mestereinek több lelkiségre van szükségük, addig szabad talán az ő figyelmüket felhívni a modern természettudományi kutatás eredményeinek fokozottabb mértékben való felhasználására, éppen a lélekmentés, a szellemi küzdelem során. A könyv lapjainak egyik fel-felcsillanó vezérszólam: sosem szabad felednünk, a test, az anyag is Isten gondolata — a lélek szolgálatára. Észre kell tehát venni

azt a sok lehetőséget, amit éppen a test és általában az anyagi világ megismerésében való előrehaladás önkénytelenül is mindenki kezébe ad. Minél alaposabban ismerjük a test-hárfa szerkezetét, annál biztosabban hangolhatjuk fel a lélek készséges hangszerévé!

De egy kicsit mindehhez szólnak e megfontolások. Senki sem rendezkedhetik ma már be a horatiusi tanács szerint: „Ne kérdezzesd, mi a jövőnek titka!” Jelen és jövő titkainak kérdései önként felkínálják magukat, sőt egyenesen tolakodóan jelentkeznek. Ezért kell szemükbe nézni és választ keresni rájuk; ebben a válaszkeresésben szeretne megértő segítőkezet nyújtani e munka.

Nem akar természetesen kész rendszert adni, sem szigorúan vett tudományos fejtegetésekkel nem dicsekszik. Csupán a bölcelet, a hittudomány és az újabb természet-tudományi, elsősorban biológiai felfedezések szintézisével szeretné megválaszolni a modern ember, különösen az orvos legégetőbb problémáit; — szeretne fogékonyságot gyújtani a keresztény élet szépségei iránt; — igazságainak mindenkor kielégítő és megnyugtató erejét szeretné a gondolkodó emberek előtt megcsillogtatni. De amiként a nap sugarai nemcsak fényt, hanem meleget és rügytakasztó s gyümölcs-érlelő energiát is hintenek, úgy a szellemi világ titokzatos távlataiból, a keresztény igazságok napjából felénk sugárzó áramlások is sok mindent hordoznak. A megvilágításon, a megértés intellektuális örömein kívül a tettekre késztető sürgétést az Üdvözítő szavai szerint: „Menj el és cselekedjél hited szerint.” Így szeretné e könyv is, ha az új belátások, amelyeket fakaszt, egyben új cselekedetekre sarkallnának, hogy mindannyiunkon teljesüljenek a szentpáli szavak: „Eljutunk a férfiúi tökéletességre, olyan életkorra, melynek mértéke Krisztus teljessége.” (Ef. 4, 13.)

I.

NAGY KÉRDÉSEK

Problémák pergőtüzét álljuk. Kérdések ostromolnak — kérdések, amelyek mindig is gyötörték az emberiséget, s amelyek jelentkezni fognak mindaddig, míg csak az utolsó ember el nem fogyasztja az utolsó fókát — helyesebben: amíg értelmes lény eszmél e földi tájakon. Mert hiszen az e s z m é l é s az, ami mellünknek szegezi nyugtalanító nehézségeit: magamra tekintek, és nem tudom, ki vagyok — széjjelnézek a világban és rádöbbenek, mennyire ismeretlen előttem keletkezésében, tennállásában, összefüggéseiben!

E titkok nyitját keresi az ember. A gyermek csodálkozó szemével, a földműves józan eszével, a bölcs pallérozott elméje a tudomány tapogatódzó módszereivel. De úgy a magánosok, mint a vallások és filozófiai rendszerek sokáig hiába kerestek megoldást, biztos feleletet a nagy kérdésekre. Isten, világ, ember, test, lélek, élet, halál, halhatatlanság problémáinak feloldó akkordjai csak a kereszténység harsonáján csendültek fel tiszta zengéssel először. Utána évszázadok teltek el, s a világnak az a része, melyhez eljutottak az Evangélium problémákat bontó igéi, megpihent, mert legalább a legsúlyosabb kérdésekben eligazítást nyert. Az ember azonban nem nyugszik. A tudás szikrája új tápot keres, amelyen tüzet fogva, világíthat. A kutató emberi elme mind mélyebbre hatolt a természet titkaiba. Amilyen mértékben azonban megismerte az anyagi világ rejtelseit, olyan mértékben rabja is lett az anyagnak. Más alakban, új fogalmazásban, de lényegében a régi, pogány, sőt pogánytalan tévedések, mint a porából megélemedett fönix, újultak fel. Ez istentelen tudomány madara azonban nemcsak szárnyaszegett, hiszen a sárban bicegett, hanem vérszegény is volt: tudóskáit, rajongóit táplálni nem tudta. Az emberiség tehát csalódottan, kifosztva, éhesen, szabadító

szamaritánust vár. S a kereszténység ismét jelentkezik. Ad tanácsot, választ, eligazítást. De kíván is valamit. Tudja, hogy a természettudomány fáradozásai nem hiábavalók, csak egyoldalúak. Ezért összefoglalást sürget: az emberi kutatás eredményei és az isteni kinyilatkoztatás igazsága együttesen adják a problémák teljes, biztos, kielégítő megoldását.

Eddig — két-három évszázadon át — csak az egyikről, az emberi bölcselkedésről és a természettudományok vizsgálódásairól vettek tudomást. Pedig ez nem elég. Az emberi tudás véges. Tragikusan bölcs a shakespearei megállapítás: „Több dolog van, Horatio, földön és égen, mintsem bölcselmetek gondolni képes.” Ezért van szükségünk isteni kinyilatkoztatásra. Nem más ez, mint elismerése annak, hogy ha van Isten, — márpedig van — akkor nemcsak fizikai létezésünkben nem hagyhat magunkra, hanem lelki-szellemi igényeink kielégítésében, sóvárgó igazságkeresésünkben is segítségünkre siet. Hogyan teszi ezt? Szent Fia és kiválasztottjai által, kinyilatkoztatásaiban.

A modern tudománynak tehát az induktív és deduktív okoskodás mellé fel kell a kinyilatkoztatást is, mint ismeretforrást vennie. A kinyilatkoztatást a Szentírásban és a szenthagyományban találjuk meg.

A Szentírásról mindig érezte az emberiség, hogy az „rendkívüli kiadás“, nem évezredek költői és tudósai szószátyárkodásainak egyik, talán sikerültebb terméke, hanem maga a Könyv. Bár emberi kezek rótták betűit, kifejezései ugyan az emberi tudás határán belül mozognak és szerzőik korának, sőt fajtájuk gondolkodásmódjának, nyelvezetének bélyegét viselik magukon, mégis: Isten szava. Királyok, papok, költők, mesteremberek, próféták és evangélisták: csak eszköz voltak az Őr számára. S amint a toll minősége nyomot hagy az írásképen, de a szerző gondolatait nem változtatja meg, úgy éktelenkedik gyakran a szentkönyvekben íróinak — leíróinak — fogatékos földrajzi, természettudományi ismerete, hiányos történelmi értesültsége — a nélkül ugyan, hogy akár e téren is komoly tévedést tartalmazna. Persze, hiszen a Biblia nem ilyen irányú ismereteket akar közölni! Egyedül a z

erkölcsi igazságok s a hit kérdéseiben tanít. S ebben csalatkozhatatlanul, mert itt már Isten gondolatait adja. Minderre könnyen rájöhetünk és mindezt bizonyítva is látjuk, ha a Szentírást mint történeti könyvek gyűjteményét vizsgáljuk, a megfelelő segéd-tudományok erre vonatkozó módszereivel. Ennek taglalása azonban e mű kitűzött céljától már messzire vezetne.

A második mód, a katolikus tanítás szerint, amelylyel Isten kinyilatkoztatja igazságait: a *szen th a g y o m á n y*. Az Üdvözítő, megváltó tevékenységének továbbadására, látható társaságot, Egyházat alapított. Az Egyház emlékeiben, szokásaiban, szertartásaiban, nagy történelmi alakjainak megnyilatkozásaiban élnek tovább az Üdvözítőnek a Szentírásban fel nem lelhető tanításai s az életével kapcsolatos, eredetileg leírhatatlan tények. Maga a Szentírás is utal erre, hiszen belőle értesülünk arról, hogy Jézus feltámadása után még negyven napig tanítványai között maradt és Isten országának titkait fejtegette nékik. E tanításról azonban sem az evangéliumokból, sem az apostoli levelekből részletesen nem értesülünk — nyomtalanul pedig mégse tűnhetett el. Másrészt egyedül a *szen th a g y o m á n y* világosít fel arról, mely könyvek tartoznak tulajdonképen a Szentíráshoz. Így a kinyilatkoztatásnak e két forrása kölcsönösen kiegészíti egymást s az emberiség nagy kérdéseire határozott választ ad.

Régi térképeken sötét foltok és rajtuk az intelem: „Hic sunt leones” — itt oroszlánok vannak. Ha kitergetjük a modern kor nagy térképét, találunk azon is számos pontot, ahonnét a tudomány félelmetes erejével támadó vadak ugrásrakészen leselkednek. Azonban mindazok, akik a földről kitarják karjukat Istennek felénknyúló keze után, — akik a hit kinyilatkoztatásaiban megszűrlik tudományuk eredményeit, akik megbizonyosodtak róla, hogy hit és tudás nem összeegyeztethetetlen — felkészültek minden támadásra és szilárdan állnak az igazság szikliján.

Igénytelen fontolgatás testről és lélekről

Bármennyire gazdag is a világ, az embert elsősorban önmaga érdekli, legszívesebben, legmohóbban önmaga felé fordul, s bár a világot megcsodálja, kutatja is titkait, a legizgatóbb titoknak mégis csak mindenkor önmagát érzi. A „gnoti se auton” fölösleges figyelmeztetés, hiszen az emberiség örök Narcissusként kíváncsian hasal a tudományok tópartján, hogy habjaiban végre kibontakozzék előtte arcának rajza.

Ez arculat vonásainak felvázolásában, az ember mi-voltának kiderítésében első helyen jelentkezik az orvostudomány. E tudomány általánosan elfogadott irányelve, hogy mindig a valóságból, a tapasztalás tényeiből indul ki, s a helyes gondolkodás szabályai szerint az okozatból az okra, az eredményből az előidézőre következtet vissza.

E feladatának azonban csak úgy tehet eleget, ha a tényeket világosan áttekinthető csoportokba foglalja, ha nem nyugszik addig, amíg az elégséges okot meg nem találja, s ami a legfontosabb: a többi szaktudomány tételeire is tekintettel van, azoknak eredményeit is rendszerébe beágyazza. A tudományos kutatás haladása továbbá azt is kötelességévé teszi, hogy időnként átvizsgálja ismereteit, felülbírálja osztályozását és magyarázatait, mert új tények: új csoportok felállítását, új okok felismerését s új magyarázatok kialakítását teszik szükségessé.

Az életet, betegséget, gyógyulást, halált jellemző tények első osztagát *fizikai és kémiai jelenségek* képezik. Ezek elégséges okát, szóval előidézőjüket az emberi testnek és környezetének fizikai és kémiai szerkezetében találhatjuk fel, s így megmagyarázásuk szintén fizikai és kémiai folyamatok és törvények segítségével sikerül. Baleseti sérü-

léseknél, csonttöréseknél: a külvilág erőhatásai — belső szakadásoknál, keringési zavaroknál, a nedvforgalomnál stb.: a fizikai törvények által megszabott belső erőviszonyok érvényesülnek — a köképződések, a sav-bázis egyensúly-változásai stb. pedig: a test kémizmusában lelik elégséges okukat és magyarázatukat. Mindez annyira közismert és magától értetődik, hogy felesleges tovább foglalkoznunk vele. Csak azt kell kiemelnünk, hogy az orvosi tudomány újkori fellendülését ennek az észszerű és természetes csoportosításnak köszönheti. Roux, Haberlandt és Smeil nevéhez fűződik a megjelenési alak s az észlelhető működés összefüggésének elve. Számtalan kísérlet és megfigyelés bebizonyította, hogy a szerkezet, alkat, azaz a materiális alap megváltoztatása tevékenységváltozást idéz elő, s ezért orvosi ténykedésünk első feladata, hogy a kóros tünetek elégséges okát a test kóros változásaiban ismerjük fel. Ennek az elvnek megfordított alkalmazása pedig a sebészetet tette nagygyá, mert a test, a végtagok, az egyes szervek műtéti megváltoztatásával működésbeli változásokat tudunk előidézni (például: csonkítások, kiirtások esetében).

A tapasztalati tények elégséges okának nyilvánvalóvá válása pedig a kauzális orvosi gondolkodásnak vetette meg alapjait. A jelenségek létrejöttének, az elégséges ok hatásmechanizmusának fizikai és kémiai törvényekkel való megmagyarázása megnyugtató módon sikerült. Ez nemcsak fokozta az orvos biztonsági érzését, hanem megnyitotta az utat arra is, hogy a természettudományok mindenegyese ágát, az összes ismeretet és felfedezést gyógyító tevékenységében felhasználhassa.

Bármily gazdag, hatalmas és sokrétű az anyagi természetű tények csoportja: az egész valóságot mégsem öleli fel. Minden életjelenséget — legyenek azok akár az egészség, akár a betegség tünetei — nem lehet teljesen fizikai és kémiai folyamatokra visszavezetni. Már csak azért sem, mert az élet nem általánosságban, hanem mindig élőlényekben, egyedekben nyilvánul meg. Mint Schaxel megjegyzi: nincs életpép, anyagtömb, hanem élő individuumok vannak. Az egyén pedig — fejtegeti Princhorn —

mindíg mint egység, mint oszthatatlanság jelentkezik, s így magasabbrendű valóság, mint alkotóelemeinek összeadási eredménye.

A tények új csoportját, az *egyedi jelenségeket* kell tehát felállítanunk. Ez az osztályozás ismét nem mesterséges, mert nem a mi elhatározásunkból, állásfoglalásunkból fakad, hanem természetes, mert magukból a dolgokból, a tények mivoltából indul ki. Az új csoport elégséges okát már nem találhatjuk fel egyedül a testben, s így megmagyarázásukra a fizikai és kémiai folyamatok sem lehetnek elégségesek.

Az elégséges ok kereséséhez az első lépést akkor tesszük, ha ezt a második csoportot szabatosan megkülönböztetjük az elsőtől. Szembe kell tehát állítanunk az élet anyagi megnyilvánulásait az egyedi jelenségekkel. Ilyen például az élettelen tárgyak tehetetlensége s az élőlények kezdeményezni-tudása; vagy az anyag heteronómiája és megkötöttsége, mely a tárgyakat a környezet és a természeti törvények vak és engedelmes eszközévé teszi, — másrészt az egyedek autonómiája és szabadsága, mellyel vágyaik kielégítésére, céljaik megvalósítására, önmaguk kiteljesítésére törnek.

A két csoport világos elhatárolása, pontos jellemzése azonban nem szorítkozhatik csupán a különbségek pusztá szembeállítására. Az ellentéteken túl ki kell emelnünk azt a valóságtöbbletet is, amelyik lehetetlenné teszi, hogy az elégséges okot a testben s az ok-okozati viszony hatásmechanizmusának magyarázatát a fizikai és kémiai törvényszerűségeken találhassuk fel. Annál fontosabb ennek a valóságtöbbletnek a kiemelése, mert éppen ennek felhasználásával következtethetünk vissza előidézőjére, szóval elégséges okára. A valóságtöbblet első jelét a tények megnyilvánulásának kísérletileg igazolható minőségi különbségében állapíthatjuk meg. Ez az anyagi működéseknek élményekkel való befolyásolhatatlanságával szemben az egyéni jelenségeknek individuális élményekkel való befolyásolhatóságában nyilvánul meg. Szemléltetően bizonyítja ezt J o h a n s e n azzal, hogy az egyén gyakorlásával, tanításával, idomításával előidézett és lemért tevékenység-

gyorsulással szembeállítja vasrészecskék oxidációjának és redukciójának változtathatatlanságát. A rozsdás vasat számtalanszor redukálhatjuk és újra oxidálhatjuk a nélkül, hogy a vasrészecskék „gyakorlásának” bármilyen nyomát észlelhettünk, mert ezek egyéni élményekkel teljesen befolyásolhatatlanok. Jennings és a magatartástan művelői az egyéni cselekvésnek a mechanikus rendszerek viselkedésével szembenálló alapvető különbségeit a kísérletetesen alapuló, valamint a képzetársulás segítségével lehetséges tanulásban, a látottak utánózni-tudásában, új állásfoglalások kialakításában, új célok kitűzésében látják. Driesch és számos biológus összefoglalóan úgy jellemzik az egyéni jelenségeknek az anyagi tüneteményeket meghaladó többletét, hogy szerintük az egyén „történeti visszaható” („historice reagens”) alapot teremt magának.

A két ténycsoport különbségének egybevetéséből, majd az egyedi jelenségek minőségi többletéből arra kell következtetnünk, hogy bennük a testen és a fizikai s kémiai törvényszerűségeken kívül újabb és tőlük minőségileg különböző ok hat. Olyan ez az ok, mint aki *birtokolja, használja a testet* s annak teljes anyagi, tehát fizikai és kémiai adottságait. Nem más ez az ok, mint az élőlény önmegevalósításra törekvő énje.

Az egyedi tények csoportjából tehát *az egyén énjére* kell visszakövetkeztetnünk, s ezt, mivel valóságos eredményeket hoz létre: valóságnak kell tartanunk. Nem elégedhetünk meg azonban a pusztán visszakövetkeztetéssel. Az orvosnak nemcsak a külső megfigyelés áll rendelkezésére, hanem az önérzékelés is, a *belső átélés bizonygatóvá* tévése. Ezeknek tudományos feldolgozásával a lélektan foglalkozik. Közismert megállapításai szerint: az egyén énje nem azonos testével, hanem azt csak birtokolja — nem azonos cselekedeteivel, hanem azokat csupán végrehajtja, — de nem azonos ösztöneivel, hajlamaival, képességeivel sem. Vagyis mint Ranschburg írja: „Az én, bár légszorosabban az élő organizmushoz kapcsolt valami, mégis külön, e felett áll s csak észleli, elszenvedti a külvilág s ebben a testi szervezet reá ható változásait a nélkül, hogy

azokkal azonos volna." Az individual-psychológia egész munkásságát az egyedi én tanulmányozásának szenteli és az individuális élet kulcsát abban az erőfeszítésben látja, amellyel az — A d l e r kifejezése szerint — a hiányérzet nyugtalanító állapotából („minus situation”), a beteljesedő kielégültség állapotába („plus situation”) kíván jutni, s ennek megvalósítására eszközként használja testét.

Az individuális jelenségek elégséges okát az egyedi énben találhatjuk fel. Ezt orvosok előtt felesleges bizonyítani. Gyógyító tevékenységük megindítója az ennek testi állapotával, élettani tevékenységével való elégedetlensége s az a kívánsága, hogy az általa kellemetlennek, fájdalmasnak ítélt tüneteket megszüntessük, megváltoztassuk, enyhítsük. Az egyedi én bírálja tehát felül a testet, annak minden tevékenységét s ezért semmiképen sem lehet azok produktuma, hanem sokkal inkább mindazoknak ura, hiszen szabad elhatározásával egyéni — anyagi szempontokból megmagyarázhatatlan — célok kedvéért, — minők például kozmetikai kívánságok — még életét veszélyeztető műtéteknek is aláveti magát. Egyetlen percig sem végezhet orvosi munkát az, aki számításából kihagyja a szenvedő, akaró, célokat kitűző, testét birtokló és használó egyedi ént, s a rászoruló embert nem tekinti egyébnek fizikai és kémiai törvényekkel jellemezhető anyaghalmaznál.

Az egyéni jelenségek elégséges okát nemcsak azért kell az énben feltételeznünk, mert nélküle mindezek megmagyarázhatatlanok, hanem mert e negatív bizonyítási módon kívül számtalan olyan adat birtokában is vagyunk, amelyek közvetlenül tanúsítják az egyedi én aktív tevékenységét. E szempontból különös jelentősége van az alkat-kutatásnak. Míg alkat alatt ugyanis kezdetben — mint azt T a n d l e r meghatározta — „az egyén somatikus fátumát” értettük, addig az újabb vizsgálatok alapján mind bizonyosabbá válik az alkat megváltoztatásának lehetősége, s így az ennek azon képessége, hogy a szervezet morfológikus-funkciós involúciós adottságai fölé tud emelkedni. Már J e n d r a s s i k ismertet olyan dystrophia musculorum progressiva eseteket, amelyekben a szorgalmas tornászás, tehát az én öntudatos elhatározásán alapuló célszerű tevékenység javu-

lást eredményezett. Stiller felhívása: „Napimádókká kell nevelnünk az astheniást”, Payr-é: „Neveljük izomatlétává” — szintén ezt bizonyítja. Az orvosi tudomány teljesen új fejezetét nyitotta meg az a szándék, amelynek nyíltan bevallott célja: a veleszületett alkat áthangolása. Már nemcsak vértelen úton, gyógyszereknek, hormonoknak a szervezetbe való juttatásával érjük el a célt, hanem közvetlenül: sebészi beavatkozások segítségével is. A belső elválasztás keretében az egyes túlzottan működő mirigyek megkisebbitését, illetve kiirtását Haberer, — a hiányosan működők pótlását Eiselsberg, Kocher, Voronoff ajánlotta — haemoliticus icterus-nál a vérképzés egyensúlyának helyreállítására lépkiirtást, a görcs-készség csökkentésére mellékvese-kiirtást végzünk.

Sebészi és egyéb orvosi beavatkozásokkal az egyedi én olymódon változtatja meg testi és funkcionális adottságait, hogy azok végrehajtására az orvost kéri fel. De a közvetett hatáson kívül az én közvetlenül is uralkodik testén, mert — mint Benedek fejtegeti — „a psziché eseményei, az indulat — élet hullámai, a neuróvegetatív rendszert áthangolják, s ezáltal a hormonális rendszert befolyásolják”. Cannon feldühített kísérleti állat vére adrenalin tartalmának emelkedését és tartalék glikogénjének mobilizálását ismerteti. A Siebeck—Marx-féle kísérletek szerint, hipnotikus ivás-sugalmazások által a vizeletelválasztás gyors fokozódását és valóságos hidrémiát lehetett elérni. Dalmady midőn a rendkívüli testi megerőltetéseket tanulmányozta, arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy az egyedi én kivételes esetekben, életveszély, menekülés, sőt sportversenyek kapcsán is, fiziológiailag egyenesen lehetetlen feladatok megoldására képes. Egész irodalma van az úgynevezett „second wind” kérdésének. A kifulladás atléta objektíve és szubjektíve egyaránt, valóságos életveszedelemben forog, mégis, ha akaratának teljes latbavetésével továbbfut vagy úszik, egyszerre azt érzi, hogy ismét bővebben kap levegőt, öntudata tisztul, előbb még száraz bőrét bőséges meleg verejték önti el s új, egyenletes ütemben tovább versenyezhet. Akarata átjuttatja

a holtpontra, a lélekszakadás után újra levegőhöz jut, megerősödik.

Az egyéni jelenségek ténycsoportjának az egyedi én az elégséges oka. Ez a tisztán tapasztalásból levont, a tényekből visszakövetkeztetéssel nyert tétel, bölcséletileg is helytálló, mert Volkelet megállapítása szerint az egyediség végső ismertető jegye maga az egyén énje. Mert míg minden individualitás másodlagos, következményszerű, szóval előidézett, addig csak az éné elsődleges, mivel princípium individuationis-a tulajdon létezéséhez, lényegéhez tartozik. E bölcséleti meghatározást ismét orvosi megfigyelésekkel támaszthatjuk alá. Ismeretes ugyanis, hogy az újszülött nemcsak kollektív példánya fajának s alig különbözik a másik csecsemőtől, hanem még énje sincs. Csupán idővel kezdi szembeállítani önmagára eszmélő, érző, cselekvő, szenvedő énjét a külvilág dolgaival. S amilyen mértékben alakítja ki belső jellemét, akként alakul ki és különbözik meg teste is a többi emberrel szemben. A használat értéke erősíti vagy koptatja a szerveket, a végtagokat; az arcot a mimika ekéje szántja.

A ténycsoport s elégséges okának megmagyarázására van még szükség. E magyarázat magától értetődik, hogy csak lelki lehet. Az emberi s állati élőlénynek egyéni lelke van s e léleknek valamiféle sűrűsödése, vonatkozási vagy a birtoklás öntudatos pontja az énje. A lélek velejéből, lényegéből bontakozik ki, eszmél önmagára az én és minden erejét és képességét belőle meríti. De ugyanitt halmozza fel ismereteit, tapasztalatait, kialakított állásfoglalását is. Az én és a lélek egymáshoz való viszonya szabályozza s magyarázza a tudatos és tudatalatti, az emlékezés és feledés tényeit. Mindez éppúgy a lélektan körébe tartozik, mint ahogy a fizika és kémia törvényeinek nyilván tartására is az illetékes szaktudomány jogosult.

Bármennyire áttekinthető is a tények e két csoportja, az összes életjelenség, az egészség és a betegség minden tünetét mégsem illeszthetjük belé. Az úgynevezett általános életjelenségeket például semmiképpen sem sorozhatjuk ide. Autonómiájuk, önkéntességük, célszerűségük, szabadságuk lehetetlenné teszi, hogy az anyagi jelenségekkel kapcsoljuk

öket össze. Viszont az énnel sem függnek össze, mert a születés, tehát már az önmagáraeszmélés előtt megvoltak és különben is az öntudattól teljesen függetlenül zajlanak le. Az ontogenezisnek elnevezett célszerű folyamat a szerkezet nélküli petesejtből építi fel azt a csodálatos bonctani és tevékenységi egységet, amit emberi testnek nevezünk; az anyagcsere és reflexek pedig az élőlény életének fennmaradását biztosítják.

Ha a harmadik ténycsoportot az első kettővel mérjük össze, azonnal megnyilvánul mennyiségi és minőségi felbrendülése. A test anyagi adottságai, a fizikai és kémiai folyamatok itt is csupán eszközszerűek, s így szükségképen egy magasabb okcsoport szolgálatában állanak. Az egyedi jelenségek csoportjától való elkülönítést viszont nemcsak az embrionális fejlődés, a reflex-tevékenység s az anyagcsere megfigyelésével eszközölhetjük, hanem kísérletekkel is bizonyíthatjuk. A szövettenyésztés alkalmazásával bármely élőlényből, tetszésszerűen sejteket, szöveteket, sőt szerveket is kiemelhetünk és anyagcseréjüknek, összes életjelenségüknek az egyéni lélekről s entől való függetlenségét kézzelfogható módon igazolhatjuk.

Kétségtelen tehát, hogy az úgynevezett általános jelenségeket, a fejlődés, növekedés, anyagcsere, megújulás és reflex-tevékenység tapasztalati tényeit nem sorolhatjuk egyik csoportba sem. A felállított harmadik csoport elégséges okának minőségileg és elvileg kell különböznie az előbbi két csoport elégséges okától: a testtől és a lélektől. A helyes oknyomozást ismét úgy végezhetjük, hogy kiemeljük a csoport tényeinek minőségi többletét s e valóságból következtetünk vissza előidézésére alkalmas, tehát elégséges okára.

Ha a harmadikat az első csoporttal hasonlítjuk össze, akkor a jelenségek autonómiájából, önkéntességéből, meghatározhatatlanságából, öncélúságából megint azt állapíthatjuk meg, hogy az anyagi rendszerek, a fizikai és kémiai folyamatok itt is csupán eszközszerűek. Ez a tény önmagában véve kétségbevonhatatlanul igazolja, hogy létezik valamely határozott, szabad és célratoró valóság, mely az eszközöket birtokolja és használja. Ebben hasonlít tehát

a ténycsoport a másodikhoz, az egyedihez, — feltételezett oka pedig az énhez.

Ha továbbfolytatjuk az összehasonlítást: az általános életjelenségeket az individuális folyamatoknál sokkal magasabbrendűeknek kell tartanunk. Mert míg az egyéni tevékenységet kísérletezés, a kudarcból való okulás, azaz fáradságos és gyarló kialakulás jellemzi, addig az általános életjelenségeket elsődleges tökéletességük, befejezettségük határozza meg. Nem tevékenykedhet bennük egy fokozatosan önmagára eszmélő lelki tényező — ennél magasabbrendű szellemi valóságot kell feltételeznünk. Korunk biológiai kutatása ennek megfelelően organizmikus felfogást fejlesztett ki s az általános életjelenségeket entellechiás tevékenység eredményeként fogja fel, vagyis az öntudattól független élettani folyamatokban valamely szellemi természetű és „bennrejlő tényező”-nek elnevezett valóság célratörő tevékenységét látja.

Az általános életjelenségek elégséges okát, a szellemi természetű bennrejlő tényezőt tudományosan csak úgy jellemezhetjük tehát, ha a biológiai folyamatok célszerűségét, szóval az immanens factor célratörő tevékenységét az egyedi ennek ilyen tevékenységével hasonlítjuk össze. A kísérletek, amelyek ma már könyvtártöltenek meg, azt bizonyítják, hogy míg az én tapasztalati tudással, kísérletezéssel valósítja meg céljait, addig a biológiai célszerűség elsődleges tudás és képességek birtokában, kísérletezésmentes tökéletességgel zajlik le. Erre vonatkozólag az első kísérletet Wolf Gusztáv végezte. Ő a nagy gőtének (triton taemiatus) szemlencsáját műtéti úton eltávolította, s így a bennrejlő tényezőt oly megújítási feladat megoldása elé állította, melyhez tapasztalati ismereteket nem szerezhett, hiszen cataracta-műtét az egész törzsfejlődés folyamán nem fordulhatott elő. Mégis a feladat megoldott, tehát primaer tudás felhasználásával, amit az is igazol, hogy az ektodermális eredetű szemlencse, a szívárványhártya felső részéből újítódott meg. Mindezek az elméleti és kísérleti megállapítások teljes egészében vonatkoznak a szűkebb értelemben vett reflex-tevékenységre is. Az ezekben tevékenykedő szellemi valóság ugyanez az imma-

nens factor, akinek tevékenysége célszerű és nem tapasztalati, hanem elsődleges tudáson alapul. Ennek bebizonyítása kedvéért C o g h i l l kételtűek központi idegrendszerén és reflex-készülékein párhuzamos bonctani és működésbeli tanulmányokat végzett. Vizsgálataiból kétségbevonhatatlanul kitűnt, hogy a reflex-tevékenység kibontakozásában a kísérletgetésen alapuló tapasztalásnak semminemű szerepe sincs. A b d e r h a l d e n emberi embriók s újszülöttek reflexeinek ismertetésével kapcsolatban kifejti, hogy a reflex a maga befejezettségében és kiforrottságában azonnal jelentkezik, míhelyst megnyilvánulásának alaktani alapjai elkészültek. Természetesen e tényeket csak ott tekinthetjük át teljesen, ahol valamilyen külső ok miatt a szervezet nincs abban a helyzetben, hogy az alakbeli kialakulással lépést tartson s ekként reakciói az egyszerűbbtől az összerendezettebbig fokozatosan nyilvánulhassanak meg. Szóval ott, ahol az akadályok egyszerre megszűnnek és a fejlődés merevsége hirtelen, minden átmenet nélkül szabad és tökéletes mozgásba csaphat át. Így egy terhes szalamandra-nőstény felvágásával kitűnik, hogy mindkét méhében, mintegy ötven darab, két centiméternyi hosszú lárva zsúfolódott össze. Ezek nemcsak egymással sajtolódnak szorosan össze, hanem ki nem fejlődött peterészek közé beágyazva, s mindegyik külön-külön saját peteburkával is szorosan bevonva, tehát nagyon kis helyen, annyira összecsorulnak, hogy még soha, semmiféle megmozdulásra alkalom se nyílhatott számukra. A kiszabadított és vízbevetett állatok — miként azt W e i s s-nél olvassuk — egy csapásra meglevenednek és a merev dermedtség egyszerre, minden átmenet nélkül fürge, tökéletesen összerendezett mozgássá változik át. A farok csapkodása, a nyak- és állkapocsizomzat használata, mikor a zsákmány után kapnak, valamint minden egyéb mozgásuk oly készséggel és ügyességgel történik, hogy a kísérletgetésnek a leghalványabb nyomát sem fedezhetjük fel bennük. További példaként gondoljunk a csirkének a tojásból, a pillangónak a gubóból való kibúvására. A pillangó annak ellenére, hogy idegrendszere lényeges változáson megy keresztül és teljesen új, még sohasem használt mozgatóberendezést nyer, mégis

azonnal, kitűnően összerendezett mozgásokkal hagyja el gubóját. Sőt, ha akkor szabadítjuk ki a gubóból, amikor szárnya még ki sem fejlődött: szép, szabályszerű mozdulatokkal kezd el mászni. Teljesen azonos természetű megállapításokra jutott G r a h a m B r o w n, meg nem született macska-embrióknál. Ezeket az anyaméhből mesterségesen kivéve, fiziológiás konyhasóoldatba helyezte, és megfigyelte jól összerendezett lépkedő mozgásaikat, úgyszintén izgatással kiváltható, tökéletesen együttműködő reflexeiket. Ha tehát az állatokat a csíra- vagy peteburkaik által előidézett kényszerű, mechanikus bebörtönözöttségükből kiszabadítjuk, és akadálytalan mozgási lehetőséget biztosítunk számukra, azok azonnal — feltételezve központi idegrendszerük megfelelő fejlettségét — mozgatóberendezésüknek az első pillanattól fogva, minden kísérlet nélkül, teljes határozottsággal urai. A hasonló kísérletek további felsorolása felesleges, hiszen az egész sebészi tevékenykedés tulajdonképpen nem egyéb, mint ilyen új, a törzsféjlődésben soha elő nem fordult megújítási folyamatok kikényszerítése. Minden egyes műtéti beavatkozással bonyolult problémák megoldására kényszerítjük a szervezetet — mégis a sebgyógyulás és a célszerű működés helyreállításával megoldásuk tökéletességét észlelhetjük.

Éppen ezért az élettani folyamatok elsődleges célszerűségének bizonyítása helyett, a közhellyé merevedett ellenvetést vesszük elő. Gyakran hangoztatják, hogy felesleges élettani célszerűségről beszélnünk, mert az életfolyamatok, a reflexek tökéletességét kielégítő módon magyarázza a kiválasztódás. Vagyis: mivel azon szervezet, amelyik célszerűtlenül viselkedik, elpusztul — a túlélő célszerűsége csupán látszólagos.

Ez az állítás felszínes és logikailag tarthatatlan. A természet rendjét felforgatja s a fizikai világot az élők világa fölé emeli. Mert ha a természet, mint ilyen selejtezi ki az élőlények közül az életre kevésbé alkalmasokat, akkor az anyag hatalmasabb, okosabb az életnél. Olyan színvonalú megállapítás ez, mintha azt mondanók: a bölcső irányítja a csecsemő növekedését s az iskolapad bírálja el a diák tudását. De tudománytalan is ez a gondolat! Mert

a termodinamika második törvénye azt bizonyítja, hogy a fizikai világmindenség entrópiája állandóan növekszik. A világfolyamat oly feltartóztathatatlan sodrú és visszafordíthatatlan irányú áramlás, mely hasznos munkalehetőségeket fogyaszt. A fizikusok azt vallják, hogy a magárahagyottság, a véletlen rendetlenkedésre hajlik, az időben a keveredés fokozódik, az entrópia növekszik. Az élő szervezet ennek pontosan az ellenkezőjét cselekszi. Ektropiás, mert külső energiákat nyel el és hasznosít, és magasabbrendű rendszereket gyárt. Tehát egyáltalán nem a fizikai folyamatok sodorják az életet, s így nem is irányítják, szelektálják, hanem éppen fordítva: *az életet előidéző és fenntartó bennrejlő tényező az, aki elsődleges tudás és képességek birtokában tevékenykedik.* Benne rejlik minden élőlényben, elsősorban az emberben — de mégsem egyszerűen alkotórésze neki. A természettudomány megállapíthatja, hogy az ember: test és lélek, amelyet szellemi valóság éltet. Miként nevezi e szellemi valóságot: „immanens factor”-nak, „energia finalistica”-nak (R i g n a n o), „psyche”-nek (B e c h e r—P a u l i), „bennrejlő működési terv”-nek (Ü e x k ü l l), „dominans”-nak (R e i n k e), „organisatio”-nak (H u z e l l a), „psychoid”-nak (D r i e s c h): mindegy. Lényegét megsejti azáltal, hogy felismeri létezését, mely éltet, melyből teljességgel áramlik minden más létezőbe az élet.

Az ember önmagába fordulása, testi-lelki kettősségének felismerése adja a nagy ráébredést:

— Auf den feinsten Nervensaiten
Spielt ein Spielmann sein Gedicht,
Wohl fühlst du die Finger gleiten,
Doch den Spielmann siehst du nicht!

Ki az a titokzatos Játékos, Aki az emberben rejtetik, erre már a kinyilatkoztatás vezet rá, mikor *Isten* templomainak (I Kor. 3, 16.) nevez minket és amikor értésünkre adja, hogy az Istenben élünk, mozgunk és vagyunk. (Ap. Csel. 17, 28.)

Aubade

— Minden ember halandó; Péter ember; Péter tehát halandó — mondogatta magában az orvos, midőn egy beteg-ágy mellett állott, melyben valóban egy bizonyos Péter haldoklott. És akkor egyszerre, mintha sötét erdőben villámfény mellett nézett volna körül: meglátta a halált. — Ó, nem olyan volt, mint ez a diákkoromban tanult kis szillogizmus — mondotta magában — kikerülhetetlen és szükségyszerűsége által elernyesztő. S nem is olyan, mint a virágos temetők elcsitító, zsongító mélabúja! Nem, ilyennek még sohasem láttam!

De várjunk, vegyük csak sorra eddigi találkozásainkat! Hiszen nekem is, mint általában minden embertársamnak, már sokszor meg kellett jelennem a Nagy Úr előszobájában — mesterségem is szinte naponként a tornácaiban való járkálásra kötelez. Miért tűnik hát most olyannak, amilyennek még sohasem láttam.

Mit érzek most és mit éreztem eddig? Amikor magam álltam a színe előtt: harctereken, véletlen baleset pillanatnyi kábulatában, betegségben: akkor féltem! Igen, a rémület, a vérfagyasztó, szívverésemet elállító félelem nyilatkoztatta ki a halált. Halottas ágy mellett, szeretteim koporsójánál pedig a sajgó fájdalom, a keserű könnyek homályán át tekintettem rá.

De így, ilyennek még sohasem láttam! Most nem félek, hiszen tudtommal semmi veszély se fenyeget s a fájdalom sem marcangol, hiszen ezt a Pétert, néhány órával előbb nem is ismertem és még most se tudok róla többet annál a néhány szürke adatnál, amit a mentők tollbamondtak. A hétköznapi robot közkatonája Péter, akinek véletlen baleset pecsételte meg sorsát.

Se félelmet, se szomorúságot nem érzek. Fáradt vagyok. Versenyeztem a halállal, vissza akartam tőle hódítani Pétert az élet számára. Megpróbáltam mindent — de semmi sem sikerült. Az érzéketlen, hideg gép úgy szétmarcangolta testét, hogy hiába rakosgattuk csontjait, illesztgettük helyre ízületeit, vágtuk és varrtuk: a lélek mégsem akar megmaradni benne.

Nem félek és nem szenvedek. Tiszta a lelkiismeretem: megtettem, amit tehettem. Mit érzek hát? Mit mutatott ez a pillanatnyi felvillanás? Tudom már! Keserúséget, lázadást. Milyennek láttam most? Ellenségnek, rajtacsípett tolvajnak, erőszakos, gonosz rablónak, akinek nincs semmi jogcíme, indoka, mentsége arra, hogy elvigye, kitépje, kicsavarja kezemből őt, aki nem az övé s akit mégis megragadott!

Gyűlölöm a halált! Nevetséges talán, de így van: szeretnék rárohanni és megfojtani, szeretném elpusztítani a halált!

Furcsa szerzet az indulat, ha az értelem ítélőszéke elé idézzük. De rajta! Orvos vagyok, aki nemcsak azt szokta meg, hogy végigelemezze gondolatait, hanem hogy megítélje kedélyvilágának hullámain, érzelmeit, állásfoglalását. Honnét tehát ez a szenvedélyes elfogultságom a halállal szemben; mi magyarázza, melyek indokai?

S most, hogy alaposan szemügyre veszem, látom csak: nem új jövevény — régi ismerős. Már több mint évtizede, hogy először találkoztunk és éjszakákon át tusakodtunk egymással. Lám-lám, csak jobban meg kell néznem: most cifrább a gúnyája, azért nem ismertem azonnal rá. Akkor kevesebb hangulati elemet aggatott magára s szürke gondolat alakjában kopogtatott be hozzám. Rendszerint lefekvés után, az éjszaka csöndjében tört reám.

Emlékszem: már jóval túl voltam a harmincon. Kívül-belül lehiggadt polgár, a munkás nappalok s a csöndes, békés éjszakák filisztere. Amaz este is úgy indult, mint a többi. Elálmosodva félretettem a könyvet, lámpát oltottam. S ekkor váratlanul nekem rontott és félrelökve a pihentető álmot, mellemnek szögezte a kérdést. Dehogyan — nem is kérdést, hanem a bizonyosságot: megöregszel és meghalsz!

Megdöbbenve ültem fel ágyamban. Hát valóban, igazán lehetséges, kérdeztem tőle, kérdeztem magamtól: *én is meg fogok halni?* Igen, abban már régen megnyugodtam, hogy az emberek általában megöregednek, sőt bármily csodálatos, de meg is halnak s akkor megszakad velük minden kapcsolatom; de hogy én, én magam is... Nem, ez lehetetlen! És elkezdtem magyarázni ennek az idegen, konok, rosszindulatú gondolatnak, hogy ez nem igaz, téved, itt valami félreértés van, *én* nem halhatok meg! Hiszen még csak most igazodott el az életem. Most ismertem ki magamat a világban s illeszkedtem belé rendesen, most békültem ki önmagammal és a környezetemmel, most tettem mérlegre vágyaimat és a lehetőségeket — szóval most kezdek el tulajdonképpen igazában és öntudatosan élni. Hát hagyjam abba? Kezdek kikopni belőle, öregedni s azután haljak meg? És mi is az a halál? Mi célja, értelme, milyen indokokkal jön? De a komor, kegyetlen gondolat nem törődött az ellenvetésekkel és keserűséggel, — ezt éreztem most is s erről ismertem most itt rád — hanem egyhangúan, bosszantó komolysággal ismételte: megöregszel és meghalsz.

Igy történt s én semmit sem tudtam kezdeni veled. De nem nyugodtam bele jelenlétedbe, bár elkergetni se tudtalak. Ó, nappal nem háborgattál — akkor a munka, az élet építésének és kiteljesítésének öröme töltött el. Am éjszakáinként ismételt rám törtél. Ezért elhatároztam, hogy végre leszámolok veled. Előrángattalak a magányból, a sötétségből. Rokonok, barátaim, ismerősök közé vittelek. Megzavartam a köznapi élet csendes fodrozódását és mint az ártatlanul játszadozó gyermekek közé beugró szörnyet, úgy szabadítottalak rá utamba akadó felebarátaimra. Mondd, kérlek, — szakítottam rendszerint félbe a szokásos társalgást — megbarátkoztál már a halállal? A hatás mindig ugyanaz volt: döbbszent tekintet rebbszent reám, zavart csend következett, majd szürke közhelyek üresen kongó szólamait kerepelték: „Bizony, minden ember halandó”, stb. — mint ahogy most itt szegény Péter hörgése eszembe juttatta. Jó, jó, mondtam akkor, ezt mindnyájan tudjuk, tantárgy volt a nyolcadikban, felelni is kellett belőle. Nem

ezt kérdeztem, hanem azt, hogy a „te”, saját, külön halálad tényével megbarátkoztál-e már? És akkor észrevettem a felebarát ijedten rebbenő pillantásán, hangjának elfogódottságán, hogy neki is még csak kétféle találkozása volt a halállal: esetleg életveszélyben rászakadt rémület borzadása, vagy elvesztett kedves miatti bánkódás fájdalma nyilatkoztatta ki neki a halált.

De ez csupán olyan általános kedélybeli megrendülés — állapítottam meg újra és újra. Ez nem magával a halállal, hanem csak valamelyik előhírnökével való találkozás. Ez nem az élmény, ez nem a bizonyosság, ez nem a magunk halálának megfellebbezhetetlen tudata! Ők is, én is, a rémület meg a fájdalom óráiban csak érzünk, még ha ez az érzés egész lelkünket kavarja is fel, de ez még távolról sem a halál bizonyosságának, személyes elhalálózásunknak átélése!

Minél többet tudakozódtam, töprengtem, annál világosabban láttam, hogy valami szörnyű önámítás és szemfényvesztés folyik a halál körül. Az emberiség kétségtelenül berendezkedett a halálra — de mindig csak a másik ember halálára. Temetők és temetkezési vállalatok kínálgatják magukat sok egyéb rokonszaktával egyetemben. Fenn tartjuk, intézményesítjük őket, bekapcsoljuk hétköznapijainkba, de minden erőnkkel azon vagyunk, hogy megfosszuk őket személyre, a mi személyünkre utaló jellegétől.

Mondogatjuk, hirdetjük, tanítjuk a halál törvényszerűségét, magunkat is megkíséreljük hozzászoktatni egészen addig, amíg olyan közel nem jut hozzánk, mint ez a rámtörő éjtszakai gondolat.

S amikor már nem a rémület vagy a szomorúság névjegyével jelentkező előhírnök mutatkozik be nálunk, hanem maga a halál zörget kérlelhetetlen bizonyossággal, akkor fellázadunk, elkeseredünk és kétségbe esünk. Minden idegszálunk felsikolt, feljajdul: nem igaz, nem lehet, nem akarom!

Kedves, iskolás szillogizmus, tisztában vagyok már veled! Természetesnek, magától értetődőnek akarod feltüntetni: a természetellenest, az érthetlent! Olyan vagy, mint az önuralmat kívánó figyelmeztetés a görcsökben fet-

rengő beteg fülében. Nem kellesz, nem veszlek elő senki kedvéért! Hiszen nem adsz megnyugvást, nem veszed el a halál fulánkját!

Abba is hagytam a halál körül tapogatódzó érdeklődésemet. Lehet, hogy véletlen, de akkortáiban senkivel sem találkoztam, aki beletörődött volna tulajdon halálába. És ezt a megfigyelésemet érdekesen festette alá egy véletlenül kezembe került könyv. Max Scheler-t olvastam akkoriban: egyik posthumus tanulmányában éppen erre a gondolatra akadtam: a modern embert szerinte azért nem érdekli a feltámadás, mert nem hisz a halálban! S hogy minden gyermek a halhatatlanságot — vagyis saját jelenlengi életének határtalan folytatóságát — tartja természetesen és csak hosszas fáradsággal „tanulja meg”, hogy az ember halandó.

Sajnos, egyebet nem tudtam meg a kiváló professzortól. Hiába olvastam végig minden munkáját, a halálról ő sem tudott többet, mint amennyit elibém tárt éjszakai döbbenetem. Így abban foglaltam össze az ő írásainak meg a személyes tapasztalataimnak tanulságát, hogy a halál olyan tény, melynek valóságát ugyan életünk folyamán meg kell tanulnunk (mint ahogyan meg kell tanulnunk: a föld gömbölyű, a villám elektromosság és így tovább), mert elvitathatatlan, jelenségek bizonyítják, de elfogadni, megérteni, önmagunkra vonatkoztatni képtelenek vagyunk. Hiába mondják, hogy „természetes”, „törvényszerű”, talán arra vonatkozólag, aki bizonyítgatja, elfogadjuk, őt megsajnáljuk, esetleg előre meg is siratjuk — de hogy „én” meghaljak, azt lehetetlennek tartjuk.

Én is abbahagytam tehát az önmarcangolást. Úgy tettem, mint a többiek: nappal dolgoztam, szórakoztam, éjjel pihentem. A halált pedig személytelenítettem: eltávolítottam magamtól. Persze mint probléma továbbra is érdekelt. Sőt mivel már nem azonosítottam magamat vele, már figyelmen kívül hagytam tulajdon meghalásomat: sokkal tárgyilagosabban, szakszerűbben tudtam elmélyedni titkaiban.

Éppen azért különösen felvillanyozott, midőn megtudtam, hogy egy közelgő orvosi nagygyűlésen az öregedés

kérdését vitatják meg. A halál megértése szempontjából ugyanis az öregségnek döntő a fontossága. Mert ha általában véve megdöbbenő és érthetetlen a halál, akkor ezerszer zaklatóbb a fiatal élet időelőtti elhervadása.

Mikor tanácstalanul megáll az ember fejletlen és máris letört bimbó előtt, játékait el sem játszott kisgyermek koporsójánál, akkor azzal igyekszik elcsitítani háborgását, hogy mindez azért olyan borzalmas, mert hiányzik az öregség megbékéltető előkészítése. Nem a halál maga itt a felháborító, hanem az időelőtti, természet- és törvényellenes betörése az élet virágoskertjébe. A „természetes” halál talán nem is olyan komor — áltatják magukat mindazok, akik gyermekkoporsótól búcsúznak könnyes szemmel.

Orvostársaimmal együtt én is így kapaszkodtam bele az öregség fogalmába, mint csodálatos Ariadne-fonálba, mely majd keresztülvezet a dermesztő kérdések útvesztőjén. Mert ha az öregedés valóban természetes és szükség-szerű folyamat, akkor a halál sem lehet egyéb ennek magától értetődő betetőzésénél.

Felvonultak az egyes szakmák képviselői. A kép azonban, melyet a tapasztalás szakavatott tudománya apró ecsetvonásokkal, pepecselő alaposággal vázolt fel, nem cáfolta meg, sőt a maga tragikus komorságában még vigasztalanabbnak tüntette fel a mindennapos tapasztalás elterjedt meggyőződését!

A kórbonctan képviselője ekként magyarázott: Az öregedés bonctani jeleit elég jól ismerjük, az öregember élet-tanáról azonban keveset tudunk. Az öregkort lassú sorvadás jellemzi... Pedig a sejtek pótlásában semilyen zavart sem lehet kimutatni. A regeneráció még az elaggott szervezetben is meglepően tökéletes... Sőt maga a sorvadás sem föltétlen jellemzője az öregkornak, minthogy több szervünk aránylag fiatal korban elsorvad, így a tejfogak, a csecsemő-mirigy, a női nemi szervek. A szervezet sejtjei is előbb megöregednek, mint a szervek s ezek összessége: a szervezet. A sejtek szakadatlanul kopnak s újakkal cserélődnek ki. E tapasztalat arra utal, hogy az öregedés nem lehet sejtteni probléma, az öregedés lényegét nem a sejtek elváltozásaiban kell keresnünk.

Igy is folytatódott. Amint a különböző szaktudományi ágak képviselői egymásután felszólaltak, egyre világosabban látszott, hogy az öregedés okát nem abban a bonctani vagy működésbeli csoportban találták fel, amelynek titkait kutatják s életét és egészségét őrzik, hanem ellenkezőleg, az öregséget mint hozzájuk nem tartozót, munkaterületük-ről kiküszöbölik, s legfeljebb csak mint máshonnan hozzájuk került tünetet tűrik meg.

A sok közül leginkább a nőgyógyász fejtegetése kapott meg. Mert közkeletű felfogás azt tartja, hogy a nő örege-dése a belső elválasztásos mirigyek sorvadási tünete. Pedig az öregedés nem a női ivarmirigyek működésének függ-vénye, hanem éppen fordítva, az ivarmirigyek mint a nő legérzékenyebb szervei, tanúsítják legelőször a szerve-zet kezdődő általános és ettől kezdve folyton fokozódó el-használódásos értéksökkenését, messze megelőzve a többi szervet. Célszerűségi szempontból is nagyjelentőségűnek látszik a természet azon törekvése, hogy a szervezet kez-dődő előregedésével kapcsolatban elsősorban az ivar-mirigyeket igyekszik kikapcsolni. A túl későn született ivadékok hosszú és fárasztó felnevelésére ugyanis már hiányoznék a kellő idő. Valóban, a nő serdülése utáni élet-korának növekedésével arányosan, állandóan, a negyve-nedik életévtől kezdve pedig rohamosan csökken a fogamzó-képessége, illetve termékenysége, annak ellenére, hogy Közép-Európában a klimax általában csak a 48—50. évben szokott bekövetkezni. Meg kell tehát különböztetnünk a rendes ivar-öregedést az általános öregedéstől, noha a kettő között többé-kevésbé lassú, nem éles hatású átmenet van — fejezte be előadását a gynecológus.

Az egész nagygyűlés találó összefoglalása ebben a val-lomásban csendült ki: jóllehet, az öregedést mint az élet fázisát kell felfognunk, az öregedés végső okát nem ismer-vén, oki terápiát alkalmazni nem tudunk.

Ariadne fonala tehát elszakadt, mielőtt a halál torná-cába vezetett volna. De ideje is volt eltépni, mert elegendő az a tanulság is, amivel az öregség ajándékoz meg minket. Hiszen ugyanazt mondja, csak szelídebben, elmosódottabb, halkabb szavakkal, mint a halál. Nemcsak a miértet nem

találjuk, hanem még a legkisebb indoknak vagy magyarázatnak sem jövünk a nyomára.

Szinte azt gondolná az ember, hogy most már berekedt a tapasztalás útja. Nem mondhat újat a halálról sem a hétköznapiok szürke taposója, sem az évezredek tapasztalatait gyűjtögető, feldolgozó s elrendező tudomány. Halál és öregség: van; a miért-re egyik sem felelhet, a hogyan pedig már apró részletkérdések szövevénye.

De mégsem! Szegény Péter ütőere már arithmiás, nem-sokára befejezi földi vándorlását, — kenyerem javát már én is megettem, nem vitás hát, hogy mind a ketten, akik most itt a halállal bibelődünk — egyikünk is: elméletben, másikunk is: gyakorlatban — meg fogunk halni. A kórboncnok annak rendje és módja szerint megtalálja majd hülánkön azokat az elváltozásokat, amelyek az élet folytatására képtelenné tettek minket, meglesz tehát a halál bekövetkezésének elégséges magyarázata — de nem erről van most itt szó! Arra keresem a választ: miért és honnan a lázadás? Miért ez az ádáz viaskodás a halállal? Ha a sajátjába jó, ha azt viszi el, ami megilleti, ha természetes és szükségyszerű, miért nem hódolat és megnyugvás fogadja?

Azzal kezdtem s ismét csak azzal folytatom: fellázadtam a halál ellen! Nem félek tőle, de nem nyugszom belé. S így tesz, így érez mindenki, aki szembe mer vele nézni, aki fel meri venni fényes nappal a feléje dobott kesztyűt: halandó voltunk nem általános közhely, hanem személy szerinti kihívás: én fogok, nekem kell meghalnom! Petőfi-ben volt bátorság, hogy a szeptembervégi áhítatba belezengje tiltakozását: nem nyugszik meg tehetetlenül abban, hogy az ő elvetése után továbbgördüljön az élet, a mások élete — feljön a síri világból...

Tapasztalati tény a halál, bekövetkezését perrendszerű bizonyossággal állapítják meg — ám tapasztalati tény az ellene való lázongás is. De mert úgy láttam, a legtöbb ember nem tud mit kezdeni vele, ismét a tudományhoz, elsősorban a természettudományokhoz fordultam e jelenség magyarázatáért.

A halál az élet vége. Annak a szaktudománynak a feladata vele foglalkozni, amelyik az élet sárára. Vettem hát

a biológiát. Szabó István érdekes különbségtevése jutott eszembe; ő fejtegetéseiben elválasztja egymástól a halál és a hulla fogalmát. Szükséges és helyes figyelmeztetés ez, mert ezzel élesen rávilágít arra, hogy a korszerű élettani kutatás már nem tekinti anyagi problémának az élet és a halál kérdését. Az élet megnyilvánulásait az anyag áramlása, kicserélése jellemzi. Az élőlények szüntelen holt anyagokat kebeleznek be s saját testükké hasonlítva át: megelevenítik őket. Élő testüknek egyes részeit (haját, körömöt stb.) pedig folytonosan elvesztegetik, eldobják maguktól. *Nem az anyag él és nem az anyag hal meg, hanem az egyén!*

A kis halat felfalja a nagy, azt a még nagyobb, a legnagyobb élőlényt pedig parányi baktériumok pusztítják el: mutatja a halál körforgása. De szakítsuk meg bármely pontján ezt a kört, mindenütt azt látjuk: *meghal ugyan az egyén, de tovább él az élet!* Az egyetemes élet szempontjából nézve csak szerepcserét láthatunk, a dráma maga zavartalanul folyik tovább. A halál mindig egyéni halál! Igazolja ezt az a megfigyelés, hogy a maga döbbenetes valóságában, felzaklató mivoltában csak olyan élőlényeknél észlelhetjük, melyeknek már felismerhető egyedi voltak van. Minél lejjebb szállunk a fejlődés ranglétráján: az egyéni jelleg elmosódásával párhuzamosan halványul el a halál árnyéka is. Különösen szembeszökővé válik ez, ha elhagyva az állatok világát, a növények felé fordítjuk figyelmünket. Huxley személyesen tanulmányozta a Kanári-szigetek többezer éves, híres sárkány-fáját, a Lapa da Verda ötezer éves Baobab-fáját és kifejtette, hogy külső ártalmak távoltartása még ezeket az öreg fákat is szinte örökéletűvé tenné. A dugványokkal szaporítható növényeknél pedig teljesen elmosódik az egyéni mivolt és vele együtt a halál is.

Már ez a futó pillantás is azt mutatja, hogy amikor életről, halálról beszélünk, mindig két jól megkülönböztethető valóságot veszünk egy kalap alá. *Van valami, amit egyetemes, általános életnek kell neveznünk, s ettől meg kell különböztetnünk az egyéni életet, az én, a te, az ő életét.*

Kétségtelen, hogy ennek a kétféle életnek a természete s egymáshoz való viszonya, a halálba való belétorkolása sok mindent elárulhat.

Az általános életet véve szemügyre, az első szembe-szökő tény az, hogy *halhatatlan*. Ahogy kimondom ezt a szót, egyszerre megvilágosodik előttem, hogy ez a halhatatlanság annyira természetes, annyira magától értetődő s oly sokféle alakban jelentkezik, hogy azt sem tudom, hol is fogjak hozzá. Mert hogy az élet általában véve halhatatlan, azt mindnyájan bizonyítjuk, hiszen élünk s így saját magunkban hordozzuk. Az ősnemzés, vagyis élőlényeknek, sőt egyáltalán magának az életnek élettelen anyagból való keletkezése, bármilyen különleges feltételek hatására is, ma már gyerekes feltevés. Az élet van, él és nem úgy és nem azért, mintha mindig megszűnnék s újra kezdődne, mint a kialvó és újra felgyújtott tűz, hanem folytonosan és folytatólagosan, tehát halhatatlanul. Egy és ugyanaz: fában, virágban, emberben, féregben: maga az élet!

Az is kétségtelen, hogy ez az élet a maga mivoltában nézve: tökéletes. Mindegyik élőlényben ugyanaz az élet lakozik; senki sem mondhatja, hogy az elefántban több, hatalmasabb, jobban megoldott élet van, mint a csirkében. Az életjelenségek, az anyagcsere, sejtoszlás, növekedés egységes törvények szerint zajlanak le, és az öncélú élet szempontjából nézve olyan tökéletesen megoldottan, hogy javításnak, változtatásnak semmi nyomát sem találjuk.

Az általános életfolyamatok célszerűsége, az élet-probléma tökéletes megoldottsága, kísérletezésmentessége már bebizonyított tudományos igazság. Ebből a szempontból nézve nem lehet szó tehát „fejlődésről”. Ami tökéletes, az már nem fejlődhet tovább, éppen ezért, amióta a biológusok felismerték, hogy az egysejtű véglények életfolyamatai azonosak a bonyolult felépítettségű többsejtűekével: a fajfejlődés folyamatát egyszerűen csak leszármazásnak nevezik.

Az élet nem fejlődik, nem öregszik, nem hal meg, mert ázalagban és emberben, csecsemőben és aggastyánban egy és ugyanaz: maga a halhatatlan és tökéletes élet. A biológia azonban nem bölcsekedő töprengések révén jutott e meg-

állapításra, hanem számtalanszor megismételt megfigyelések és gondosan ellenőrzött kísérletek segítségével. Amikor például *Ehrenberg*, később pedig *Weismann* az egysejtű ázsalag viszonylagos halhatatlanságára hívta fel a figyelmet, felsorolhatatlanul sok kutató akadt, aki minden idejét és erejét ennek a kérdésnek tisztázására szentelte. Volt, aki egyetlenegy paramaeciumot tenyésztett. Munkatársaival megfigyelte mindenegyes oszlását (átlag félóránként!), majd mindenegyes individuumot azonnal elkülönítettek, újra tenyésztették s újra oszlani hagyták. Így sikerült 13 év alatt 8500 nemzedéken át (emberi kort véve alapul, ez 170 ezer év lennel) *egyetlenegy* ázsalagot továbbtenyészteni, és pedig mindig egy s ugyanazon egyed oszlása útján a nélkül, hogy e rengeteg nemzedék között csak egyetlenegyszer is lett volna egy coniugatio (két egyed összeolvadása), vagy akár egyszer is beállott volna ebben a sorban a természetes halál.

Az általános élet szempontjából nincs tehát „természetes” halál. Kézzelfoghatóan bizonyítja ezt a túlélő szervek, szövettenyészetek, sejtkultúrák sorsa. Közismert például, hogy *Carrel* csirkeébrény szívéből kitenyésztett szövetkultúrája a tyúk rendes életkorát többszörösen túlhaladottan már harmadik évtizede „él”. Magyarországon *Huzella* professzor foglalkozik az általános életjelenségeknek szövetkultúrákban való tanulmányozásával, és bizonyára sok hazai orvos gyönyörködött már filmjeiben, melyekben a legkülönbözőbb korú és fajú élőlények organizmusából kiemelt sejtek amőboid mozgásukat, korlátlan szaporodó képességüket és halhatatlanságukat visszanyerve, sürögtek-forogtak, hemzsegték, a lüktető, túlradó élet lélekzetviassafojtóan döbbenetes látványát tárva szemünk elé.

Az élet halhatatlan. Kít és mit öl tehát meg a halál? A felelet egyszerű és világos: azt, aki születik. Egyedül csak annak kell meghalnia, aki születik, és miként az élet elágazó és áttekinthetetlenül sűrű, ágas-bogas fáján kibontakozó új kis bimbó nem gazdagítja, akként a lehulló gyümölcs sem szegényíti a halhatatlan és megfoghatkozhatatlan életet. Az pedig, aki a születés percétől kezdve a halál

pillanataig önmagába sűríti össze, önmagában hordozza, a saját kedvére, céljára használja az életet és úgy sáfárkodik véle, mintha csak az övé lenne, az ő kedvéért lenne, élne: ez az egyén.

A korszerű biológiának az egyén jelentőségének felismerése vetette meg alapját. Egymásután jelentették ki a világhírű kutatók, hogy az élet nem valami anyagtömb, bonyolult és csupán csak mennyiségével, tömegével ható életpép, hanem élő és eszmélő egyedek sokasága. Eppen ez a felismerés különbözteti meg az élettan, a fiziológia tudományát a modern biológiától. Az egyik *általában* kutatta az élet titkát, az életjelenségek természetét, a másik pedig mindezt az *élőlény szemszögéből* vizsgálja. S mégis ennek az új tudománynak kellett a legmagasabb tökéletességre fejlesztenie az élet megszemélyesítését. Látszik, mennyire összefügg egymással a halhatatlan, tökéletes élet és a pusztulásba, halálba zuhanó egyéni lét!

Kísérreljük hát meg mi is a nagy kérdés szemébe nézni: miképen válik ki az általános életből az egyén és halálával hogyan siklik ki belőle, vissza a halhatatlan életbe az ő élete? Mert csak a leszármazás hozzánk közeleső csúcsein mutatkozik meg tisztán a születés bimbóhajtása és a halál kegyetlen rombolása. Amikor felfedezték a véglények természet tudományos halhatatlanságát, az a meggyőződés alakult ki, hogy ezek mint egyének, halhatatlanok. Csak hosszú tudományos vita döntötte el, hogy meg kell különböztetni a minden osztódáskor bekövetkező egyéni halált, az élet, — vagy közkeletűbb kifejezést használva — a faj halhatatlanságától. Az ázalogok egyéni élettartama alatt a két oszlás közötti időt kell értenünk: az oszlás pillanatában hulla nélküli halált hal a megöregedett egyén, és a kettéosztott sejtből két új individuum születik.

Ügylátszik, a mi köreinkben „divatos” születési és elhalálozási módszer újabb „vívmány”! Mert ha tengericsillagokat, lapos férgeket, sőt még közönséges kerti gilisztát is kettévágunk, hulla nélküli halálukat okozzuk és új egyének születését segítjük elő, mert a feldarabolt testrészek nem hálnak el, hanem tovább élve, kiegészülnek és új egyénekként élnek tovább.

Különösen érdekes és meggyőző az a kísérlet, amelyet a kutatók az úgynevezett clavellinával, egy gerinces, tehát magasrendű, bár elkorcsosult állatkával szoktak végezni. Ha ezt éheztetik és vizét nem üdítik fel: szövetei, szervei elsorvadnak és szinte teljesen az ébrényi állapotig fejlődnek vissza. Az állatka eredeti nagyságának ötödöd részére zsugorodik össze. Kétségtelen, hogy meg is hal, mert ez a tengődés nem egyéni élet már, hanem csak az általános, differenciátlan, a táptalajon tenyésztett élethez hasonlít. Ha azonban friss vízbe tesszük és jól tápláljuk, újra életre kel — de már nem a régi egyén, hanem egészen új individuum. Ezt a kísérletet ugyanazzal az állattal egymásután többször is megismételhetjük. Vagyis éheztetéstől, a romlott víz mérgező hatásától meghal az egyén, de úgy, hogy teste, a benne lévő élet nem hal meg. Ez a személytelenné vált élő anyagtömeg, ha kedvező körülmények közé jut, újra kifejlődik, új egyénné lesz. Egy és ugyanazon testben hullá nélküli halált halhat az egyén, majd születés nélkül új egyéni élet kezdődhetik, vagyis az egyéni halál és születés sokszor egymásután bekövetkezhet és folytatódhatik ugyanannak az anyagtömegnek a felhasználásával.

Ha tehát a biológusok tisztázták a születés nélküli születést (sejtoszlás, feldarabolás) és a *hullanélküli halált*, — vagy mint Gorka professzor írja, az „*egyéni immateriális halált*” — akkor lehetetlen át nem látnunk, hogy az egyéni élet kezdete és vége *nem anyagi esemény*. Ha nem anyagi, akkor lelki. És valóban, ha nyugodtan átgondoljuk mindezt, akkor világossá válik előttünk, hogy a születés az életnek egy szellemi pontra való összpontosítását, az egyéniség fokozódó önmagára eszmélését jelenti, a halál pedig — természettudományos szempontból — ennek a szellemi folyamatnak a berekesztése.

A biológia felismerését a lélektan ama megállapításával kell sürgősen kiegészíteni, hogy az „én” az egyéniség középpontja. Az „én” eszmél önmagára, érez vágyakat, tűz ki célokat és használja, birtokolja testét, életét. Önként kínálkozó magyarázat tehát, hogy annyit juttat testéből, az egyetemes élet által megelevenített anyagból, a halálnak, amennyit birtokába tudott venni. Az ázalagnak, a hidrának,

féregnek, ha van is „én”-je, — a magatartástan művelői lándzsát törnek e mellett — kétségtelenül igen szűk keretek között eszmélhet önmagára és néhány órák vagy napos egyéni élete alatt nem veheti különösebben birtokába testét. Ha meghal, mivel testét nem birtokolta: hullanélküli halált hal, tehát halála immateriális halál lesz.

Az immateriális halál bekövetkezését az éltetett anyag felfrissítése (endomixis, sejtoszlás, a sejtanyag feloldódása stb.) kíséri, ez azonban csak jelképes aktus. Az éltetett anyag mélyebb rétegeit éppenúgy nem éri, mint ahogy az új lakó kedvéért nem forgatják fel, hanem csak kitakarítják az elhagyott szállodai szobát. A leszármazás magasabb fokozatain az egyéni élet már fokozódó mértékben materializálódik s így a halál sem maradhat már immateriális. Az élőlény énje hovatovább mindjobban birtokába veszi testét, tevékenységének nyomait, egyéni lelkületének jeleit mindjobban bevési testébe, annyira, hogy élete vége felé egészen kidomborodik már egyéni formája. E részről kissé eltér az egyéni sors Madách megállapításától. Mert ha lelki értelemben véve és a szülői majomszeretet szemüvegén át tekintve igaz is a kérdés: „Vajh mért lángész minden újszülött s csak később vedlik a szokott pimasszá?” — test-szervezetileg az ellenkezője áll. Minden csecsemő romlatlanul, tisztán új, és ezért egymástól megkülönböztethetetlen teste nem „szokottá”, hanem szokatlanná, egyénivé, a másiktól különbözővé vedlik, az egyéni használatnak megfelelően. Aminthogy közismert dolog: a jellem lassan kiül az arcra; vén kéjencek vonásai alig mutatják gyermekkoruk ártatlanságát — de ismerünk elszellemiesedett arcokat is.

Elkerülhetetlen tehát, hogy a halhatatlan életnek az a mozgulata, mellyel a halál alkalmával letörli arculatáról az individualitást, azzal együtt az éltetett anyagnak — melybe az én kitörölhetetlenül bevészte nyomait — mind nagyobb tömegét is ne sodorja le. Így válik a halál egyszerre testi-lelki eseménnyé, amit egyaránt jellemez a lelki fejlődés felfüggesztése, a meghalás megrendítő ténye és a hulla kézzelfoghatóan visszataszító tömege.

Akárhogy forgatom a természettudományok beigazolt megállapításait, nem tudok mást kiokoskodni belőlük, mint

hogy a halál énünk tevékenységének, lelki fejlődésünknek erőszakos felfüggesztése. Mert amiként testünk nem előidézője lelkünknek, hanem csak eszköze, céljaink megvalósítását lehetővé tevő életműszer, úgy a halál sem egyéb, mint ennek az eszköznek a használhatatlanná válása.

Bizonyos tehát, hogy minden meghalás: egyéni halál, s a halhatatlan és tökéletes élet birodalmán kívül álló okok miatt történik. Az ismeretlen idők méhéből bugyog elő a halhatatlan, tökéletes és romolhatatlan élet és feltartóztathatatlanul, elpusztíthatatlanul hőmpölyög előre a fizikai világ-mindenségbe vágott medrében. Kezdetben csak a felszínét fodrozzák kisebb hullámok, később mindig mélyebbre terjednek és itt és most, ahol mi emberek úszunk benne, olyan hatalmas hullámhegyek és völgyek tarkítják, mintha egész mivoltában azzá lenne, aminek mutatkozni látszik. Vagyis a halhatatlan és tökéletes élet valami lelki valóságnak, az én-nek hordozójává válik. Minél magasabbrendű ez az éniség, annál többet kap belőle; s mert az ember áll e sor élén, azért mi már túlradó boldogsággal kiálthatjuk: miénk az élet! Az enyém és a tiéd, Péter, az a halhatatlan és tökéletes élet, amelyik bennünk lüktet. Minden megnyilvánulása, minden tünete minket szolgál. Az anyagcsere sok milliárd sejtünk vegykonyhájában azért halmoz fel robbanó anyagokat, a protoplazma finom szálacskái azért vezetnek ingerületeket, hogy a te és az én lelkem szolgálatára legyenek. Sokáig megy ez így, azt érezzük és vágyjuk, hogy időtlen-időig, örökkön-örökké így legyen. A bennünk rejlő élet a mi életünk, a tied meg az enyém, ma, holnap, most és mindörökké!

De nem! Egyszerre eliramlik! Kiszalad, kifut belőlünk, ledob magáról, íthagy minket. Azt mondják, akik megtapogatják ezt a kihűlt, merev, rövidesen szétbomló anyag-halmazt: meghaltunk, ez a mi hullánk. Teljesen érthetetlen s ezért fellázító tény!

Várj csak, Péter! Nem hangulat, nem is önző kesergés mondatják ezt velem, hanem száraz, logikus, sőt tudományos megállapítás! Egyenesen természettudományi lehetetlenség, hogy meghalunk! Nem hiszed? Figyelj ide. A többi halálesetből levont tapasztalat alapján kénytelen vagyok

beletörödni abba, hogy előreláthatólag (bár tévednék!) néked néhány órád, nekem, ha semmi sem jön közbe, néhány évem, talán évtizedem van még hátra. És mégis, hogyha ebből a halálraszánt testből, annak bármely részéből kivesszek néhány csipetet és táptalajon tenyésztetem, tudós gyülekezet igazolhatja, hogy semmi hiba sincs a bennünk lévő élettel. Sőt, kapaszkodj jól meg az ágyadban (ha véletlenül eszméletnél vagy még); ha meg is halsz és annak rendje és módja szerint szabályszerűen megállapítják ezt rólad: halhatatlan és romolhatatlanul továbbélő sejtek, szövetek és szervek százait emelhetik ki belőled, illetve hulládból. Sőt azt is megtehetné a tudomány, hogy minket így, ahogy vagyunk, a fejünk búbjától a sarkunk hegyéig, táptalajon szétmázoljon, apró részletekben termostátba rakjon és halhatatlanná tegyen. Felelősségem teljes tudatában mondom neked, Péter, hogy bármelyik embert, még a százéves aggastyánt is, úgy meg lehet fiatalítani, hogy minden sejtje halhatatlanná, örökéletűvé válik — ameddig a velük való foglalatosskódást abba nem hagyják. Hallottál ilyet? Mindenki testileg halhatatlanná lehet — csak előbb meg kell hálnia. Mert a túlélő sejt, szövet és szerv már nem te vagy én vagyok — hanem maga az élet!

Megnyugodhatunk ebben? Megvigasztal a tudomány egyetlen halálraszántat azzal, hogy az öregség és a halál teljesen tudománytalan, megindokolatlan tény? Hogy a kutatás napnál fényesebben igazolja, hogy a bennünk lévő élet hibátlan, romolhatatlan, halhatatlan és úgy vesz a háttára minket, mintha örökké hordozna és mégis egymásután dobálja le magáról az embereket. És amikor kiiramlik alólunk, belőlünk, továbbra is az, ami: öregedést és halált nem ismerő élet?

Tévednek, Péter, azok, akik a tudomány megváltó hatalmában hisznek! Látod, téged sem tud megszabadítani a rohamosan közeledő halálodtól s engem se lázongásomtól. Sőt, minél tovább kutatja az ember, minél tovább faggatja a tudományt, annál rettenetesebb az a kép, ami szeme előtt kibontakozik. Mert mit mond annak — aki meg meri hallgatni — a modern biológia és lélektan? Azt, hogy az élés tökéletesen megoldott probléma. Attól kezdve, hogy

kiáradt a világba, tévedés, hiba, javítás és csiszolgatás nélkül hullámszik. S azt, hogy nem a maga kedvéért van, hanem a miénkért, a tiédért, az enyéért s a többi lényért. Mert az élet nem nyer semmit, nem gazdagszik, nem fejlődik élése által.

Eddig a tudomány. Látod, nem cáfolja, hanem egyenesen igazolja keserűségemet. Hidd el, Péter, történt itt valami, amit a gondolkodó ember megsejt, a tudomány pedig homályos körvonalakban felvázol. Valami szörnyű tragédiának, felfoghatatlan szerencsétlenségnek kellett a világra szakadnia s ebből pattant ki a halál! A halhatatlan fizikai élet nem hordozhatta tovább azt, aminek kedvéért kiáradt: a lelket. Elszakadtak vagy széttépődtek egymástól és beköszöntött a halál.

Nem a természet rendje szerint való dolog tehát a halál. Nem rend az, hanem rendetlenség, nem fejlődés, hanem megromlás. Mert ha előveszem mindazt, amit a biológia a testről, a lélektan meg a lélekről megismert s ezeken keresztül veszem szemügyre bármelyikünk testlélkét, akkor bizony azt kell mondanom, hogy az ember testben és lélekben megromlott.

Milyen ismerősen hangzik ez! Tudományos levezetésnek végső következménye és még sincs természettudományos íze. Ez nem szokványos orvosi megállapítás: az ember testben és lélekben megromlott. Ez bibliai kifejezés. Lám, itt van az asztalkán a Szentírás. Üssük csak fel az ószövetséget. Azt írja Ezekiel: „Vétke miatt senki sem lehet hosszú életű.” (Ezek. 7, 13.) — Pedig Ezekiel korában még nem voltak biológusok, akik bebizonyították volna, hogy nem az élet megromlása miatt kell meghalnunk.

S az újszövetségben egymásután lapozom fel: „A bűn zsoldja a halál” (Róm. 6, 23; v. ö.: I. Móz. 2, 17.); „A bűn teljességre jutván, halált okoz”; (Jak. 1, 15.) „A halál, mely a bűn által jött be a világra, minden emberre elhatott, mivelhogy mindenenk vétkeztek”; (Rom. 5, 12; v. ö.: I Móz. 3, 6—16.) „A bűn cselekedeteit szégyelni kell, mert azoknak vége a halál” (Róm. 6, 21.); „A halál a bűn fulánkja.” (I Kor. 15, 56.)

Itt van hát a titok nyitja! Nem a fájdalom könnyei, nem is a rémület borzadása nyilatkoztatják ki a halált, hanem a *bűn rontása*. S nem szillogisztikus logika magyarázza meg és nem lehangolt sóhajok, a megváltoztathatatlanba való beletörődés szabadít meg a halál fulánkjától! Más kell ide, akinek hatalma van fölötte!

De ki lehet hatalmasabb a halálnál? Hiszen a halál nem valami magánvaló, nem a természetes fejlődés rendjén kibontakozott eredmény, hanem éppen ellenkezőleg, a rontás és romlás következménye, a bűn zsoldja. Az tehát a halál ura, aki a bűn ura, aki meg tudja bocsátani a bűnöket! Ki más ez, mint Isten?

A bűn Isten parancsainak a megszegése, szembehelyezkedés az Ő akaratával, — személyes sértés Isten ellen — tehát csak Ő bocsáthatja meg e sértést, csak Istennek van bűnbocsátó hatalma. A halál tornácaiból Isten színe elé kerültünk, Péter! Csak Ő veheti le rólunk a halál keserűségét, átkát!

Hajnalodik már. Az átvergődött éjszaka után virradati fények lopózkodnak be a kórterem ablakain. Középkori dalnokok aubade-ját, hajnalköszöntő énekét idézgetem: duzzognak a szerelmesek, mert a kelő reggel szürkülete elválasztja őket egymástól. Így zendül a mi szívünkben is, a te szívedben, Péter és orvosodében is, fájdalmas aubade az Isten felé. A halál reánk virradó szürkületében rádöbbenünk a bűn átkára, mely elválaszt minket Szerelmünktől, Aki az élet teljessége, Akiből kiárad a halhatatlan élet, és Akinél egyedül nyugszik meg szívünk remegő háborgása. S e döbbenet fényében meglátjuk a halál értelmét, mely a helyes életre mutat — és most már lázongás helyett megnyugvás, tisztító vágyódás a halál Legyőzője után, a tökéletesedés elhatározása ragyog fel előttünk, hogy életünknek célt és értelmet adjon, s arcunkra pogány halálrémek éjtszakai verítéke helyett a krisztusi megoldás békességes derűjét lehelje.

Isten-keresés

Ezer évvel ezelőtt, zúgó zenéjű vízesés partján így dalolt egy kínai költő:

Jaj, én előttem mennyi ivadék volt,
Jaj, én utánam mennyi jön özönnel,
Oly véghetetlen a föld és az égbolt,
Csak én vagyok magam s szakad a könnyem!

(Tsen-tzu-ang.)

Régi dal — és mégis milyen ismerősen hangzik! Századok távolából zeng felénk — és mégis mennyire új s hogyan megragad! Hogyne, hiszen napjaink vándora is így sóhajt fel, ekként énekel, mert őt is kietlen magány és kétségbe-ejtő magárahagyatottság kísérti!

Pedig az ember örök vágya a társkeresés, kiirthatatlan igénye a barát-ra-találás. Valóban, csak akkor zenghet örömdalt, ha ez sikerült néki:

Mindaz, kinek teljesült hő
Vágya: barát-ra találta,

— — — — —
Zengje velünk víg dalát!

S zengje mindaz, ki e földön
Csak egy meghitt szívre lel,
Am akinek ez sincs, tűnjön
Sorainkból sírva el!

Sajnos, a modern embernek ki kell az ujjongó sorból állnia, mert nem lel igaz barátot, megértő társat. Vajjon mi ennek az oka? Nem egyéb, mint hogy elfelejtette, tagadja a költő boldog megállapítását:

Embermilliók, átkarollak,
Csókom vedd, ó nagyvilág!
Testvér, — *jóságos Atyánk*
Van fölötte csillagoknak!

(Schiller: Az örömhöz.)

Igen, a mult század óta az emberiség elfordult Istentől; először tagadta a „jóságos Atyát”, az isteni Gondviselést, majd egyszerűen Isten létezését vonta kétségbe, s azóta nem bízhat földi vádorlásaiban, sőt önmagában sem — azóta egyedül bolyong kietlen elhagyatottságában, cipelvén a rászakadó problémákat.

A XIX. század természettudománya által felvázolt világkép szakította el Istentől a modern embert. Még a komolyabb hívők ítéletét is szétrombolták ezek az értelmi kételyek. Hány kereső, vágyakozó lélek volt, aki szeretett volna vallásos lenni, de értelme nem engedte. Mert a világkép, melyet a kor tudománya eléje vetített, *determinisztikus* volt, vagyis azt tanította, hogy minden természeti folyamat feltétlen érvényű törvények hézagatlan rendszerének hódol. *Mechanisztikus* volt annyiban, amennyiben minden változást, történést erőhatásokra vezetett vissza. Meyer Róbert energiamegmaradási elve szerint az energia a térben lokalizált anyagrészecskékre hat; mivel pontokon más változás nem képzelhető el, mint közeledés vagy távolodás, azért a mechanisztikus fizika minden jelenséget vonzó és taszító erőkre vezetett vissza, ezek pedig csakis a távolságoktól függnének. Az *időre vonatkozóan* azt hirdette, hogy mult és jövő a jelen függvénye, s így ki lehet számítani. Eltűntette az élő és élettelen, az anyag és a szellem közötti határokat is. Mint Verworn kifejtette, a fiziológusok többségének véleménye szerint minden jelenség az agyvelő váladéka.

A fizika és kémia lett tehát az igazi valóság-tudomány, a többi tudomány csak annyiban számított annak, amennyiben állításait ezekre vissza tudta vezetni. Végeredményben tehát az élettanból kiszorult az *élet*, a lélektanból pedig a *lélek*.

A kor természettudósainak csak egy-két sorára kell tekintenünk s e nézetek nyilvánvalóan pattannak elénk. Ime, Laplace így ír: „Ha volna olyan értelem, mely adott pillanatban ismerné mindazokat az erőket, melyek a természetet mozgatják s a lények viszonylagos helyét, melyek alkotják, ha elég széles látású volna arra, hogy mindezt matematikai elemzés tárgyává tegye, egy és ugyan-

abban az alakzatban ölelné fel a világegyetem legnagyobb testének és legkönnyebb atomjának mozgásait, semmi sem volna számára bizonytalan és a jövő is, a múlt is jelenné válnék a szemében"; Du Bois Reymond szerint: „Elképzelhetjük, hogy a természet megismerése oly fokra jut, melyen a világ egyetemes lefolyását egyetlen matematikai alakzat, egy hatalmas szimultán differenciálegyenletrendszer fejezi ki, melyből minden pillanatra nézve kiszámítható a világ minden atomjának mindenkori iránya és sebessége"; Huxley is hasonló felfogásról tanúskodik: „Ha a fejlődésnek alapvető állítása, vagyis az, hogy az egész élő és élettelen világ a mindenséget alkotó eredeti ködgomoly molekuláris erőinek bizonyos határozott törvények szerint végbemenő kölcsönhatásaiból származik, igaz, akkor ugyanilyen bizonyos, hogy a mostani világ lehetőségképpen ott nyugodott ama kozmikus gőzökben s elegendő magasfokú értelem e gőz molekuláinak ismeretéből ugyanakkora bizonyossággal tudta volna megjósolni Nagy-Britannia 1868. évi állatvilágát, mint ahogy mi megmondjuk, mi lesz lélekzetünk gőzével egy hideg téli napon.” Svante Arrhenius kozmogóniájában az egész világmindenség hatalmas perpetuum mobile, melyben kihűlt naprendszerek összeütközéséből új spirális ködök és új naprendszerek keletkeztek.

Itt tehát nem volt Istennek semmi keresnivalója, mert semmit sem tehetett. Laplace ki is jelentette, hogy „teleszkópjával átkutatta az egész égboltozatot és sem Istennek, sem szellemi világnak leghalványabb nyomát sem találta.” Ugyanerre a megállapításra jutott sok olyan tudós is, aki nagyjátójával a mikrokozmoszt vizsgálta át.

Isten helyett az ember önmagát tette a természet urává. Amint a bűvész varázsigékkel, az alkémikus a bölcsek kövével, úgy akart a múlt század óta az ember a természeti törvények ismeretével *uralkodni*. Visszatérő motívumként hangoztatta: „Amely törvényt ismerünk, azzal már uralkodunk.” Mint H. G. Wells utópisztikus regényei tanúsítják, a századforduló fiának álma, de meggyőződése is volt, hogy csak idő kérdése a mesterséges élet előállítása, öregség, betegségek és a halál kiküszöbölése, a fejlődő tudomány mindenhatósága révén.

A természettudomány valóban továbbfejlődött, de új lendülete nem erősítette meg az eddigi nézeteket, és a belőlük levont istentagadó következtetéseket, hanem ellenkezőleg, *e hamis világkép sírásójává lett.*

A természettudomány további felfedezései: a thermodynamika második törvénye, az *entrópia-tétel* bebizonyította, hogy az energia, bár erőmennyisége tekintetében elpusztíthatatlan, alakját illetőleg állandóan változik, változása pedig egyetemes érvényű törvényeknek hódol. A fizikai világmindenség történései nem csupán körfolyamatokból állanak, hanem igenis vannak meg nem fordítható folyamatok is. Ilyen a surlódás, ahol mozgási energia hőenergiává alakul át és soha többé nem változhat mozgási energiává. A testek lehűlésénél is a térbe szétsugárzott hő elvész, összeszedhetetlen és már soha más energiává nem lehet átalakítani.

Az energia átalakulása tehát mindig egy irányban történik, mint ahogyan a víz lefelé folyik. A quantum-elmélet nyelvén szólva, a rövid hullámhosszúságú sugárzás hosszú hullámhosszúságú sugárzássá változik, a nélkül persze, hogy az energia összmenyisége megváltoznék. Ez a folyamat a világmindenség teljes történéseinek biztos irányt szab. A fizikusok szerint: az entrópia a természet órája, amelynek ketyegésére pereg le a világfolyamat.

Az E i n s t e i n-féle *relativitási elmélet* a világuralomra törekvő ember előtt áthághatatlan sorompót eresztett le: ember, eddig és ne tovább! A tudósok a valóságot a maga mivoltában akarták megismerni s ezért föltétlen támpontot, mértékegységeket stb. kerestek. Ehhez a föld abszolút világtérbeli helyét, idejét és sebességét kellett volna meghatározniok. Ez azonban nem sikerült, mert minden mérésük egy mozgó rendszerre, földünkre vonatkozik, s így csak viszonylagosan igaz; egy másik égitesten feltételezett csillagász a saját bolygójára vonatkozó, a miénktől eltérő eredményekre jutna. Ezért föltétlen távolság- és sebességmérés nincs és nem is lehetséges; minden mérés viszonylagos, a mérést végző helyére, idejére és mozgására vonatkozik.

Heissenberg *határozatlansági elve* szerint az elektron helyzetéről és sebességéről lehetetlen pontosan tájékozódunk, mert ha pontosan ismerjük helyzetét, csak megközelítőleg ismerhetjük sebességét, vagy fordítva: pontosan ismerve sebességét, csak megközelítőleg ismerhetjük helyzetét. S így „az oksági elv, mely a jövő kiszámíthatóságát jelentette a jelen ismerete alapján, az atom-mechanisztikus folyamatok exakt megállapíthatatlansága következtében, a jelen teljes megismerhetetlenségének esetében, minden jelentőségét elveszíti”, írja Haas bécsi fizikus-tanár. Heissenberg pedig: „Az oksági elv szigorú fogalmazásában, hogy tudniillik, ha ismerjük a jelent, kiszámíthatjuk a jövőt, nem a következmény, hanem a kiindulási pont a téves. A jelen megismerése teljes határozmányával együtt elvileg lehetetlen.”

A modern fizika továbbá feladta a változásokat szükségszerűen meghatározó elsődleges természeti törvényeket, s helyükbe a *valószínűséget*, a *statisztikai módszert* léptette. A fizikai világmindenségben jelentkező törvényszerűségek nem okszerűen működő mechanizmus eredményei, hanem szabad, meghatározatlan események következnek be mindenütt s ezek csupán a molekuláris folyamatok nagy száma miatt kapcsolódnak össze megfigyelhető és statisztikailag jellemezhető törvényszerűségekkel. Az egyes egyedi folyamatok meghatározhatatlanok. A nagyszámúak meghatározottak olyan értelemben, ahogy indeterminált valamely egyén életkora, de hogy százezer emberből hányan érik el hatvanadik évüket, determinált. „Általános szabályként állíthatjuk fel, hogy ha olyasvalami történik a világban, amit meg nem történtté tenni többé nem lehet, azt a véletlen hatására kell visszavezetnünk.” (Eddington.)

Mindebből az *emberre* vonatkozólag a következő tanulságokat vonhatjuk le: A valóság a maga mivoltában megismerhetetlen; a jövő a jelenből kiszámíthatatlan; az idő sodra (kezdetől a vég felé haladása) visszafordíthatatlan; minden természeti törvény és folyamat csak kereteket jelöl ki, melyek elég szélesek arra, hogy közöttük az ember szabadon tevékenykedhessen, vagyis egy-két, sőt több azonos lehetőség van, s közöttük választhatunk. Az ember

szabad tehát, s ezért felelős tetteiért és legföljebb saját magán uralkodhat — a világon azonban nem.

Istenre vonatkozólag pedig a modern fizika világképe megerősíti az eddigi józan ész adta és bölcséleti isten-érveket, mert világosan bebizonyítja, amit éppen felfedezéseinek első, kiforratlan hevében tagadni kezdett: hogy van teremtő és kormányzó Isten.

Van teremtő Isten. Az idő visszafordíthatatlan és feltartóztathatatlan sodra ugyanis a kezdettől a vég felé tart. Benne és a térben zajlik le a fizikai világmindenség alapelemeinek, az elektronoknak, protonoknak, energia-quantumoknak *keveredése*, továbbá az *entrópia növekedése*, vagyis a rövid hullámhosszúságú sugárzásnak hővé változása és ennek a térben való szétsugárzása. A fizikusok a világmindenség hő-haláláról beszélnek. Az időben zajlik le a *világmindenség tágulása*. Mint *Lowell*, *Hubble* és *Humason* megállapították, az úgynevezett tejút-rendszeren kívüli ködök szerfelett nagy sebességgel távolodnak tőlünk. *Friedman* és *Lamaitre* észlelései szerint a mindenség szférikus tere növekszik. *Eddington* ki is számította, hogy a megteremtett világmindenség sugara 1200 millió fényév volt — mi tehát egy terjeszkedő mindenségben élünk, amely eddig 2000 millió fényévnyi sugarúra tágult és sorsa az, hogy az idők végezetéig terjeszkedjék; olyan, mint a szétfoszló füstfelhő. Végül figyelembe kell vennünk az *anyag sugárzását*, melynek következtében tömegvesztéseket szenved, mint ahogyan a rádióaktív anyagok bomlása súlycsökkenéssel jár együtt.

Tehát: négy, egymástól független úton indulhatunk az időben vissza és láthatjuk, miként csökken a keveredés, mint kisebbedik az entrópia, hogyan zsugorodik össze a mindenség és miként növekszik össztömege. Nyilvánvaló azonban, hogy örökké nem mehetünk az időben vissza. A csillagászok mindennek figyelembe vételével ki is számítják a csillagok korát. *James Jeans*, a londoni egyetem asztronómia tanára szerint: „A csillagok (napok, stb.) jelenlegi tömegük után ítélve, nem létezhetnek öt-tízbillió évnél hosszabb idő óta. A tejút-rendszeren kívülfekvő óriásködök bomlásának csillagok születésével kellett együtt-

járnia. A számadások azt mutatták, hogy a tejút-rendszer eredetét a legkönnyebben azon feltevés magyarázza, mely szerint az egész rendszer körülbelül öt-tízbillió évvel ezelőtt egyetlen óriásköd bomlásából keletkezett." Ezért Jeans ki is mondja: „Ha erről a teremtésről határozott képet akarunk: Isten ujára gondolhatunk, amely mozgásba hozta az étért."

De a modern fizika nemcsak úgy vezet el Istenhez, hogy feltételezi a meglévő anyagnak, őskáosznak Altala való működésbehozatalát, hanem leszögezi, hogy ezt, működése megkezdése előtt, Istennek meg kellett teremtenie. „Világos, hogy a mindenség jelenlegi anyaga nem lehetett meg öröktől fogva: korára némi valószínűséggel megállapíthatunk egy felső határt, mondjuk kerek kétszáz millió évet. És bárhová helyezzük is ezt a határt, az időben visszafelé tett legközelebbi lépésünk az anyag megteremtését magába foglaló valamely meghatározott eseménynek vagy eseménysorozatnak, avagy folytonos folyamatnak elgondolásához vezet, amelynek nem végtelenül messze időpontban kellett végbemennie. Valamilyen úton létrejött, vagy létrehozott az azelőtt nem létező anyag" — írja ugyancsak Jeans.

Isten azonban nemcsak a világ teremtője, hanem *fenntartója* is.

A deizmus téves vallomását Isten és a világ viszonyáról, amelyet Madách e szavakkal fejezett ki: „A mű forog, az Alkotó pihen" — sok egyéb ellenérv között a modern fizika is megcáfolja, midőn megállapításairól szükségképpen a mindenséget kormányzó s reá gondot is viselő legfőbb Lényhez jut el.

Láttuk ugyanis, hogy Isten egy meghatározott időpontban teremtette meg az anyagnak, erőnek, időnek s térnek végső elemeit. Ha azonban ezeket alaposabban vesszük szemügyre, akkor észre kell vennünk, hogy feltételezve és megértve teremtésüket, még semmiképpen se láthatjuk megindokoltnak fennmaradásukat. Amikor Eddingtont megkérdezték, hogy mi az elektron és a proton, akkor tiltakozott ama felfogás ellen, amely ezekben valami biliárdgolyószerű meghatározott valóságot akar látni, s azt felelte, hogy

ezek nem egyebek „elvont jelképeknél” („abstract symbols”). Más kutatók az anyagot energiaként fogják fel; azt állítják, hogy a test tömege tulajdonképpen igen kis helyre összesűrített energia. „Az anyag alapkőtermészete ezzel lényegesen megváltozott, az atomok, molekulák tömege eme felfogás szerint az összesűrített energia megjelenési formája, az atomok állandóságát pedig azzal értelmezzük, hogy az összesűrített energia viszontagságok között is együttmarad.” (Tangl Károly.) Schrödinger felfogása szerint „az anyag és energia legkisebb részecskéi nem egyebek, mint a hullámzó éterben elkülönülten létező hullámcsomagok”. Kétségtelen tehát, hogy a modern fizika világképében az anyagnak, az erőnek és a térnek a fogalmái, amikor azokat a maguk mivoltában iparkodunk szemlélni, annyira elmosódnak, hogy semmiképpen sem tarthatjuk fenn a deizmusnak azt a feltevését, mely szerint Isten megteremtette a világot és magára hagyta, mert a világnak létezése, teremtése által önmagában biztosítva lett. Éppen ellenkezőleg, a világ alapelemei, történései, mivolta folytonos eseménynek tűnik, amelyben dinamikai feszültség-különbözőségek villódnak mindenütt. A fizikában szinte csak az számít eseménynek, aminek térben és időben pontos helyét ki lehet jelölni. Egy robbanás, egy felvillanás, a fényhullámnak egy atomból való kiindulása s egy másik tárgyra való jutása — mindez nem egyéb eseményeknél. Az esemény azonban magától értetődő módon: eredmény. Kell tehát előidézőjének lennie. Vannak olyan fizikai elméletek is, amelyek ezeket a végső alapelemeket az ideával tartják rokonnak. De nem a szavakon való nyargalás dönt itt, hanem az a felismerés, hogy a valóság mögött egy szünet nélkül tevékenykedő valaki rejlik, aki éppen ezzel az állandó tevékenységével idézi elő s tartja fenn a valóságot. Semmiképpen sem helytálló továbbra az a kényelmes felfogás, amely szerint Isten az anyagot mint konkrétumot teremtette meg, beléhelyezte a tér szintén határozott valóságába és mindez most már tőle függetlenül létezik, szóval a létezők a teremtéstől kezdve birtokolják tulajdon valóságukat. A világ nem egy lezajlott teremtő tettnek az eredménye, hanem *folytonos teremtés*. Nem a semmiből

teremtett Isten, hanem folytonosan és szüntelenül belé-teremt a semmibe. A létezés nem lehet tehát egyéb Heidegger metafizikai megállapítása szerint, mint: „A semmibe való transzcendentális belétartottság.”

Ha egy lépéssel továbbmegyünk, az idevonatkozó új természettudományi megállapításokat a következőkben összegezhethetjük: A teremtő Isten gondolkodását a modern fizika eseménysorozatokként ismerte fel s e gondolatok tárgyát *ideának* nevezi, miként annakidején már B e r k e l e y is: „A dolgok mind Istenben, mint az ő ideái léteznek”; vagy M a l e b r a c h e, ki így írt: „Nem Isten van a térben, hanem a tér a maga eszményiségének, végtelenségének és felfoghatóságának teljességében van Istenben.” Heideggernek az időre vonatkozó felfogása szerint Isten nem az időn kívül álló időtlenség, hanem tevékenysége mozgatja, „idősíti a tartamot”. Mindezt, azaz a mindenségnek Istenben való állandó létezését a K r a u s e által kifejtett „panentheizmus”-fogalom fejezi ki velősen.

A mindenség a teremtő Isten gondolata. De a föltétlen és önmagától való Istenben gondolat és tett egybeesik, „mert Istenben egy és ugyanaz a dolog az akarás, a megértés, a teremtés. Ezen oknál fogva... minden ideája valóságos dolog”. (Descartes.) Isten gondolatai egyben tettei is. Ha tehát a teljes valóság Benne van, minden létező az Ő gondolata által lett és csak addig van, amíg Ő gondolja. A létezőnek „az abszolút okra való ez a gyökeres rászorultsága nem változott meg azzal, hogy az első pillanatban megkapta a létet: a következő pillanatban éppoly kevésbé oka a maga létének, mint volt az előzőben. Tehát minden következő pillanatban is csak úgy áll meg, ha Istentől kapja a létet. (Thomas I. 104.) Hasonlatban szólva: a mélységbe zuhant embernek nincs ereje a maga emberségéből a szakadék szélén felemelkedni, következésképpen arra sincs ereje, hogy ha más felemelte, a felemelőnek állandóan tartó tevékenysége nélkül ott lebegjen a mélység fölött. Ugyanígy a világ nem önerejéből emelkedett ki a semmiségnek mélységéből, hanem Isten emelte ki: tehát nyomban visszahullanék a semmibe, ha Isten állandóan nem tartaná; vagy ha valaki élénk színekkel részletei-

ben is elgondol egy világot (például az Atlantist és lakóit), az csak annyiban és addig van, amennyiben és ameddig elgondolja: az alkotó művész energikus elgondolása hozta létre és tartja létben. Amde a teremtet világ Istennek szabad és tetterős elgondolása, következésképp csak addig és annyiban áll fenn, ameddig és amennyiben ez az elgondolás tart.” (Schütz Antal.)

A vetített kép eltűnik, ha a fényforrás nem sugározza rá fényét; így a mindenség is, mert teljes mivoltában, egész létezésében Istentől függ, egyetlenegy pillanatig sem állhat fenn Isten főntartó tevékenysége nélkül; ha Isten megvonná tőle teremtő erejét, azonnal visszasüllyedne a semmibe, melyből a Teremtő kiemelte. Bertrand Russell angol matematikus megállapítása szerint: „A tárgyak végeredményben események történeti összefüggése — legjobban hasonlíthatjuk a melódia egységéhez; ennek lejátszása is bizonyos ideig tart s egyetlenegy pillanatban se zeng teljes egész gyanánt. Mindaz tehát, ami adott pillanatban van (anyag, energia stb.) nem egyéb, mint egy *esemény*.” Ez az esemény Isten gondolata. Mindazt tehát, ami a teremtés óta van, a teremtő Isten állandóan gondolja, vagyis főntartja.

Ha tovább vizsgálódunk, akkor világosan kirajzolódik eléink a teremtő és fenntartó Isten *gondviselő* arculata is.

Itt mindenekelőtt fel kell vázolnunk korunk tudományos világképének azt a különbségtevését, amellyel minden törvényt két csoportba soroz: a *valószínűségi* és az *elsődleges*, az úgynevezett *transzcendentális* törvények csoportjába.

Az újabb fizikai felfedezések — a relativitás-tan és a quantum-mechanika — a valószínűségi törvények fogalmának felállítását tették szükségessé. Ezek a nagy számok törvényén alapulnak és a statisztikai módszer segítségével azt fejezik ki, aminek bekövetkezése egyáltalán nem szükségszerű, hanem csak valószínű. Azt mondják a fizikusok, hogy az elektronnak egyik pályáról a másikra való átugrása éppoly bizonytalan, mint az egyes ember élete. De mivel a világfolyamatot fenntartó események mindenikében az atomok milliárdjai vesznek részt, az egyes individuális

esetek annyira kiegyensúlyozzák egymást, hogy statisztikai összefoglalásuk a tudományos kutatásban gyakorlatilag kifogástalanul használható.

A felszínen mutatkozó jelenségek mélyén a mindenség alapelemei, az anyag, erő, tér és idő végső részecskéi vannak. Ezek összefüggéseit abszolút érvényű, elsődleges törvények szabályozzák. Eddington azért nevezte el őket transzcendentális törvényeknek, mert a mindenség alkatához, a valóság alapját képező fizikai abszolútumhoz tartoznak. Ezek a törvények azonban olyan tág kereteket jelölnek ki, hogy azokon belül az élőlények függetlenül, kényük-kedvük szerint tevékenykedhetnek, és szabadon űzheti játékát „a véletlen”, az „esély”. De jól tudjuk, hogy a magárahagyatottság, az esetlegesség a természetet a rendetlenedés felé hajtja. A véletlen, a jelenségek sajátos irányítója, mindig csak egy irányban működik: a rendből rendtelenséget csinál. Isten, bár kezdetben rendezettnak teremtette a mindenséget, de a transzcendentális törvényeket oly tágra szabta, hogy közöttük nemcsak a szabad tevékenység, hanem a rontás, a zavar is lehetséges. Ezek szerint a világ pusztulásnak indult, — gondoljunk csak a tágulásra, keveredésre, entrópia-növekedésre — elrendetlenedett. És mégis, — csodálatos — rend van a mindenségben! Hogyan lehetséges ez? Csak úgy, hogy a Teremtő és Fenntartó állandóan belenyúl alkotásának történéseibe, rendszerint közvetlenül irányítja élőlényeinek szabad cselekvéseit is, gondjukat viseli, hogy ne a véletlen játékszerei, hanem létezésükben az Ő gondolatainak hordozói, megvalósulásai legyenek.

Isten gondviselése azonban nemcsak e szétbomló, elrendetlenedő, pusztulásra hajlamos világnak rendet mutató, célszerűségét biztosító, állandó tevékenységéből tűnik ki, hanem még inkább megmutatkozik a korszerű *biológiai fel-fogás* tükrében.

A biológia megállapítása szerint az élet nem magánvaló, hanem *éltető tevékenység* eredménye. Ezt a tevékenységet a lények persze önmagukból nem meríthetik, hanem az életnek ez az árama, bár láthatóan saját bensejükből, de azért mégis rajtuk kívül álló forrásból buzog elő; ez

az ősforrás, mely éltet, tehát az élet fennmaradásának állandóan gondját viseli — az Isten.

Továbbá: születésünkkor ingyen ajándék gyanánt kapjuk testünket. *Ü e x k ü l l a m é h e n b e l ü l i f e j l ő d é s b e n* egy felépítési és működési terv megvalósítását látja. Öntudatra ébredésünk előtt magunk nem vihettük keresztül e tervet, következésképpen Alkotónk az, aki gondoskodik e terv végrehajtásáról, kibontakozásáról.

A reflexek és az anyagcsere bonyolult életfolyamatainak ezrei teszik lehetővé, hogy kényünk-kedvünk szerint irányíthatjuk életünket a nélkül, hogy testünk működéséről, karbantartásáról akár csak sejtelmünk is lenne. *K r a n i c h f e l d* kiemeli, ha mindenegyes sejtünket külön-külön olyan vegyész lelkével ruháznók fel, aki minden emberi ismeret birtokában van, az anyagcsere csodálatosan bonyolult művészete akkor is megmagyarázhatatlan marad, illetve magyarázatként a Gondviselőre utal.

S itt vannak *a szokások és önkénytelenségek*. Ezek azt mutatják, hogy az elibénk kerülő új feladatokkal csak addig kell foglalkoznunk, amíg döntünk és megfelelő magatartást alakítunk ki. Attól kezdve fokozatosan önkénytelenné válnak s így figyelmünket már más feladatok felé fordíthatjuk. Begyakorolt, „tudatalattunkból” felbukkanó képességeknek nevezik e jelenségeket; de ez csak pusztán szó, elnevezés, hiszen az emberi eszmélést valóságosan nem lehet „tudatfelettire” és „tudatalattira” kettéosztani. Így e jelenség is elégséges okként Istent tételezi fel, mint eme begyakorolt, önkénytelen, de végeredményben tudatot kívánó élettani működés irányítóját.

Végül okvetlenül az isteni Gondviselésre kell visszavezetnünk a mindennapos tapasztalás következő megfigyelését: ha az említett önkénytelenné vált, begyakorolt képességeink ellenére kockáztatjuk vagy elrontjuk életünket, mégis gyakran megmenekülünk. Hányszor megyünk át elgondolkozva az úttesten — reánk túlköl egy gépkocsi s egyszerűen a járdán vagyunk; magunk se tudjuk, hogyan kerülünk oda, csak utólag döbbenünk rá, milyen veszélyben forogtunk és csak most ijedünk meg. Ezért írja W. James: „Helytelen: medvével találkoztam, megijedtem, elfutottam;

a helyes sorrend ez: medvével találkoztam, *elfutottam*, megijedtem." Tehát nem az ijedtség, a tudatalattunkból feltörő veszélyérzet, menekülési ösztön ment meg a bajból, mert mindez csupán utólag, a hirtelen felcsapódott veszedelem lelohadtával ébred fel, kezd működni, — hanem egy kéz nyúlik ki értünk, az lendít el a ráncszakadó rontás útjából — a gondviselő Atya keze.

Látszólag tiltakozik érvünk ellen azon egyszerű tény, hogy sokan mégis szerencsétlenség, baleset áldozataivá lesznek. Pedig ez éppen mellettünk bizonyít, hiszen azt hirdeti, hogy itt nem szervezetünknek törvényszerű pontossággal felriasztó, „tudatalatti”, ösztönös vészcsengője figyelmeztet, int, fékez, ránt vissza, készíttet menekülésre, ad pillanatnyi elhatározást, mert akkor ennek legalább az esetek többségében hatásosan kellene működnie. Hogy csak egyesek menekülnek meg, az határozottan mutatja, hogy itt rajtunk kívül álló, isteni beavatkozás hat; ezzel emberi statisztikák alapján számolni nem lehet; ez számunkra kifürkészhetetlen akarat, előttünk rejtett elgondolások, Isten szuverén tetszése szerint fejti ki hatását.

A természettudományok kijelentései alapján tehát bizonyítva kell látnunk Isten gondviselő működését is. Fizikának és biológiának azonban nem feladata, de felül is múlja erejét, hogy e gondviselésnek mibenlétét, megnyilvánulásait élesebben körvonalazza. Itt már a *kinyilatkoztatás* siet segítségünkre.

Ha forgatjuk a Könyvek Könyvét, lapjairól csodálatos melegséggel, meghitt bensőséggel, de egyben minden tagadást elutasító határozottsággal rajzolódik eléink a gondviselő Isten képe. Számtalan helyén hirdeti az Írás a nagy igazságot: Isten nemcsak teremtette, hanem *fönn is tartja* a világot: „Mert szereted mindazt, ami van; mitsem utálsz abból, amit alkottál... Mert ha gyűlöltél volna bármit is, meg sem teremtetted, meg sem alkottad volna. *Hogy is maradhatna meg bármi, ha Te nem akarnád, és hogyan állhatna fenn, mit nem hívtál létre?* (Bölcs. 11, 25. 26.)

Majd a Szentírás lapjain arról szerzünk bizonyosságot, hogy Istennek gondviselése *mindenkire* kiterjed: „Isten... egyaránt viseli gondját mindenkinek”; (Bölcs.

6, 8.) „Az Atya... napját fölkelte jókra és gonoszakra, esőt ad az igazaknak és hamisaknak.” (Mt. 5, 45.)

De nemcsak általánosságban terjed ki a Gondviselés mindenre, hanem külön-külön, az *egyesekek* is törődik: „A csillagoknak sokaságát megszámlálja, és mindannyiukat nevének szólítja.” (Zsolt. 146, 4.) „Az Úr igazgatja az ember lépteit.” (Zsolt. 36, 23.) „Másnap hajnalhasadtával az Úr egy férget rendelt oda, s ez megszúrta a repkényt, úgyhogy az elszáradt.” (Jón. 4, 7.)

Különösen a jókra, az *Istent-szeretőkre*, kiválasztottjaira van gondja az Úrnak: „És szólott az Úr Éliáshoz és mondotta: Távozzál innen, eredj napkeletre, rejtőzzél el a Carith-pataknál, mely Jordán felé vagy. A patakból lesz ott italod s a hollóknak hagytam meg, hogy tápláljanak ott téged.” (III Kir. 17, 2—4.) „Az Úr az én pásztorom, semmi sem hiányzik énnekem.” (Zsolt. 22, 1.)

Mindebből következik, hogy minden Isten akarata vagy beleegyezése szerint történik — még a fizikai *bajok*, a lát-szólágos szerencsétlenségek, csapások, lelki megpróbáltatások, *kísértések* sem ellenkeznek az isteni Gondviseléssel, sőt ezek is végeredményben javunkra szolgálnak: „Boldog az ember, akit Isten megfenyít!... Ő sebet ejt ugyan, de be is köti, megver — de keze gyógyít is.” (Jób 5, 17. 18.) „Nem késik az Úr az Ő ígéretével, mint némelyek vélik, hanem türelemmel jár el miattok, nem akarván, hogy némelyek elveszenek, hanem hogy mindnyájan bűnbánatra térjenek.” (II Pét. 3, 9.)

Nincs tehát magárahagyatva az ember! Virraszt fellelte gondviselő Atyja, aki egyaránt lehajol kicsihez és nagyhoz, szegényhez, gazdaghoz, balgához és bölcshez — hiszen mindannyian csak koldusok, elhagyatottan tévelygő nyomorultak vagyunk szemében. Ezért ha felsír társkereső szavunk — remegő aggodásunkat könnyen elcsitítja a tudományadta nagy felismerés és a kinyilatkoztatás boldogító kijelentése, mely magános embersorsunkat az Isten melengető szívére helyezi, midőn meghirdeti az örömdetes igazságot, hogy Isten ugyan mint teremtnök feltétlen Urunk — ám egyben oltalmazónk, barátunk, jóságos Atyánk. A kereszténységnek ez a tanítása, melyet tehát a

modern természettudomány is többszörösen alátámaszt, az emberiség legvigasztalóbb, legfelemelőbb lelki kincse; e tudat nélkül az ember valóban az élet száműzöttje lenne, aki problémáinak fagyos telében zokogva panaszolhatná:

Die Raben schreien.
Und fliegen, schwirren Flugs zur Stadt,
Bald wird es schneien,
Weh dem, der keine Heimat hat!...

(Nietzsche.)

Jól látja Lin Yutang, a modern kínai író, az istengyermekség fényében fürdő keresztény és az emberségében magárahagyott pogány között a fájdalmas különbséget: „A keresztény hívő olyan világban él, amelyet Isten kormányoz és őriz, akivel ő állandóan személyes viszonyban van — olyan világban tehát, amelyen egy gyöngéd Atya uralkodik... Viszont a pogány úgy él ezen a világon, mint az árva, nincs része abban a vigasztaló érzésben, hogy odafönn a mennyben mindig van valaki, aki törődik vele, s aki egyéni jólétéről is gondoskodik, ha az imának nevezett lelki kapcsolat létrejött közöttük.”

Ha mármost azt kérdezzük, miként működik Isten gondviselése, ezt a feleletet kapjuk: az emberért van, tehát emberi rendeltetésünknek megfelelően. S mi életünk célja, mire rendelt minket a Teremtő? Boldogságra. De valódi boldogságunk az, ha földi életünk befejezésével Őt megláthatjuk, Hozzá eljutottunk — mint röviden mondjuk: üdvözülünk. Tehát a Gondviselés elsősorban *örök üdvösségünket* munkálja. Ezért hangzik a figyelmeztetés: „Keressétek először az Isten országát és az Ő igazságát, és ezek mind hozzáadottnak nektek.” (Mt. 6, 33.) Első s legfőbb cél a lelkünk tökéletesítése — a többi csak eszköz, mód, lehetőség e feladatunk végrehajtására. Aki tehát a Gondviselésben munkaközvetítő hivatalt, állást szerző támogatót, házasságközvetítő felet vagy sorsjátékok nyeresimény osztogatóját látja: nagyon csalódik. Igen, Isten ad ugyan jólétet, hűséges házastársat, szép gyermeket, hivatali előmenetelt, részesít földi sikerekben is, de csak akkor és annyiban, amikor és amennyiben mindez lelkünk sikeres fejlődését, erényeink gazdagodását szolgálja.

S mert a Gondviselés elsősorban üdvösségünkkel törődik, mert lelkünket faragja, fejleszt, azért alig működik szemmelláthatóan és ritkán nyúl bele életünkbe kézzel-fogható módon megnyilvánuló eredményekkel. A lelket érinti, kegyelmet oszt, tehát halkán, sejtelmesen járja át még földi, anyagi vonatkozású ügyeinket is. Isten irántunk való szeretetének nemcsak azzal adhatja tanújelét, hogy kitüntetéshez, felfedezésekhez, sikeres és jövedelmező műtétetekhez segít hozzá — ezer más finom útja-módja van az Ő rólunk való nagy gondoskodásának! De hogyha rábizzuk magunkat, mindig és mindenben javunkra működik, azt éppen az orvos tapasztalhatja leginkább, ha másban nem, hát a sebgyógyulásban: ez sohasem mechanisztikus, ez bármilyen szakértelem és ügyes kezelés mellett is, mindig kicsit Isten gondoskodásán múlik.

De különösen a *szenvedés*, amivel pedig az orvosnak lépten-nyomon dolga van, bizonyítja Isten jóságos gondviselését:

Falatját könnyel ki nem sózta még,
Ki nem virrasztott terhes éjtszakában,
Almatlan ágyon, sírva egymagában,
Nem ismer Téged, ó jóságos Ég!

(Goethe.)

Mert ha betegségek, csapások, szerencsétlenségek, közös baj, közelebb viszik az embereket is egymáshoz, mennyivel inkább közelebb sodorják Istenhez. Amint a „Titanic” pusztulásakor felharsant fedélzetén az ősi korál: „Közelebb Hozzád, Istenem” — úgy rebben el süllyedő életék vonagló ajkán is e forró vallomás. Tudjuk, akár belgyógyászati kezelésre, akár művi beavatkozásra szorul a beteg, a gyógyításnak mindkét módja lehet nagyon fájdalmas — de egészségessé tesz. Így orvosolja Isten is sokszor szenvedéssel a lelki betegséget: hibákat, bűnt, hogy a megpróbáltatások késével kiirtsa az elbizakodott, gőgös ember pusztító fekélyét és a jólét múlt örömei helyett az üdvösség múlhatatlan boldogságát biztosítsa számára.

Leginkább azonban abban nyilvánul meg a Gondviselés emberi mivoltunknak megfelelő működése, hogy sohasem felejtí *akarataunknak szabadságát*. Isten senkire sem

erőszakolja rá jótéteményeit. Szabadok vagyunk, — ha tehát akarjuk, elfogadjuk gondoskodását, oltalma alá helyezzük magunkat — ha nem, elfordulhatunk Tőle, s hagyatkozhatunk tulajdon erőtlenségünkre.

A mód, amellyel magunkat mennyei Atyánk gondoskodására bizzuk, amellyel jóban-rosszban Hozzá fordulunk: az *imádság*. Mert Isten személyes valóság, személyesen érintkezhetünk Vele és tesszük ezt akkor, amikor imádkozunk.

Imádság! Milyen idegesítően, mennyire idegenül hangzik e szó a modern ember számára! Tulajdonképen ez az idegenkedés természetes következménye hitetlenségének. Mert míg a kor felfogása azt vallotta, hogy nincs Isten és különösen, hogy nincs személyes gondviselő Atyánk, addig valóban imádkozásnak semmi értelme se volt. Amióta azonban bebizonyosodott, hogy ateizmus, panteizmus, deizmus az európai gondolkodásban csak két évszázad borzasztó és tudománytalan eltévelyedése volt, azóta felül kell vizsgálnia ezt a nézetét, és tarthatatlansága miatt új álláspontot kell vele kapcsolatban elfoglálnia.

Elsősorban le kell rombolnunk azt a ferde felfogást, amely világgá kürtölte, „hogy az imádság férfiatlan”. Ellenkezőleg! Éppen az imádságos lelkület a férfias jellemnek biztosítéka s az egyetlen emberhez méltó beállítottság. Ha vallom, — és most már el kell ismernünk — hogy csak teremtmény vagyok, aki létezésében mindenestül Alkotójától függ, és akivel Teremtője feltétlen hatalommal rendelkezik — akkor a teremtő Istennel szemben csak leboruló hódolattal viselkedhetem és minél inkább tudatára ébredek egyrészt gyarló kicsiségemnek, másrészt az Ő nagyságának, felségének, annál inkább kell szívemből, elméből a dicséret, csodálat és magasztalás, egyszerűen az imádás akkordjainak feltörnie. De mert Isten a mindenség fenntartója és gondviselője is, aki szuverén tetszése szerint adja meg nekem, vagy tagadja meg tőlem a testi-lelki javakat, azért nekem, a szemében csak didergő koldusnak mindent, de mindent kérnem kell Tőle! Mindaz, aki önerejéből akar boldogulni, hasonlít Mülhausen báróra; a derék báró, mikor lovastul mocsárba süllyedt, megmarkolta tulajdon üstökét,

és saját kezével ragadta ki az ingoványból önmagát. Hogy kiemelkedhessünk nélkülözésünk, nehézségeink posványából, a történelem tanúsága szerint ehhez korántsem elég, ha pusztán emberi találékonyságunkra, vélt tudásunkra bízunk magunkat, mert minden ilyen kísérletünknek származmas vergődés, majd szomorú kudarc lett a vége. Isten az a szilárd archimédesi pont, akire egyedül támaszkodhatunk, akivel akár e világot is kimozdíthatjuk sarkaiból. Végül, a nyert javakért köszönettel tartozunk az Úrnak, hiszen mindent ingyen, ajándékként adja, melyre semmi címen se tartozunk igényt.

Ime, az imádság elemei: *imádás,érés és hálaadás*. Férfivonás, hogy szembenéz a tényekkel és becsületesen csak annyinak mutatja magát, amennyi valóban. Férfias tehát az imádság, mert elismeri, hogy Isten előtt porszemek vagyunk csupán, és hogy győzhetetlen úr a mi Teremtőnk, akivel szemben csak egy álláspontot foglalhatunk el: a hódolatét. Emberi tulajdonság a tudatos gondolkodás; emberhez méltó tehát az imádság, mert nem egyéb, mint annak az elismerése és tettekben megnyilvánuló, logikus megvallása, hogy a világ nem véletlenül, a semmiből lett, hanem a bölcs, hatalmas, ám szeretetteljes Isten alkotása. K a n t írta: „Ha a lovam azt mondaná: „én”, leszállnék róla és kalapot emelnék előtte.” Mennyivel inkább igaz: ha a lovam imádkozni kezdene, egyenrangú társamnak tekinteném.

Éppen ezért veszedelmes a nem-imádkozás elvel A férfi, aki röstell térdet hajtani Teremtője előtt, — biztosan leborul egy húsát-velejét kiszípolozó teremtmény lábához — ha vonakodik szolgálni Urának, jelentékeny földi hatalmasságokat vall majd parancsolóinak és szeszélyük szemrebbetését lesve hajlong előttük. Az orvos, aki szellemi fölényének gögijében visszautasítja Isten segítségét, s a templomot gyöngye gyermekek vagy eszelős aggók menedékének véli, mert az élet-halál mezsgyéjén jár és naponként tapasztalja, hogy a gyógyulás, a műtét sikere mennyi látzólagos „véletlenül” fordul, és mert ezeket önkénytelenül is irányítani akarja, ezerféle bűvös jelhez, tárgyhoz folyamodik, s így tulajdon büszkesége csúfolja meg, hiszen a babonáság nevetséges gúnyját borítja reá. Ezért az

egyedüli helyes álláspont az, ha felismerjük, hogy az imádság nem teher, kényelmetlen nyűg tehát, hanem kitüntetés, emberméltóságunknak, értelmünknek és szabadakaratumnak megtisztelő sajátossága.

Ha ezekután valóban elismeri a modern ember az imádság szükségességét és magasztosságát, mégis még mindig könnyen kiválthatja Lin Yutangból a türelmetlen kifakadást: „Miért nem tudják az Istent békében hagyni? Ugyan mi készíti a pogány kínait e csípős megjegyzésre? Egyszerűen az, hogy helytelenül imádkozunk. Csak kérünk, egyre csak kívánságokkal ostromoljuk az eget, de hálát adni és hódolni elfelejtünk. Pedig *hogy jól imádkozunk*, ahhoz elsősorban alázatosságra, lelki összekuporodásra s magasztaló hangokra van szükségünk. Aki jól imádkozik, az sohasem feledí, hogy az imádság különösképpen imádás, istenkeresés — s csak ehhez „adatik hozzá a többi”. A teremtés rendje és pompája mindannyiunkat rádöbbsenti: minő csodálatosan szép, bölcs és igazságos Az, Akiben „öröktől fogva virít a rózsza” (Angelus Silesius), morajlik a patak, villog a hősök jelleme. Szeretetaktus hát az imádás; lelkesülten átölelem az Istent, teremtett visszfényétől megittasulok és mámorom illatát hintem feléje. S mindegy, vajjon bensőséges vallomás-e imádásunk, mely csak szívünk ütemében zsong vagy szavakban is feltör és a tudós elragadtatásának himnuszaként vagy gyermeki gűgyögesben patakzik ajkunkról. Nem a mód, — elmélkedés, szabad fogalmazás vagy csak elsajátított imaszövegek idézgetése — hanem a szív tisztasága, a gondolatok és érzelmek őszintesége a fontos. Éppen ez az imádság nagy vigasztalása: általa annyira közel jutunk a Mindenüttjelenvalóhoz, hogy csupán halk sóhajunk is elég szerelmünk megvallására, esedezésünk elrebegéséhez. Itt látjuk, mennyire nem vagyunk egyedül, hiszen „Isten közelebb van hozzánk, mint sajátmagunk!” (Pascal.)

Az imádság igazi „chant sens parole” — szó se kell hozzá, elég szívünknek egy rezdülése, mely sebességet hajtászó korunk minden eredményét megszegyenítve, pillanat alatt, nyílnál szárnyalóbban suhan Istenhez, mert „nem oly magas az ég, amilyennek látszik; bár a legmagasabb hegy

orma sem éri azt el, a bűnbánó lélek sóhaja egy perc alatt eljut oda". (Jókai.)

Vitatkozhatunk, hogy a föld ezernyi nyelve és táj-szólása között melyik a legszebb: az olasz-e, a finn, a maláj, vagy valamelyik másik — annyi bizonyos, hogy mindegyiket felülmúlja az imádság nyelve, ha mégoly parlagi, nehézkes, esetlen is. Tudjuk, az előkelő származás megnyilatkozik nemzedékek során át kifinomult mozdulatokban, de a legegyszerűbb zsellérnek is van egy arisztokratikus mozdulata: mikor imádságra kulcsolja kezét.

Egyet azonban sohasem feledjünk: Isten ugyan tekintetbe veszi gondviselésében szabadakaratunkat és hagyja, kívánja, hogy imáinkkal mi forduljunk Hozzá, de még itt se hagy magunkra, ekkor is segítségünkre siet; a bűnbetés ugyanis meggyöngyöztette akaratomat, elhomályosította értelmünket, s ezért nehezünkre esik imádkozni s bajosan találjuk el a Vele való társalgás illő hangnemét. Ezért is küldötte el Fiát közénk, hogy a megtestesülés leggazdagabb ajándékaként átadja az emberiségnek a „Miatyánkot” (Mt. 6.), s így megtanítsa mindannyiunkat a *legjobban* imádkozni. Az Üdvözítő eljövetele óta nem is fordulhatunk másként az Úrhoz, csak *az ő nevében* — ám egyben ez könyörgéseink hatásos teljesülésének a biztos záloga: „Akármire kértek az Atyát az én nevemben, megadja néktek” (Ján. 15, 16.) — hirdeti maga a Megváltó. Példát pedig az Egyház mutat e téren, midőn szentségeinek és szentelményeinek kiszolgáltatását, a szentmise minden könyörgését e szavakkal fejezi be: „A mi Urunk Jézus Krisztus által”.

Ime, az imádság feladata, értelme, titka!

Az embernek, mint „animal orator”-nak, csillapíthatatlan vágya, hogy minél bensőségesebb kapcsolatot teremtsen Istenével — e kapcsolat az imádság; és a minél tökéletesebb imádkozás vágya révén jut el az „Emmánuel”: „Isten velünk” történelmi tényének boldogító felismeréséig, — jut tehát igazi Isten-közelségbe, az emberré lett Fiúisten által — nyer nemcsak pártfogót, barátot, hanem együttérző testvért Jézus Krisztusban.

Történnek-e csodák?

A segédorvos: Főorvos úr kérem, az a beteg, aki kazán-robbanásnál megsérült a reggel s a mentők harmadfokú égési sebekkel hozták be: agonizál.

A főorvos: Szegény ember! Intézkedj, kérlek, hogy egy ápolónővér mellette maradjon, és te se hagyd abba, hanem folytasd a megbeszélt injekciók alkalmazását.

S.: Igen — bár rajta már csak valami csoda segíthet!

F.: Csoda! Ez persze csak afféle szólás-mondás nálad; vele csak a mi tudásunk és hatalmunk határát akarod szemléltetni!

S.: Természetesen. Értelmes orvos különben sem hihet csodákban. Ez gyermekek és vénék jámbor önáltatása.

F.: Altalánosítasz. Látod, én nyíltan a szemedbe mondom: hiszek a csodákban!

S.: Igazán meglep! Sokat vitatkoztunk már, sokszor meggyőzött már, főorvos úr; többek közt rávett az evangélium olvasgatására is. Nem tagadom, érett fejjel olyan szépségeket és olyan igazságokat találtam napról-napra benne, amik addig, amíg csak „tantárgy” volt, teljesen elkerülték a figyelmemet. De amit lépten-nyomon csodákról mond, az megzavar, idegesít. Szinte kedvem lenne átírni az egész Bibliát! Meggyőződése, hogy ha kihagynánk belőle minden természetfelettit és irracionálisat, olyan bölcséleti művet kapnánk, amely sokszorosan felülmúlná az eddigi filozófiai alkotásokat.

F.: Látom, ismét vitatkozni akarsz. Rendben van; megnézzük előbb együtt a sérültet s utána: rajta! A napi munkát úgylis befejeztük már, hát legyen! De tartsunk rendet a vitában!

S.: Hadd állítsam fel a tételt! Csoda, miraculum alatt a közfelfogás olyan eseményt ért, ami a természeti törvényekkel ellenkezik és az értelem által megmagyarázhatatlan. Ezt a meghatározást nemcsak helyesnek tartom, hanem levonom belőle azt a végső eredményt, hogy minden természettudományi műveltséggel rendelkező embernek, még ha hívő keresztény is, elvileg el kell vetnie minden csodában való hitet.

F.: Szóval a csoda természet- és értelem-ellenességéből indulsz ki. De miért teszed bonyodalmasabbá tételeidet a keresztény hit bekapcsolásával?

S.: Erre nagy szükség van! Ez ugyanis a leghatalmasabb bizonyítékom. Semmi értelme sincs annak, hogy most a régen elcsépelet érveket vegyük elő, hanem inkább azt mutatom ki, hogy magával az istenhittel se lehet a csodát összeegyeztetni. Mert ha Isten teremtette a világot, és az ő akarata nyilvánul meg a természet rendjében és törvényeiben, akkor egyenesen istenkáromlásként hat minden természetellenes esemény feltételezése. Istennek különben sincs szüksége arra, hogy félretolja tulajdon törvényeit, hiszen mindent megvalósíthat természetes fizikai, kémiai és biológiai folyamatokkal. Például egy diftériás gyermek elhagyott tanyán fuldoklik, ha Isten meghallgatja a szülők könyörgését, nincs szüksége anygyalra, csodára — küldhet szakorvost, aki intubációt...

F.: Jó, jó, hagyd a példákat, kifogyunk az időből — különben is megértettem, ami a természetellenességre vonatkozik. Halljuk az értelemellenséget!

S.: A csoda irracionalitása szerintem éppenolyan járulékos és ideiglenes tünet, mint a látszólagos természetellenesség. Mind a kettőben csak a mi tudatlanságunk tükröződik vissza. A tudomány fejlődése, az emberiség művelődése mind a kettőt s velük együtt az egész csodálatos titokzatosságot ki fogja küszöbölni. Sőt még ennél a gondolatmenetnél is újra az istenhitre hivatkozom: azt valljuk, hogy az emberi értelmet Isten teremtette, mégpedig a valóság megértésére. Tudományosan kifejezve: az emberi elme és a világmindenség adaequat — kölcsö-

nösen megfelel egymásnak. S így csak idő kérdése, hogy megoldjuk a nehézségeket, leleplezzük a rejtélyeket.

F.: Eddig minden rendben van.

S.: E szerint meggyőztem főorvos urat? Nincs és nem is lehet csodákban hinni, mert ami ma még természet- és értelemellenesnek mutatkozik, arról holnapra kiderül, hogy természetes és érthető.

F.: Sajnos, ilyen hamar mégsem végezhetünk, mert a meghatározásodat nagyon szűkre szabtad. A csoda nemcsak értelmünkre hat, hanem egész valónkra! Lapozd fel a Szentírást és mindenütt, ahol csodákról van szó, szembebe ötlük majd, hogy a jelenlévők: megfélemlének, álmélkodának, megdöbbentek, remegtek. Rudolf Otto német lélekvizsgáló külön munkát szentelt ennek az élménynek és kiemelte, hogy a csoda: a „tremendum”, a „fascinum” — ezt magyarra talán „borzalmas megindulással” lehet fordítani.

S.: Hogyne, mindenki meglepődik, ha valami újat, ha értetlent lát! A ló is megbokrosodik, amikor először találkozik gépkocsival, vonattal, később aztán megszokja!

F.: De itt nem erről van ám szó! Ez az élmény az ember egész valóját felkavarja, lelke mélyéig megrázza. Eppen ezért, meggyőződésem szerint, a „borzalmas megrendülés” sokkal inkább hozzátartozik a csoda meghatározásához, mint a természetellenesség vagy értelmetlenség. Gondolj csak a különböző bűvészműtatványokra, vagy új, eddig még nem észlelt természeti jelenség első fel-lépésére: nem csodálkozunk a szó igazi értelmében, — csak meglepődünk és kíváncsiakká leszünk. Magam ugyan még sohasem láttam csodát, következésképpen még sohasem volt ilyen élményem, valószínűleg nem is lesz, — mégis megérttem Péternek, az erős, egészséges halásznak a megrendülését, térdrehullását, a csodálatos halfogás...

S.: Igen, valami hering-rajt küldött oda az Úr, hogy megmutassa...

F.: Szó sincs róla! Ezen már túl vagyunk! Most nem racionalizálni akarjuk az irracionálisat, nem kimagya-

rázni a természetelleneset, sőt ezt a két dolgot teljesen figyelmen kívül is hagyhatjuk. A lelki megrendülés élményét kell most megvizsgálnunk. Menjünk hát sorjába. Vegyük szemügyre magát az eseményt, annak előidézőjét és utána a jelenvoltakat.

S.: E szerint a csodának elnevezett esemény valami ismeretlen természeti folyamat, mely egy bizonyos csodatevőnek mondott személlyel kapcsolatos és szemtanúiban megdöbbentő hatást kelt.

F.: Igen ám, de az a bizonyos természeti folyamat nem magától következik be, hanem valaki előidézi, végrehajtja. Erre felelj, kérlek, ki idézi elő ezt az újszerű, általunk még nem észlelt, számunkra érthetetlen, sőt természetismeretünkkel egyenesen ellentétesnek látszó folyamatot?

S.: Ki más, mint Isten. Hiszen azt már régen megvitattuk, hogy a természeti folyamatok fenntartója és törvényhozója: Isten.

F.: Akkor hát a csodatevő valamiképpen megsejti, hogy bizonyos újszerű folyamat van készülöben és gyorsan olyan hókusz-pókuszokat csinál, mintha ő idézte volna elő őket? A názáreti Jézus tudta, hogy hering-raj úszik arrafelé, s hirtelen rákiáltott Péterre: „Evezz a mélyre, vedd be a hálódát!”? Vagy ha én faluhelyen a rádió idegennyelvű hírszolgálatából véletlenül megtudom, hogy teljes napfogyatkozás lesz és ezt...

S.: Ez nem csodatevés, hanem szemfényvesztés, huncut kópéság! De nem is így értettem a dolgot. Hanem Isten valamilyen magasabb cél érdekében, mondjuk az emberek figyelmének Krisztusra irányításáért, új, ritkább természeti folyamatot — de persze rendeset, törvényszerűt — indít meg, és ezt a csodatevő tudomására hozza.

F.: Szóval a csodatevő Istentől valamilyen cselekedet végrehajtására belső indítást kap, s így ő jóhiszeműen és becsületesen idézi elő a nézőkben a csodával együttjáró lelki megrendülést. Isten azonban mégsem tesz semmi rendkívülit, hanem közönséges természeti folyamatokat perget le!

S.: Ez valóban meglepő fordulat! Mert ha Isten természetes és törvényszerű folyamatok segítségével végezteti el a csodatévővel a csodát és ugyanezekkel döbbsenti meg a jelenlévőket, akkor bizony, bármennyire káromlásnak is tűnjék fel: csaló! Mert természetes eszközökkel: természetfeletti hatalom megnyilvánulásának illúzióját kelti — racionális módon: irracionális lelki megrázkódtatást idéz elő!

F.: Ugye nem tagadhatod, hogy a csodát kísérő lelki megrendülés, a „tremendum”, a szentséges Isten közvetlen jelenlétét nyilatkoztatja ki!

S.: Erről eszembe jut Heidegger existenciális filozófiája. Azt fejtegeti, hogy a rémület kinyilatkoztatja a semmit. Vagyis, amíg életünk símán, többé-kevésbé előreláthatóan pereg, addig biztos talajt érzünk a lábunk alatt. De amikor szörnyű megrázkódtatás tör ránk, akkor eltűnik, szétporlik minden szilárd támasztékunk és azt érezzük, hogy belé vagyunk tartva a semmibe! Nagyon tetszetek nékem e fejtegetések, csak túlságosan elméletinek tartottam őket. Ha rá gondoltam, mindig a mi biztonságosnak látszó földünk jutott eszembe, pedig ez nem egyéb, mint az űrben szabadon lebegő terra bolygó! De amióta baleseti sebészettel foglalkozom, azóta ezek az elméleti megállapítások teljesen új szint és értelmet kaptak a szememben. Hiszen nap-nap mellett látom, hogyan roppannak össze lelkileg, és milyen nehezen találják meg újra önmagukat azok az erős, tagbaszakadt munkások, akiket baleset ér. Még az is, aki néhány jelentéktelen horzsolással szabadul egy gépkocsi-gázolásból, napokig emészt, forgatja a fejében, mondván: meg is halhattam volna! A szerencsétlenség rádöbbsenti az embert esendő, halandó voltára; valóban igaza van Heideggernek: felszakítja bennünk azt a gyötrő és önerőnkől teljesen elviselhetetlen bizonyosságot, hogy mindenestül, egész existenciánkkal belé vagyunk tartva a semmibe!

F.: S a csoda, hogy Isten, a világ teremője s ura, aki a természet látható arculata mögé rejtette önmagát s a személytelen természeti törvényekbe ágyazta belé akara-

tát: egyszerre váratlanul és megrendítően előlép rejtékéből és közvetlenül, pusztá kézzel markol belé a világba! A csoda nyilatkoztatja ki tehát az elrejtőzött Istent, s akik ennek tanúi, megrémülnek, mert rádöbbennek, hogy milyen „rettenetes az élő Isten kezébe kerülni”!

S.: Ezt elfogadom. Az is helyes, hogy a csoda meghatározásában az értelem- és természetellenessel egyenrangú fontosságú a „a tremendum”, a borzalmas megrendülés élménye. S ez a három alaptétel azért is nagyjelentőségű, mert egymást kölcsönösen meghatározzák, vagyis a természet- és értelemellenesség nem ideiglenes, nem átmeneti, hanem végleges és maradandó. Rá kellene jönnie mindenkinek, hogy a csoda és a „csodálatos” összekapcsolása, egy kalap alá fogása olyan szerencsétlen játék a szavakkal, ami elködösíti, szétbomlasztja a fogalom igazi jelentését. Ime: hiányos meghatározásból indultam ki, illetve hiányosan megfigyelt és pontatlanul jellemzett tényből, de ebben, azt hiszem, a csodát elemző orvos-társaim velem egy módon ludasok. Tartozom az igazságnak, legfőképpen azonban saját hivatásunknak azzal a vallomással, hogy a helyesen értékelt tapasztalat, tehát a tudományunk alapját képező empiria, világosan bizonyítja a csodát. Mert ha igaz a „borzalmas megrendülés” élménye, akkor igaz a csoda természet- és értelemfelettsége is és helyes mindezek egyetlen lehetséges magyarázata, — ha nem akarjuk Istent ámitással, szándékos megtévesztéssel vádolni — hogy tudniillik a csoda Istennek, a mindenség Teremtőjének közvetlen belényúlása világunkba.

F.: Levezetésed igen tiszteletreméltó és szokatlan elme-élről tanúskodik. Ne hidd, hogy bókolni akarok; öröömnek adok kifejezést, mert szinte kézzelfogható módon bizonyítottad be a gondolatok végigvezetésének megdöbbentő bizonyosságtevését. Talán olvastál valamit azokról a szenvedélyes vitákról, amelyek Renan, Strauss Dávid munkássága körül felburjánzottak? A végén odáig fajultak, hogy az evangélium-bírálok abba a szorult helyzetbe jutottak, ha nem akarták elfogadni Krisztus istenségét, Megváltó voltát, csalónak vagy elmebetegnek kellett fel-

tételezniök. A nyilvánvaló tények, a kétségbevonhatatlanul megtörtént kijelentések ugyanis, továbbá a történelmi személyek lélektani értékelése arra kényszerítik az embert, hogy vagy igaznak tartsa az elhangzott állítást, vagy ha azt elveti, hazugnak, bolondnak jelentse ki az önvallomást tévő személyt és annak szem- és fültanúit.

S.: A mi esetünkben tehát vagy elhisszük, hogy a csodák szemtanúi átélték a „fascinosum”, a „tremendum” lelki megrendülését és akkor a csoda valóban az, vagy a csodatévők és csodalátók mind örültek, gonosztevők, szemfényvesztők; — de mit mondjunk akkor is Istenről, hogy mindezt hagyta, így rendezte, sőt számtalanszor megismételte? — Nem, fölösleges minden további szó! Főorvos úr meggyőződött. De egy dolog azért mégsem megy a fejembe. Hogyan lehet összeegyeztetni Isten mindentudásával, mindenhatóságával, hogy olyan világot teremtett, melynek működésébe, eredeti szándékától és terveitől eltérő módon, ismételten bele kell nyúlnia. Mint az a géptervező és építő mérnök, aki szerszámokkal teli kézzel szalad a kocsija után...

F.: Rettenetesek a példáid! Egyébként: értem a kérdést. Drámai rövidséggel: normális-e vagy abnormis a mindenség? Ha normális, akkor örök folyamat szerint mozog és fejlődik lehetőségeiből a beteljesülés eszménye felé, s akkor olyasvalaminek, amit csodának nevezünk, még a gyanúja sem merülhet fel. De ha a most létező világ és a benne élő emberiség abnormis, akkor valami zavarnak kellett bekövetkeznie, és ebben az esetben csak egy újjáteremtő erő, csak csodás beavatkozások képesek számára rendeltetésének elérését biztosítani.

S.: Ez aztán számunkra, orvosokra nézve, igazán nem kérdés! Magától értetődően: normális! Hiszen a tudomány világképének egyenesen a magva ez a normalitási elv, amely nem egyéb, mint észszerű kifejtése és megmagyarázása annak, hogy minden, ami létezik, történik, keletkezik, változik: okok és okozatok hézagatlan rendszerében, megfellebbezhetetlen törvények szerint, tehát normálisan, más szóval természetesen működik.

F.: Olyan bizonyos vagy ebben? Ugyan nézz körül kicsit a világban, ahogy áll, és vedd szemügyre az emberiséget, amint a jelenben, valamint egész történelme folyamán megmutatkozik előttünk. Lehetségesnek tartod, hogy a jelenlegi világ és emberiség Isten teremtő kezéből így került volna ki? Látod, bennem minden azt kiáltja: nem! Ezzel a felismeréssel azonban az elszakadásnak, az elhibázás valamilyen módjának, az úgynevezett eredeti bűn eszméjének önmagától fel kell merülnie, mint az egyetlen lehetséges magyarázatnak arra, hogy a tökéletes Isten által teremtett világtól ennyire különbözhet a ma létező és általunk megismerhető világ! — Newman biboros „Apologia pro vita sua” című munkájából egy sokat idézett tétel jut most hirtelen eszembe, mert kristálytisztán állítja fel a dilemmát: „Vagy egyáltalán nincs Teremtő, vagy pedig az emberiség jelenlegi állapotában elszakadt tőle. Mert ha létezik valamiféle alakban Isten, — s mert egészen bizonyos, hogy van Isten — akkor az emberiségnek valami rettenetes bűnbe kell bele-gabalyodva lennie; nem Teremtőjének szándékai szerint való már. Oly biztos tény ez, mint tulajdon létezőm. Ezért az én szememben az a tan, amit a hittudósok eredeti bűnnek neveznek, éppen annyira bizonyosság, mint a világ létezése és az Istené.”

S.: Nekem ugyan most nem jut hamarjában eszembe semmiféle találó idézet, kénytelen vagyok hát saját szavaimmal kijelenteni, hogy viszont a normális elv, a törvények hatályossága, a természetes fejlődés menete a tudományos kutatás megtámadhatatlan előfeltevése. Hiszen aki figyelemmel kíséri tudományunk kibontakozását és helyesen értékeli annak korszakalkotó felfedezéseit, az tisztában van a normális elv fontosságával! Mindent kockáztatunk, ha ezt eldobjuk magunktól! Ennek köszönhetjük, hogy a természeti törvények segítségével tájékozódhatunk, kísérletezhetünk, a természet, az élő és élettelen világ kis és nagy titkait kikutathatjuk, a fejlődést, a lezármazást megérthetjük és nyomon követhetjük. Nem, szó sem lehet róla! Itt azután végleg összeegyeztethetetlen a tudomány és a vallás. A normális és abnormis

elvvel nemcsak két ellentétes princípium, hanem két tudományos rendszer, vagy ha úgy tetszik, két tudományos életkör, két világmagyarázat ütközik össze egymással. Mind a kettő a saját igazságába vetett hittel fegyverzi fel magát és akaratát nekiszegzi a másikénak. Tessék belátni, hogy a normális és abnormis elv két feltétlen kiindulópont, amelyek nem tűnnek összehasonlítást. Párhuzamos vonalak nem ismernek keresztezési pontot. Vagy az egyiket vagy a másikat kell választanunk!

F.: Ejnye, de tűzbe jöttél! Pedig tudományos vitában gyanús a szenvedély. Azt mutatja, hogy az illető nem észokokkal, hanem érzelmi indítékkal ragaszkodik állításához. Ez pedig nemcsak módszerbeli hiba, hanem szöges ellentétben áll az igazság keresésének megingathatatlan elveivel. Mert csak az kísérrelheti meg az igazság kiderítését, aki mindenekfelett szereti azt és elfogadja a következményekre való tekintet nélkül.

S.: Igaz, főorvos úr. S ebben a kérdésben különösen vigyázunk kell erre, hiszen jól tudom, hogy a vallás számára viszont az abnormis elv az, ami egyenesen életkérdés. Ezzel áll vagy bukik a kereszténység. Annakidején jól megtanultam: a tökéletes, minden változáson felül lévő, de egyben gondviselő mennyei Atyát magába záró istenfogalom, még ennek a bűnös, gonosz, tökéletlen, megromlott világnak összeegyeztethetetlen ellentéte csak a szabadság metafizikai elfogadásán alapuló bűneset és a megváltás kegyelmi ajándékának kettős tényével állhat fenn. Aki elvitatja az eredeti bűnt, az illuzórikussá teszi a megváltást és hazugságnak — halkabb hangszereléssel: költeménynek — jelenti ki Jézus Krisztus életét, halálát és feltámadását. Mert bűneset nélkül megváltás — Krisztus nélkül kereszténység nincs és sohasem lehet.

F.: Látod, most meg pontosan az ellenkező végletbe csapnál át! Kijelented, hogy az abnormis elv éppen annyira egybeesik a keresztény világ-magyarázattal, mint a normális elv a természettudományos világképpel!

S.: Így is van. Ezért céltalan és hiábavaló erőlködés a

vallás és tudomány összeegyeztetése. S ezért megoldhatatlan a csoda kérdése is. Bármennyire gondos észlelésen alapszik a „tremendum”, a „fascinum”, ha elfogadom Istennek a világfolyamatba való közvetlen beavatkozását, fel kell adnom a mindenség, a természet, a fejlődés normalitásába vetett hitemet. Ugyanígy van a vallás az abnormis elvvel. Úgy látszik, nincs itt más kivezető út, mint a helyes munkamegosztás: a templomnak a pap, a kórháznak az orvos.

F.: Illetve, mert az ember mind a kettőbe belétartozik, a pap, ha beteg, befekszik a kórházba, az orvos, amikor imádkozik, az oltár elé térdel; — nincs más mód, mint hogy mindannyiunknak szét kell a lelkünket tépnünk.

S.: Mesterséges tudathasadás, művi schizofrénia.

F.: Látod, hová vezet ez az út? De nemcsak gyakorlati szempontból nézve képtelenség ez, hanem elméletileg is. Nem állhat fenn két egymással ellentétes igazság! Ugyanaz a dolog nem lehet egyszerre igen és nem. A világ-mindenség sem lehet a vallásos hit számára rendellenes, viszont természettudományilag mérlegelve szabályos, rendes. Másképen kell a dolgot megfognunk! Tudod mit? Hagyjuk figyelmen kívül, hogy mit jelent ez a vallás, illetve a tudomány szemében, hanem vizsgáljuk meg a maga mivoltában. Mi is hát ez az elv, s egyáltalán mi az elv?

S.: Az elv princípium, alap, előfeltevés, kiindulási pont. Tehát olyan valami, amiből valaminek a létét eredetileg levezethetjük, megérthetjük, amiből valami támadt, kifejlődött. Érdekes! Ha az ember figyelmesen átgondolja ezt, akkor azonnal átlátja, hogy milyen helytelen akár a természettudományi, akár a vallásos világkép alapján ítélni meg a normális, illetve az abnormis elvet. Hiszen ezek az elvek: előfeltevések, vagyis megelőzik a világképet. Nem képezhetik tudományos kutatásnak vagy bírálatnak a tárgyát, ez egyedül csak a metafizika feladata. Mint ahogyan a logikai princípiumokat, az azonosság s az ellentmondás elvét elfogadjuk és nem bíráljuk, mert tudjuk, hogy a tapasztalástól függetlenek és abból

nem lehet levezetni őket, ugyanúgy nem lehet a szak tudósoknak, a természettudományoknak feladatuk, hogy metafizikai ítéleteket állítsanak fel. Különben is a természettudomány minden ága, legfőképpen pedig az orvostudomány, a tapasztalásból indul ki, nem foglalkozhat tehát a tapasztalást megelőző elvek igazolásával vagy cáfolatával. Főorvos úrnak igaza van! A normális vagy abnormis elv helyessége feletti vita logikai feladat, s így nem képezheti sem a hittudós, sem az orvos feladatát. Mind a ketten készen kapták a magukét, elfogadták és alkalmazzák.

F.: Quid nunc? Nyugodjunk bele, hogy vallásunk és tudományunk ellentétes előfeltevésekből indul ki s egyik sem illetékes nem a másik, de még a saját előfeltevésének megítélésére sem?

S.: Várjunk csak! Ha ezek nem tudományos és nem teológiai elvek, akkor metafizikaiak. Világos: metafizikai szempontból kell szemügyre vennünk őket. Így el lehet dönteni, hogy a kettő közül melyik igaz. Ha ezzel végeztünk, akkor könnyű a dolgunk: történelmi szempontból kell még őket megvizsgálni, ki kell deríteni, hogy mióta alkalmazza s hogy jutott hozzá a természet — illetve vallástudomány.

F.: Igazad van! Én is azt vallom, hogy az orvost az menti meg hivatásának mesterségszerű gyakorlásától, a hétköznapi robotba való belekeseredéstől, ha szabadidejében körülnéz, gondolkozik, megkeresi szaktudományának elméleti indokait, az igazsággal való rejtett, titkos kapcsolatát, szóval, ha nem riad vissza egy kis bölcselekedéstől sem.

S.: Bölcseletileg véve szemügyre az előfeltevéseket, magától értetődő módon, első kérdésünk: mi szükség rájuk? Tessék hagyni, én azonnal meg is mondom. Tudakolásunk ugyanis már benne rejlik meghatározásunkban. Mondottuk, hogy azt az elvet nevezzük előfeltevésnek, melyet nem tapasztalatainkból vonunk le, mert ez tapasztalásunkat már megelőzi, sőt annak egyenes irányt szab, azt egyáltalán lehetségessé teszi.

F.: Ha jól értettem, azt akarod ezzel mondani, hogy mivel a világ nagy, az élet rövid, tehát az olyan ember, aki a tájékozódást lehetővé tevő, valamiféle iránytszabó terv vagy szándék nélkül fordul a valóság felé: reménytelenül beléagabalyodik az áttekinthetetlen részletek bozótjába?

S.: Hát nincs igazam? Méltóztassék elképzelni, hogy főorvos urat most hirtelen felkapná valamilyen forgószél vagy titokzatos hatalom, s olyan város kellős közepén tenné le, ahol még sohasem járt, senkit sem ismer, nem érti a nyelvét — szóval semmiféle irányító „elve”, térképe, vezetője nem lenne — ameddig kiismerné magát, éhenhalna!

F.: No, a végén még meg is ölsz, csakhogy példálódzási hajlamodat szabadon kitombolhasd! Példa nélkül szólva: akár gyakorlati céllal fordul valaki a világ felé, hogy tájékozódását megkönnyítő tudományos világképet alkosson magának, akár szellemi, erkölcsi céllal közeledik a mindenség felé, hogy vallásos világnézetet alakítva ki, előbb szilárdan megállhasson a valóságok talaján s úgy kezdjen hozzá az élet végső kérdéseinek megoldásához: mindenekelőtt egy irányelv birtokában kell lennie. Ezt a célt szolgálná tehát a természettudomány normális és a vallás abnormis elve?

S.: Igen, ezt. Ebben már megegyeztünk — menjünk most tovább. Szükségesek az elvek, megvizsgálásuk azonban egyedül csak metafizikai feladat, ugyanúgy, mint ahogyan a logikai princípiumokat, az azonosság, az ellentmondás elvét, a harmadik kizárásának, az elégséges oknak a törvényeit, nem szaktudósok, hanem bölcselők állították fel. Az ismeretelméletben, erkölcsstanban, az esztétikában, sőt a geometriában is vannak olyan elvek, amelyeknek elfogadása a gondolkozás, a megismerés és a cselekvés önmagukban is biztos alapjait képezik. Már Platon s a mi Paulerünk is a redukciót, ezekre az axiómákra való visszavezetést...

F.: Gratulálok, gyönyörű, de kevés orvost találsz, akit ez különösebben érdekelne; túlságosan elvont dolgok, ne-

künk viszont a vérünkben van a gyakorlatiasságra való törekvés.

S.: Az előfeltevések metafizikai és mégis gyakorlati szempontból is jelentős elbírálása? Nehéz dió! De várjunk csak: itt van a rossznak a kérdése!

F.: Helyben vagyunk! A rossz valóban olyan tény, amelyet épeszű ember le nem tagadhat, de Isten szentségével összeegyeztethetetlen, s így minden racionális világmagyarázatot lehetetlenné tesz. Ha Isten nélkül nézzük a világot, megoldhatatlan rejtély a jóság, mert sohasem akad olyan bölcs, aki megmagyarázhatná, hogy holt anyagból, értelmetlen, vak erőkből miként támadhat lelki élet s a porból hogyan emelkedhet ki az erkölcsiség. Ha Isten valóságát fogadjuk el, akkor viszont a rossz marad megfejtethetetlen nehézség, mert azt kérdezzük, miért teremtett ilyen világot, melyben annyi a szenvedés meg a bűn?

S.: Ez metafizikai fogalmazásban annyit jelent, hogy a rosszat tudomásul vevő és azt tanulmányozó bölcselő könnyen abba a kísértésbe esik, hogy a világ jelenlegi ellentmondásait, meghasonlását, feloldhatatlan antinómiáit belevigye a valóság forrásába, a teremtő ideába, az istenségbe! Ez pedig kétségtelenül helytelen, hamis metafizika lenne, sőt túlhaladott s egyenesen gyermeteg misztika, nem egyéb az ókor, a perzsa vallás, az őskereszténység gnosztikus szektáinak, és a régen megcáfolt manicheizmus dualizmusánál, a jó és a rossz, a világosság és a sötétség játszi összeolvasztásánál.

F.: Pedig már Szent Ambrus is felháborodottan utasított vissza minden olyan vélekedést, „mely a rosszat Istenből kísérelte meg levezetni; senki sem idézheti elő tulajdon ellentétjét” — mondotta. — „Az élet nem okozhat halált és a világosság sötétséget.” Az Isten szentséges mivoltánál fogva jó, következésképpen minden alkotása is az, az emberi természetet sem véve ki. Mint ugyancsak Szent Ambrus állítja, a rossz nem természetszerűleg van bennünk, — „non quasi naturalis iniquitas est in nobis”, — minden rossz saját cselekedetünk eredménye, tetteinkkel mi magunk idézzük elő.

- S.: Ez ugyan már nem metafizika, hanem tiszta teológia, de azért elfogadom. Logikailag nem is lehet kitérni előle: mert ha a rossz tagadhatatlan valóság, akkor valahonnan származnia kellett. Istentől, a teremtőtől nem fakadhatott, következésképpen csak a teremtmények műve lehet. Ezzel tehát rendben is vagyunk.
- F.: Várj csak! Kedvéért nyakig merültem a bölcseletbe — de ne feledd: a filozófia nemcsak metafizika vagy logika!
- S.: Tudom. Idetartozik az ismeretelmélet, az esztétika, az erkölcstan is és a többi, de ezeket most felesleges bolygatnunk.
- F.: Dehogy felesleges! Ha elkezdjük, ne álljunk meg félúton. Gondoltál-e arra, hogy a normális elv erkölcsileg milyen lehetetlen, önmagának ellentmondó felfogás? Mert ha normális minden, azaz természetes és szükséges úton fejlődött ki a jelenlegi állapot, akkor mindazért a foggyakozásért, gyarlóságért, rosszért, ami van, nem mi tehetünk, hanem az Isten, — bármi néven nevezzük is — aki nem tudott ennél külön világot teremteni. Az ilyen Isten nem Isten, még egy valamirevaló demiurgosz rangját sem éri el, azért akik ezt latolgatták, rendszerint valamilyen zavaros, végig nem gondolható panteizmusba menekültek, ez pedig — el kell ismerned — ismét nem természettudomány, hanem miszticizmus. Az egyénre, az emberi életre vonatkoztatva azután a normális elvet, egészen hallatlan következménnyel jár! A felelőtlenség, a bűn, az emberi aljasság törvényesítése, de egyben minden nemesedésnek, javulásnak és javításnak a kizárása is, mert ha a gonosztevők, gyilkosok söpredéke normális úton fejlődött ilyen né, nemcsak lehetetlen, hanem természetellenes, hagymázás agyrem minden embert és világot javító jámbor óhaj!
- S.: Ezzel azonban be is fejezhetjük metafizikai vizsgáldásunkat. A normális elv nem állotta ki a próbát. Térjünk át a történelmi nyomozásra. Azt kell eldöntenünk, hogy mióta alkalmazza és hogyan jutott hozzá a vallás az abnormis, a természettudomány pedig a normális elvhez.

F.: Bevallom, ezen még sohasem gondolkodtam.

S.: Én sem. De azért azt azonnal tisztán látom, hogy ez nem teológiai és nem is bölcséleti alkotás, mert szükségképpen megelőz minden ilyen irányú, rendszeres elmélést. Az európai gondolkodás tulajdonképeni kezdete Sokrates, Platon, Aristoteles fellépésével esik egybe. A megváltás szükségességének tana, a benne való hit, szóval az úgynevezett messianizmus eszméje a zsidó vallás magva, sőt ez Buddha tételeinek, de már az ősi brahmanizmusnak is a központi gondolata.

F.: Nem emberi elme alkotása tehát, isteni kinyilatkoztatásból származik. Emlékszel, egyszer már megvitattuk ezt. Az olyan ismeret, eszme, elv vagy nevezzük bármilyen szóval azt a szellemi tartalmat, amit az emberiség sem tapasztalással, sem következtetéssel meg nem szerezhet: isteni kinyilatkoztatás ingyen ajándéka.

S.: Bármennyire is szokatlan megállapítás ez orvosok között, nem térhetünk ki előle. Elfogadását egyaránt sürgeti a természetes józan ész belátása és a bölcseletnek elégséges okot kereső alaptörvénye. És a természettudomány normális elve?

F.: Látod, itt már könnyű a dolgunk. Egészen újkeletű, még százéves sincs!

S.: Miből állapítja ezt meg, főorvos úr?

F.: Két, egymástól teljesen független tény sorozatból. Először: az ókorban és a középkorban vallás és a tudomány egy úton, karöltve haladt egymással. Gyakran kolostorokban művelték, és nagyhírű tudósok, orvosok egyszersmind papok is voltak. Következésképpen nem alapulhatott a tudományos kutatás, a természettudományi gondolkodás a vallással ellentétes előfeltevésen. Másodszor: legnagyobb tudósaink, akiknek munkássága vetette meg korszerű természettudományunk alapját, mélyen hívő keresztények voltak. Newton, Keppler, Linné, Volta, Cuvier, Pasteur, Mendel, Reineke, hogy hirtelen néhány olyan nevet soroljak fel neked, akiknek viselői indították útnak az újkori tudományos kutatás világhódító lendületét.

S.: Ez igaz. S ha elgondolkozunk rajta, akkor egészen meglepő tanulságokat vonhatunk le belőle! Egyszerűen azt, hogy a normális elvnek nincsen tudományos jelentősége! Mert ha évszázadokon át megvolt nélküle a tudomány, sőt egyenesen ellenkező előfeltevés alapján állt, az abnormis elvben hívó kutatók fejlesztették ki, akkor szinte érthetetlen jelenlegi értékelése.

F.: Lám, odajutunk, ahonnet kiindultunk! Emlékszel-e, milyen tüzzel vitattad a normális elv tudományos jelentőségét? Egyenesen a tudomány létével, a kutatás lehetőségével kapcsolod össze! Pedig már akkor a nyelvemen volt, hogy milyen túlzott és indokolatlan kijelentések ezek. Ahhoz, hogy a valóságot tanulmányozhassuk, természetét kikutathassuk, egyáltalán nem szükséges, hogy az „normális” legyen. S éppen nekünk orvosoknak felesleges ilyen vágálmokat melengetnünk. Hiszen egész munkásságunknak, minden stúdiumunknak tárgyát a kóros, a beteg és rendellenes, a természetellenes képezi. Nem a normális életfolyamatokat tanulmányozzuk, hanem a betegségek tüneteit és nem a fiziológia s biológia volt első tudományágunk, hanem a patológia! Igazán semmi értelme sincs fennakadnunk azon, hogy a vallás előfeltevése szerint a mindenség abnormis, beteg, a bűn által megromlott és megváltásra, gyógyításra szorul, amikor életünket kórházban, betegek között töltjük el és panaszaitól, nyavalyáiktól szeretnénk „megváltani” őket. A tudomány haladását sem kell féltelnünk ettől az elvtől, hiszen amint a betegség kóros jelenségei mögött tisztán és világosan megmutatkoznak a normális életfolyamatok, ugyanúgy a vallás-tanította abnormis, bűnös felszín alól lépten-nyomon kiütközik az igaz, a helyes, a szép és a jó, ami után való sóvárgás tartja ébren évezredek óta a megváltás vágját.

S.: Bevallom — lassan saját logikámmal, saját érveimmel bizonyítja be főorvos úr az abnormis elv helyességét s a normális elv értelmetlenségét és céltalanságát!

F.: Akaratlanul is magad vezetted le a gondolatmenetet s mert helyesen okoskodtál, kérlelhetetlen szükségszerűséggel helyes eredményhez jutottál.

S.: Igen, igen — de azért valami még sincs rendben. Felsünk még egyszer végig rajta. A csodáról való vitánk a világmindenség normalitásának, illetve abnormitásának kérdésébe torkollott. Megállapítottuk, hogy az abnormis elv metafizikailag helyes, történelmileg ősrégi, az emberi lélek kiirthatatlan örök meggyőződése, és nemcsak a keresztény kultúra mozgatója, hanem ettől a műveltségi körtől teljesen idegen népek hite és meggyőződése is. Ezzel szemben a normális elv metafizikailag helytelen, logikailag tarthatatlan, egészen újkeletű s a tudományos kutatás szempontjából lényegtelen. Mégis, mit látunk? Nemcsak elvakult ragaszkodást, hanem olyan belőle sarjadzó ingerültséget, ami a vallás és a tudomány ellenséges szembenállását idézi elő. Igen, így van! Mert ha a vallás és a tudomány ellentétjét vesszük szemügyre, ha a modern ember lélekhasadását és korunk szellemi meghasonlását vizsgáljuk: nem találunk egyebet, mint ennek a két elvnek a szembenállását. S az is bizonyos, hogy a vallás és a tudomány közötti feszültség kipattanása egybeesik ennek az új elvnek, a normalitás princípiumának fellépésével. Nem akarok hosszadalmas lenni, de egyáltalán nem fér a fejembe a dolog! Mert azt még csak meg lehet érteni, hogy egy tévedés divatossá váljék, de ha egyszer megcáfolták: véglegesen szét kell pattannia, mint a szappanbuboréknak. Elképzelhetetlen, hogy eddig senki se jött volna rá a normális elv helytelenségére és feleslegességére...

F.: Most egészen a dolog velejéig hatoltál; hogy mégsem tudod megoldani, onnét van, hogy közben elhibáztad. Nem vetted észre, hogy míg a vitánk az értelem síkján mozog, addig a két szembenálló elv közötti választás nem a racionális, hanem az akaratnak a kérdése. Nem az észnek, hanem a szívnek az ügye!

S.: Ezt nem értem! Hát nem arról vitatkozunk, hogy logikailag, tehát értelmileg melyik a helyes elv?

F.: Mi igen. De akik a kettő között választanak, azok nem az eszük, hanem a szívük szavára hallgatnak. Figyelj csak ide! Mit jelent a normális elvben való „hit”? Nem

kevesebbet, mint a világalom ígéretét! Mert ha normális a világ és minden törvényeknek hódol, akkor ha uralkodni akarok a valóságon, nem kell egyebet tennem, mint megismernem és megtanulnom a törvényt s utána kényem-kedvem szerint alkalmazhatom. És mit jelent még? A tulajdon rendes, igaz, jó voltunkat! Mert ha minden, ami van, természetes fejlődés eredménye, akkor én is az vagyok, aminek lennem kellett. Tehát önimádat, ember-istenítés! Mi vagyunk a mindenség urai s rajtunk kívül nincs más istenre szükség. Csak idő kérdése, hogy teljesen kezünkbe vegyük a világ irányítását, néhány év vagy évszázad, s a törvények ismeretének birtokában kiküszöböljük a betegséget, a halált...

S.: Most már értem. Ez a materializmus, a monizmus hitvallása. Nincs szükség túlvilágra, itt rendezzük be a földön. Ez a harc lesz a végső, csak fogjunk össze hát, nem kell hozzá sem Isten, sem király...

F.: No, a frázisokat igazán hagyhatod! Néhány éve minden orvos meg vasmunkás kívülről fújta ezt.

S.: S mit „hisznek” azok, akik az abnormis elvet vallják?

F.: Hogy bűnösök. Hogy az emberiség testben és lélekben megromlott és képtelen magát meggyógyítani. Mindnyájan szakadékba zuhantunk, s a magunk erejéből innen ki nem juthatunk. S ami a legborzasztóbb: nem állhatunk meg Isten bírói széke előtt! Ha az igazság világossága vetődik reánk, akkor menthetetlenek vagyunk. Összeroskadunk a megrontott sorsunkért való felelősség terhe alatt; — kegyelemre, irgalomra szorulunk...

S.: Ebben van tehát a megváltás és a csoda racionális magyarázata: Isten a világ teremtésekor úgy jelölte ki a természet törvényeit és a világfolyamat rendjét, hogy azok olyan tág kereteket adtak, amelyek között mindenki kiteljesíthette a maga rendeltetését. Ha a teremtmények ezek között a keretek között maradtak volna meg: akkor a világmindenség normális lenne, s Isten eredeti tervei szerint folytatná világot fenntartó és kormányzó tevékenységét. De bekövetkezett valami olyan esemény, ami ezeket a korlátokat áttörte. Ez röviden a bűn, az áteredő

bűn. Ez annyira megrontotta az életet, a világot, hogy ha fennmarad az eredeti állapot, mindennek el kellett volna pusztulnia. A bűn a keretektől való kilendülés s következménye: a földi lét abnormissá vált. Az Alkotó így dilemma elé került: vagy magára hagyja világát és teremtményeit, illetve nem változtat módszert, s akkor menthetetlenül elpusztul, megsemmisül minden, vagy új tevékenységre szánja magát, s a megromlottat továbbra is megtartja. De akkor közvetlenül kell belenyúlnia, be kell avatkoznia, s ez a természet- s értelemellenes ténykedése a megváltás és annak eszközeként: a csoda.

F.: Így hát kérdésünkre megnyugtató választ kaptunk: igen, történhetnek és történnek csodák. Meglepő okfejtés! Isten megbocsátó kegyelméhez, a megváltás irgalmához racionális módon is eljutottunk! „No, de mit tesz ez, — szól hozzánk is az Apostol, mint írta a filippibelieknek küldött levelében — hacsak bármi módon hirdetik Krisztust, én ennek örülök.” (Fil. 1, 18.)

A világ Orvosa

Amióta Jézus Krisztus megjelent a történelemben, nincs más névben üdvösség, csak az Övében. S azért mindazok, akik — bármennyire felismerték Istent és bármilyen meggyőződéssel vallják is meg — ha nem tesznek tanúságot Jézus mellett, tévednek, sőt hamis próféták. (I Ján. 4, 3.)

Dehát kicsoda a názáreti Jézus, hogy megvallása életet, elvetése pusztulást jelent? Ember ilyen igénnyel még nem lépett a történelem elé, tekintet még oly messzire nem hatolt a századokon át, miként az Övé. A kérdés kicsinyek és nagyok, bölcsek és tudatlanok ajkáról egyaránt hangzik. A felelet rá egyszerű, közismert, de agyonismételtségében is mindig meglepő, lenyűgöző: a galileai ács, Isten.

Ha van probléma, amin az emberi kutatás valóban fennakadt, de amibe okvetlenül előbb vagy utóbb beleütközik, úgy ez az Istenember problémája. Könyvtárakat írtak már róla. Akik hittel tekintenek reá, hódolattal elismerik a lehetőségét — akik mellőzik a kinyilatkoztatás fényét, kételkednek benne, megzavarodnak, sőt tagadásba veszik. Azt mondják: „szükségszerűen” jutnak el a megtestesülés titkáinak tagadásához, mert észellenes. Vajjon igaz-e ez?

Jézus Krisztus valóságos ember és valóságos Isten. Ez a kereszténység alaptétele. Pusztán emberi ésszel ennek felismerésére eljutni nem lehet. Ha azonban személyét a profán források alapján, történeti ténynek vesszük s a Szentírásra mint történeti munkára támaszkodunk, akkor e mélységes felismerés alapjait a bölcselő ész világánál is igazolhatjuk. Célunk tehát röviden bizonyítani, hogy az *Isten megtestesülése, valamint az ember-Jézus Isten-volta nem észellenes.*

Az Úr Jézus valóságos ember. Minél gyakrabban forgatjuk a Könyvek Könyve lapjait, annál világosabban rajzolódnak elénk ember-arcának méltóságteljesen komoly, ám egyben jóságosan szelíd, még szigorúságában is vonzó vonásai. Emberi arc ez, hiszen tud mosolyogni: a betlehemi barlang homályában gyermeki, víg kacaj gyöngyözik arcán; tud sírni: siratja Lázár halálát, városa jövőendő pusztulását, könnyet ejt ellenségei megátalkodottságán. Nem ismeretlen előtte az emberi öröm: barátjai lakomáját nem veti meg. Éhség, szomjúság, fáradtság éppúgy gyötri, mint minket. Szívéből az irgalmas részvét sóhajai szállnak.

Mindezen túl a legmegrázóbb érv a *haláltusája*, mert mindennél döntőbben igazolja, hogy a Mester nem testi alakban jelentkező angyal, még kevésbé felizgatott képzelet, agyoncsigázott, tanulatlan emberek s asszonyi elmék ismétlődő látomása, hanem hozzánk hasonló hús és vér és lélek. „Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?” (Mk. 15, 34.) — ez a kétségbeesett felkiáltás csak emberből törhet fel; csak ember érezheti a magárahagyatottságot ennyire velőig ható borzalmasságban! Csak emberre szakadhat az Isten-nélküliség sötétsége ilyen égető, szaggaató kínnal!

Mégis ez a szenvedő, kiszolgáltatott, meghurcolt ember *egyben Isten*. Azt még a kételkedő elmék is elismerik, hogy a legjobb, a legnagyobb ember, aki csak valaha járt a földön. Ezért még azok is, akik istenségét tagadják, tudják szeretni Őt, tudnak rá tisztelettel, elismeréssel, sőt rajongással nézni. S ez természetes! A legmélyebb bölcsesség, a legélesebb elme egyesül benne a páratlan szívjószággal — a rendíthetetlen öntudat a legbensőbb alázatossággal — az elvek tántoríthatatlan megvallása a környezetéhez és helyzetekhez való simulékony alkalmazkodással — az erély erő Nála s sohasem erőszak, és bár kemény, az őszintén bánatos szívnek mégis megbocsát. A jellemnek ily tökéletességét kereshetjük bármely korban a legkiválóbb embereknél, sohasem találjuk; a legfényesebb karaktert is beárnyékolja valamilyen hiba vagy gyarláság foltja, s a tulajdonságok kiválósága mégoly szent egyéneknek is egyoldalúságként jelentkezik, hiányzik belőle az az összhang, mely az Úr Jézus sajátja. S ami a legfontosabb: nincs a

történelemnek még egy olyan szereplője, aki elmondhatta volna magáról, amit Ő: „Ki fedd meg engem közületek a bűnről?” (Ján. 8, 46.) Sulla mikor diktátori megbízatása lejárt, felvetette a bizalom kérdését; mindenkitől elismerést kapott, de egy anya, kinek fiát megölette, vádjának átkát zúdíttotta rá; ezután állapította meg a nagy római: dőre mindaz, aki életében, hatalom nélkül, kihívja maga ellen kortársai bírálataát! És Krisztus megteszi, még hozzá ellen-ségeinek gyűrűjében, mégsem akad senki, aki mégoly csekély hibájával dobhatná meg.

Már ez a tény egymagában arra mutat, hogy Jézus Krisztus nemcsak ember, hanem Isten. Mert ahhoz, *hogy az egészen tökéletes ember eszményét megvalósítsa, Isten-nek kell lennie*; a megromlott, hibás emberi természet még arra sem képes, hogy magát az embert kialakítsa.

De menjünk egy lépéssel tovább! Ismételjük, a bölcselkedő ész segítségével kísérelünk meg Krisztus istenségének bebizonyításához eljutni. Krisztus istenségének észszerű vizsgálata! Első pillanatra meghökkent és minden-esetre nagy óvatosságra int: a gondolatmenetnek csekély félretelődése, jelentéktelen eltúlzása is már nagy veszélyt, elvetendő tévedést vonna maga után! A 19. század hírhedt vallásbölcselői racionalizálási bukfenceikkel, melyekkel minden szupraracionálisat, minden természetfelettit ki akartak „magyarázni” a Szentírásból, ugyancsak megkeserítették a komoly lelkek szájaízét. Nem is ilyen kísérletekről van most szó! Egyetlen kisiklás miatt nem vethetjük meg a helyes lendületet; az árvízkárosult sem rekeszti ki hátralevő életéből a vizet! Annyi bizonyos, hogy míg Isten létezését a józan ész segítségével bebizonyíthatjuk, addig a megtestesülés tényéhez pusztán emberi következtetéssel eljutni nem lehet. Azt azonban a kinyilatkoztatásra támaszkodva kimutathatjuk, hogy e hittitok *észszerű*, mégpedig a következő gondolatmenettel:

Ha már bebizonyítottuk, hogy van Isten, a teremtet világból kiindulva, megkísérelhetjük, hogy fogalmat is alkossunk róla. Ezt — Aquinói Szent Tamás szerint — hármas úton érhetjük el: az állítás, a tagadás és a fokozás útjain. Allítjuk Istenről mindazt a tökéletességet, amit a

teremtényekben találhatunk, ezt a végtelenségig fokozzuk, de ugyanakkor el kell Isten fogalmából távolítanunk a teremtett világ minden tökéletlenségét, hiányát, megkööttségét, korlátozottságát. Például azt mondjuk: Isten szép, mint a virág; majd: Isten szebb minden virágnál; de hozzátesszük: nincs a fonnyadás mulandóságának kitéve.

Ezen eljárásunkkal a következő Isten-fogalmat nyerjük: mindenható, örök, megmérhetetlen, felfoghatatlan; értelme, akarata, érzelmei és minden tökéletessége végtelen. Ha ezt a fogalmat mint eredményt, mint meghatározást vesszük szemügyre, sajátságos ellentétet kell észrevennünk benne. Részint ugyanis teljesen észszerű abból a szempontból, hogy magában hordozza mindennek a magyarázatát. Tudjuk, ok és okozat közötti viszony elbírálását az a meggyőződés teszi lehetővé, hogy csak az az igazi ok, amely elégséges a szóbanforgó okozatnak előidézésére, létesítésére. Isten tehát elégséges oka a világnak, mert mindaz, ami a világban mint okozat nyilvánul meg, benne rejlik képességként az istenség fogalmában. Másrészt azonban ez istenfogalom egy észfeletti megállapítást is hordoz magában. Azt jelentettük ki ugyanis, hogy „megmérhetetlen és felfoghatatlan”, vagyis egészen „más”, mint teremtményei, teremtett világa, hiszen ezekre vonatkozólag az a meggyőződésünk, hogy megérthetőek, felfoghatóak, szóval teljes egészükben észszerűek. Hogyan kerül belé s mi keresnivalója van az értelem által megalkotott fogalomban az értelemfeletti képzetnek?

Tudjuk, valamely fogalom nem az a tárgy, amit elgondolunk, hanem csak puszta értelem-egység, a mi róla való gondolatunk. Annál helyesebb fogalmat alkotunk magunknak valamiről vagy valakiről, minél jellemzőbb ez rá; ha tehát vizsgálódásunk tárgyára valami megismerhetetlen vagy észfeletti elem különösen jellemző, akkor az erre való utalásnak is helyet kell kapnia a megalkotott fogalomban. De most mégsem ezzel bibelődünk, hanem feltett szándékunknak megfelelően, ezt az értelemfölötti elemet is értelmünk ítélőszéke elé idézzük.

A megismerhető világból kiindulva haladtunk istenfogalmunk felé, s Isten megismerhetetlenségéhez jutottunk

el. Pontosabban: azt láttuk, hogy Istent a világ ismerete alapján egészen nem jellemezhetjük, mégpedig azért nem, mert Isten minden polaritáson kívül áll. Ez annyit jelent, hogy míg a világ dolgait ellentétpárok alapján jellemezzük: a fényt árnyékkal, a meleget hideggel, a szépet a csúnyával állítjuk szembe, addig Istent semmivel se hozhatjuk ilyen poláris viszonyba, tehát semmihez se hasonlíthatjuk, semilyen mértékkel nem mérhetjük; Isten mint ősválóság, ősök, nem tűrheti meg a világot magával szemben; mert ebben az esetben közte s a világ között poláris viszony állana elő. Isten a világ ellenpólusává válnék és létezését, valamint létezésének mikéntjét a világ szabná meg. Ha viszont Isten minden polaritáson kívül áll, akkor mindazt, ami van, önmagában kell hogy hordozza. A teljes valóságnak benne kell léteznie. Mert ha csak egyetlen valami léteznék, ami nem Általa s Benne van, akkor Isten nem lenne Isten, hanem csupán egy tárgy a többi tárgy, erő a többi erő, térség a más térség között. Röviden: amíg a világ csak Isten által, Tőle függően létezhet, addig Isten létezésében, a maga mivoltában teljesen független a világtól. Mert ez az egyetlen lehetőség arra, hogy Istent minden okozat elégséges okaként ismerhessük fel. Vagyis visszafelé következő oknyomozásunkban olyan első okhoz kell eljutnunk, aki teljesen egyedül van és nincsen rajta kívül semmi.

Összefoglalva: a tapasztalati világ adataiból először olyan istenfogalmat alkottunk, amelyben értelemfeletti elemnek kellett lennie. Mikor azonban ezt a szupraracionális elemet külön szemügyre vettük, kiderült róla, hogy világosan érthető. Mert amikor azt állítottuk, hogy Isten mérhetetlen és felfoghatatlan, akkor nem mondtunk többet, mint hogy Isten a világ ismerete alapján ilyen. A helyes istenfogalom megkívánja tőlünk, hogy Istent önmagában, a világtól függetlenül gondoljuk el. Ő az, aki egyszerűen, önmagától van, korlátlan, minden hozzáadás nélküli lét. De a korlátlanul létezőnek fogalmából következik, hogy benne minden szellemi, lelki tulajdonság és képesség végtelen mértékben van meg, azért Isten végtelenül tökéletes. Következésképpen léte egyszersmind megismerés és akarat —

azaz Isten nem meghatározhatatlan, homályos, személytelen elv, hanem személyes lény.

Krisztus istenségének megértéséhez megtehetjük tehát az első lépést: istenfogalmunkat rá kell vonatkoztatnunk.

Valamely történeti személy vagy hazug, vagy igazat mond. Márpedig az Úr Jézus történeti személy, akiről még ellenségei, legélesebb bírálói is elismerik, hogy senkit meg nem csalt, valótlan nem állított. Ha tehát a Mester önmagáról kijelenti, hogy „Az Atya és én egy vagyunk” és „Mielőtt Ábrahám lett, én vagyok”, tehát hogy örökkévaló, s az Atyával egylényegű, ebből következik, hogy Isten.

Az értelem által kifejlesztett istenfogalomnak és Krisztus önmagáról való kijelentésének pontos egybeillesztésével be is fejeződött munkánk. Illetve befejeződött volna, ha az istenfogalom és Krisztus egyetlen egyet jelentene. Értelmünk megfoghatatlannak látszó rejtély elé került. Nem egy, hanem több isteni személyhez jutunk. A megoldáshoz Szent Pál apostol siet segítségünkre, mikor tudtunkra adja az Üdvözítőről, hogy *„istenségét nem tekintette zsákmánynak”*, hanem megalázkodik, felveszi az emberi természetet is. Ez a nagylelkűség, önmegoszthatás magától értetődően nemcsak a megtestesülés pillanatában, emberi élete alatt van meg Krisztusban, hanem öröktől fogva. De ami az egyik isteni személynek sajátja, az feltétlenül a másikban is hiánytalanul megvan. A Krisztus melletti isteni személy — az Atya — sem tekinti tehát istenségét zsákmánynak, hanem kiárad belőle. Istenségének ez a kiáradása mint értelmi aktus, nemzi öröktől fogva a Fiút, s az Atya és Fiú kiapadhatatlan érzelmi telítettsége, egymás iránti végtelen szeretete személyesül meg a harmadik isteni személyben, a Szentlélekben.

S ezzel eljutottunk utolsó kérdésünkhöz is: miért a megtestesülés, mivégre lett az Isten emberré? A megtestesülés előidézője: *a bűn*.

A bűn ugyanis súlyos tiszteletlenség, a legnagyobb sértés Isten szent fölségével szemben. Isten és ember áll itt egymással szemben — ezért oly mély a szakadék, oly szédületes a különbség sértő és sértett között, hogy az ember önmagában nem is tehetné jóvá. Ezért jött el

Krisztus. Magára vette vétünk súlyát és szenvedésével kiküszöbölte az Isten felségén ejtett csorbát.

Igy lett Ő *legjobb barátunk*, leghathatósabb orvosunk. A bűnben az emberiség elfordult Istentől; magárahagyottsága azonban attól kezdve elviselhetetlen súllyal nehezedett rá. De az irgalom Istene tudja, hogy számunkra nincs sajtóbb kín, mint a teljes elhagyatottság, mikor kiáltunk és nem jó felelet, sírunk és nem nyúl felénk vigasztaló kéz, látni szeretnénk, de csak kietlen homályba mered a szemünk, beszélni szeretnénk, de nincs kivel, vágyódnánk, de nincs ki után. Ezért szállt le közibénk.

Az előkelő királyfiról, Siddharta Gautamáról, akit Buddha néven ismer a történelem, jegyezzék fel, hogy amikor Chamma szolgájával először szökött ki a három fényes palotából, amelybe atyja elzárta, a külvilágba, találkozott egy tőpörödött aggastyánnal.

— Ki ez? — kérdezte szolgáját.

— Az öregség — felelte az.

— Ilyen leszek-e én is? — faggatta tovább.

— Könnyen lehet — volt a válasz.

Második alkalommal bélpoklos kerül útjába.

— Ki ez? — kérdi ismét kísérijétől.

— A betegség — szól Chamma.

— Ilyen leszek-e én is?

— Meglehet — feleli tovább.

A királyfi szomorúan tért vissza palotájába. Nemsokára ismét künnjár s ekkor halottas menetbe botlik.

— Mi ez? — riad meg.

— A halál — világosította fel a hű szolga.

— Mi lesz a halott kincseivel?

— Mások öröklík, ő már többet nem élvezheti azokat.

— Ilyen leszek-e én is?

— El nem kerülheted — felelte Chamma.

A királyfi szomorodott szívvel tért vissza palotájába. Hosszabb idő múlva ismét kimegy a kertjéből: most már egyedül. Útközben koldust lát, amint jókedvűen gyűjtögeti az alamizsnát. Megkérdi tőle, mit művel. S a koldus felel: Lemondtam a világ kincseiről, nem fáj a nyomorúság és

szenvedés. Gautama örömmel hallja a választ s elhatározza, hogy ennek a koldusnak életét fogja utánozni.

A mi Mesterünknek, az Őr Jézus Krisztusnak nincs szüksége rá, hogy mások életét utánozza, hogy mások révén ismerje meg a földi küzdelmeket. Ő magára ölti egész kicsinységünket, átéli lázas vergődésünk tragikumát, magával és magában hordozza az emberi lét minden problémáját, hogy kielégítő megoldást, megnyugtató választ adjon és szebbé, nemesebbé varázsolja a földi készülődés idejét. A Szentírás szerint: „Gyönyörűsége Istennek, hogy az emberek fiai között legyen.” (Péld. 8, 31.) Nem riad hát vissza semilyen rút hálátlanságtól, mellyel sokan illetik, sem a káromló szentségtörésektől, sem választottjainak hidegségétől, lanyhaságától, hűtlenségétől. Itt marad közöttünk. Mint ember érez velünk együtt — meghallja az esdeklést, vigasztal s elcsitítja a nyomorúság panaszát, felszítja az Erte hevülő vágyat, erősít, vonz és felemel. Mélán énekelhetjük hát Victor Hugoval az Őr Krisztusról:

Vous, qui pleurez, venez à ce Dieu, car il pleure,
 Vous, qui souffrez, venez à lui, car il guerit,
 Vous, qui tremblez, venez à lui, car il sourit,
 Vous, qui passez, venez à lui, car il de demeure.

Kell tehát, hogy feltörjön belőlünk is a szentbernáti kérdés: „Quis non Amantem redamet?” Ki ne szeresse azt viszont, Aki úgy szereti őt? Maradhatunk-e érzéketlenek az isteni jóságnak ilyen túláradásával szemben? Nem kell-e nekünk is maradéktalanul odavetnünk Neki egész szívünket, felajánlanunk, odanyujtanunk minden gondolatunkat s érzésünket, minden törekvésünket, kívánságainkat és beteljesültségünket? Állhatunk-e tétován, mikor Ő közeledik, — hallgathatunk-e némán, mikor Ő megszólít, — ingadozhatunk-e, mikor Ő oly magávalragadóan sürget viszontszere-tetre? Sokan elhagyták Krisztust, mert még sohasem ismerték meg — írja Papini. Nos, ha feltekintünk az Ūrra, egészen közről, szemtől-szembe, akkor kibontakozik előttünk az isteni arc szépsége, ránk sugárzódik lendületes, derült lelkülete, felüdülünk az isteni Szív részvétének s irgalmának bővizű forrásán, s ekkor bizonyára felgyúl ben-

nünk is a vágyódás az Üdvözítő jobb, teljesebb, fogyhatatlan birtoklására.

Még teljesebbé válik azonban az Úr Jézus iránti hálánk és szeretetünk, ha látjuk, hogy Ő egyben igaz *orvosunk* is. A bűn nemcsak Istentől taszított el, hanem emberi természetünkön is súlyos sebeket ejtett: értelmünk elhomályosult, akaratunk meggyengült, testileg-lelkileg megromlottunk. A bűn szétrombolta az Isten által elgondolt eredeti ember-ideált, s így Istent teljes teremtmői mivoltában hamis színben tüntette fel. Kinyilatkoztatás nélkül a megváltás előtt alig következtethetett vissza az ember az abnormis világból s a ferde embereszményből a teremtmő Istenre; kísérlete éppoly reménytelen volt, mintha az orvos a paralizis végső állapotában lévő örült bárgyú vigyorgásából kívánná megismerni betegének baja előtti szellemi képességeit. A Mester ezen is segített. Attól a pillanattól kezdve, hogy magára öltötte az emberi természetet és testben megjelent, életének példájával és tanításával olyan kinyilatkoztatást adott, mely eloszlatta a pogányság vakondok-életű embereinek homályát, kegyelmének, természetfölötti segítségének áradatával pedig elseperte a bizonytalanság, akaratgyöngöseség magábaroszkodó tehetetlenségét.

Ez hát az Úr Jézus Krisztus istenségének s emberségének titka. Értelme a boldogító tudat, hogy „*egy az orvos: a testben élő Isten*”. (Antióchiai Szent Ignác.)

II.

AZ EMBERREL SÁFÁRKODÓK
ETIKÁJA

Isten mindannyiunkat emberek sáfárává tett. Társadalmunk szervezetéből következik, hogy összetartozunk, egymásra szorulunk s így egymásért felelünk is. Ha ez mindenkire vonatkozik, mennyivel inkább a papra és az orvosra. Egyik felebarátjai lelkét, a másik testi egészségét, fejlődését őrzi, azért felelős különösen, illetve mindkét hivatás az egész embert szolgálja.

Felebarátaink szolgálata és tulajdon életünk alakítása elvek jegyében áll. Ha eszményeinket a kereszténység választóvizében meritettük meg, vezérlő elveinket szükségképpen Istennek természetünkbe oltott és kinyilatkoztatott törvényeivel kell összhangba hoznunk. Sáfárkodásunk etikája nem más tehát, mint állásfoglalás az erkölcsi világrend mellett. Ebből következik, hogy mindazok a fogalmak, amelyeket az ateizmus sokrétű válfaja, eltérő hangszerelésben ugyan, de egyaránt hevesen, tagadásba vett, zavarossá, nevetségessé, feleslegessé tenni iparkodott, vagy gyermektevékenységek oly alkalmatlankodó katángkórójának vélt, amelyet az emberi eszmélés „középkori eltévelyedtségének” hervatag őszi fuvallata az újkor üstökére szórt s azt onnét el kell hessegetnie, — mindezek nemcsak a komoly életnézés legfőbb irányítói, hanem általános érvényességük miatt, páratlanul egyszerű értékkategóriák. Melyek ezek? Bűn és erény, — büntetés, jutalom.

Célunk tehát az erényes élet. Mielőtt azonban ennek kialakításához hozzáfognánk, nem árt, ha közelebbről megvizsgáljuk: mi is tulajdonképpen maga az erény?

Az erény pozitívum. Sőt az emberi lét egyetlen pozitívuma. Nem más, mint Isten törvényeinek a megtartása.

A fényt jobban kiemeli az árnyék. Hogy az erény tel-

jes kíváncsiságában tündököljék előttünk, lássuk negatívumát, a bűnt! Ez: elfordulás Istentől, szembehelyezkedés Vele, törvényeinek fitymálása. Kezdődött az idők hajnalán, a megtevédt angyalok „Nem szolgálok!” kiáltásával — folytatódott az összülők engedetlenségével s tart a történelem utolsó napjáig, amíg csak ember ajkán viseli a Júdás-csók lehetőségét, amellyel elárulhatja teremő Urát.

A bűn tehát tagadás. Mi váltja ki belőlünk? Gyöngé, rosszra hajló természetünk és a sátán kísértése. (Be furcsa, érett elmélésben „sátánról” szólni! No igen, mert csatlósainak sikerült „elkődösítő eljárással” még a létezését is kétségbe vonni.) K i s é r t é s! Vigyázzunk, ez még nem bűn, csak próbatétel. „Senki sem nyeri el a koronát, csak ha szabályosan küzdött.” (II Tim. 2, 5.) Minden jutalomnak küzdelem az ára. A kísértés tehát alkalom az erénygyakorlásra. Ha beleegyezőnk: vétkeztünk, ha legyőztük: tökéletesedünk. Mire való a kísértés? Két kő közül pereg a liszt. Ki keserűt nem ízlelt, nem tudja, mi az édes. Azért van a csuka a tóban, hogy el ne lustuljon a kárász.

„A balsors tiszta szemmértéket ad.” (Byron.) A kísértés nehéz óráiban értesülök gyenge oldalaimról, ismerem fel, hol kell erősítenem a várat, ám egyben közvetlenül érzem Isten felém hajló, segítő jóságának édes illatát. Mert az Úr sohasem hagy magamra. „Isten . . . senkit sem kísért” (Jak. 1, 13.), bár a megpróbáltatást azért nem hessegeti el fejtünk felől, hiszen az örök terveibe tartozik, de k e g y e l m é v e l segítségünkre siet.

Aki az Ő kegyelmét visszautasítja: elbukik. A bűn egész tragikumát döbbenetes erővel ecseteli a Zsoltáros két sora: „Ellened vétkeztem, Isten, egyedül”, és „Vétkem szüntelen ellenem van”. (Zsolt. 50.) Közvetlenül nem a fizikai világrendet sértem meg bűneimmel, még csak nem is embertársaimnak ártok: egyedül az Úrnak szól sértésem. De ennek borzalmas a következménye: Istennel hadakozni nem lehet s ezért minden hibám, mint a bumerang, visszafordul ellenem.

A Kísértő, mikor a törvény áthágására csábít, a konzekvenciákat természetesen eltusolja előttünk, véka alá

rejtí a bűn szülte bajt. Úgy járunk, mint a renaissance-karneválok bearanyozott, eleven puttói: a vétkek aranypora csillog ugyan, tetszetős, de betömi lelkünk pórusait, elzárja a kegyelem üdítő áramától, megfullaszt.

Az aztékok bálványaiknak szánt foglyaikat virágtűzérrel felékesítve vitték fel a teocalli, a gúlaszerű áldozati torony csúcsára. Míg a kanyargó lépcsőkön felfelé kavarog a pogány papok menete, zsongó melódiák, buja fűszerek és tömjén felhőivel elbódítják a kiválasztott rabot, akinek szívét Huizlipochtli kegyesen fogadja. Mire a sokszáz lépcsőfok végére érnek, már csak egy elernyedtt, kábult, akarategyöngye roncsot szorítanak az oltárköre; szívét minden ellenállás nélkül metszi ki a jáspiskés.

Nem hiába sejteti az Írás, hogy „a pogányok istenei mind ördögök“, de a Kisértő is így ragadja el szívünket, míg a mellékszempontok hinárával lekötöz, a gyönyör, a haszon vagy a hiúság hályogával befűdi szemünket s a lényegét eltakarja előlünk. Persze azután jön a csömör! A kiábrándulás már felfedi a bűn igazi arcát. Már rádöbbenünk: mit tettünk, s egyetlenegy vétünk is a szerencsétlenségek milyen áradatát zúdíthatja reánk és embertársainkra. A kutató elme előtt nem titok, hogy a betegségeket, forradalmakat és háborúkat nem a véletlen pattantja ki, nem gazdasági okok szülöttei, hanem mélyükön mindig valamilyen emberi vagy emberfeletti gonoszság lappang, — sőt a természeti szerencsétlenségek is rendszerint a bűnre utalnak, ha nem mással, hát büntető jellegükkel.

Persze nem minden vétünk egyaránt súlyos. A legtöbb ember nem süllyed a mélységek fenekére. De éppen az „az ember főhibája, hogy annyi apró hibája van“! (Jean Paul.) Elcsüggednünk azonban nem szabad. Minden bűnből van szabadulás. Aki kétségbe esik, abbahagyja a küzdelmet: elvész. A braziliai vörös darázs, a calicurgus annulatus, egyetlen szúrással eltalálja a tarantella-pók mozgató idegdúcait s ezzel megbénítja. Még nem ölte meg, de már zsákmánya, — belerakja petéit. A nagy Calicurgus is, ha kétségbe esünk, megbénított: bünt bűnre halmozunk, — martaléka lettünk. Kússzunk hát fel, meneküljünk ideje-

korán a kegyelem fonalán az erények hálójába. A bűn, — a fizikai halál — a kárhozat, mind összefügg egymással. Mind negatívum. A pozitívum, mely valóban élte, az erények árama. Ha ez járja át bensőnket, még anyagi síkon is elevenit és a végleges fizikai pusztulás helyett a feltámadás boldogító ígérteét hordja. Kapcsolódjunk e lüktető áramlatba! Forrása: az Isten, — Ó maga az Erény. Bár a forrás egy, három ágra szakad: az alaperényekre: hit, remény, szeretet. Ezek viszont számtalan erénycsermelyt táplálnak. Mindegyiket most nem elemezhetjük végig. Elégdjünk meg azokéval, amelyeknek vizét sáfárkodásunk fáradalmaiban megkopott szívünk leginkább áhítja.

Tisztaság

Azt az orvost, aki az erkölcsről ír vagy beszél: kartársai csendesen megmosolyogják. Ha jobbindulatúak, nem ütik azonnal rá a „hóbortos”, a „fantaszta” bélyegét, de egy kicsit mégis árulónak tartják. Azt vélik, hogy hűtlen lett ahhoz a természettudományi alaphoz, ahhoz az exakt tudományos gondolkodásmódhoz, mely a korszerű orvostudományt jellemzi és elkalandozott a bölcselet, sőt a teológia távoli vidékei felé.

Ez a tartózkodás, ez a következetes visszahúzóds az erkölcsi kérdésektől, egészen furcsa és meglepő következményekkel járt. A komoly, képzett orvos elhallgatott, de megszólalt a sarlatán, a hamis próféta és munkába lépett a konkolyhintő. Ő, nem a maga nevében s nem a saját kalózlóbogója alatt, hanem a tudomány tiszteletreméltó tőgájába burkolódzott és a tudomány „felfedezéseivel”, „legújabb vívmányaival” ajánlkozott és harsogott! Hangja mindig önérzetesebb, fellépése pedig egyre kihívóbb lett, sőt: „a hallgatás beleegyezés” — üres szólamának szenteskedő kiforgatásával éppen azokra a nagytekintélyű orvosokra hivatkozott, akik erkölcsi kérdésekben, mint rájuk nem tartozókban, nem kívántak állást foglalni.

Ma már be kell látnunk, hogy mindnyájan ludasok vagyunk az általános erkölcsi romlásban. Ha nem másért, hát a hallgatásért! Nemcsak abban, hogy hagyunk magunk helyett másokat szónokolni, hanem hogy eltűrtük, sőt néha magunk is tovább adtuk az álokoskodásokat, a hamis következtetéseket és nagyképű föllentéseket.

Igy jutottunk oda, hogy korunk erkölcstelensége már nem az emberi gyarlóság következménye, gonosz hajlamok kiobbanása, hanem megalapozott, megindokolt, szinte intézményesen biztosított rendszer. A pogány világ sötétebb kor-

szakaiban vallási szertartásokba ágyazták és az isteneknek tetsző dolognak tüntették fel, — ma tudományos tételekkel indokolják, nyegle művészettel csinosítják és az egészség mezébe burkolják.

Pedig ha ezt a bonyolult tákolmányt közelebből nézi meg az ember, nem is tudja: nevéssen vagy sírjon-e átlátszó hazugságain, otromba erőszakoltságán. A talaj pedig — helyesebben szólva, az ingovány — amelyre a „felvilágosodottak” erkölcstelen erkölcsi felfogásukat felépítik, valóságos fata morgana, mely felfordított axiómáival, célzatosan kihegyezett alapelveivel vesztébe csalja az értelmet.

Nem kevesebbel kezd, mint annak kijelentésével, hogy az erkölcs szociális vívmány, a kultúra alkotása. És ezzel egy csapásra viszonylagossá tesz mindent, aminek pedig szentnek és föltétlennek kell lennie. Hiszen amit az ember maga talál ki, azt egészen másképp is megalkothatja.

Megdöbentő, hogy a természettudományok képviselői vállvonogató hallgatással tértek napirendre ilyen kijelentések, sőt egész rendszerek felett. Bárki mérgezhette az ifjúság és a „nagyközönség” lelkét, az állatvilágból vett hasonlatokkal bizonyítva, hogy erkölcsi világrendünk, hitünk, értékeink, eszményeink légüres térben lebegnek és egyedül hasznosságig meggondolásokból fakadnak.

Holott éppen az orvosnak kell felismernie és erélyesen a világba kiáltania: *a szeméremérvet, a szégyen és az undor* őseredeti emberi tulajdonságok. Úgy buggyannak ki a lélek mélyéből, mint az öröm és a bánat, mint az egyén önmegvalósításának belső és lebírhatatlan kényszere. De nemcsak lelki természetű magatartások ezek, hanem átjárják egész testi szervezetünket, egész élettani szerkezetünket. Mert nem túlzás, hanem való igazság az egyszerű ember szájából fakadó felkiáltás: meghalok a szégyentől, rosszul vagyok, megöl az undor! És rá kell mutatni, hogy ezek a minden egészséges emberből kisarjadzó és egész testünket-lelkünket átjáró és felzaklató felindulások a nemi élet olyan tilalomfái, az ösztönöknek olyan korlátjai, melyek időn és téren áttörve, az emberiség aprajának-nagyjának egyetlenegy irányt jelölnek ki.

Persze helytelen volt megzavarodni attól a sekélyes és kihegyezett állítástól, hogy *a csecsemő és a kisgyermek szemérmetlen*. Éppen az bizonyítja az ember szellemi vezettetését, a Gondviselés pedagógiai munkálkodását, hogy a vágyak és az őket helyes irányba terelő korlátok egyszerre, *egyidőben* lépnek fel. Ugyan mi értelme volna az olyan tilalomfának, mely pusztaságban áll, hol sem útnak, sem utasnak híre-hamva sincs? Vagy talán nem eléggé tudományos ez az állítás? Nem illik a biológiai folyamatokba belekeverni a Gondviselést, éppen úgy, mint ahogy jól-nevelt drámaíró deus ex machina nélkül oldja meg főhősének sorsát? Am legyen. Mondhatjuk azt is, hogy *a szervezeti folyamatok ellentétpárok alakjában jelentkeznek és dinamikai egyensúlyban vannak egymással*. Fellép a mohó éhség, — korlátok közé szorítja a csömör; az élet kiteljesítésére sürget a kedv, — határt von a kín; felébred a nemi ösztön, — tilalomfákat állít a szeméremérzet.

Jó egy kicsit elgondolkozni ezen. Mert nemcsak erkölcsi világrendünk kiirthatatlanul belénk ágyazott biológiai gyökereit ismerhetjük fel, hanem megértjük a köznyelv, a mindennapos beszéd csodálatos törvényszerűségeit is. Minden nép ugyanis erkölcs alatt elsősorban nemi erkölcsöt, szexuális fegyelmet, szóval tisztaságot ért! Ez a kétsikú, de egyet jelentő megállapítás halomra dönt minden erkölcsi relativitást. Mert a szexuális vággyal párhuzamosan jelentkező szeméremérzet és az örök emberi felfogás, mely az erkölcsiséget a nemi erkölcs magvából sarjasztja ki: kétségbevonhatatlanul bizonyítja, hogy erkölcsi világrendünk nem önkényes koholmányok véletlen halmaza, hanem testi szervezetünkben megalapozott, lelkünk mélyéből kivirágzó, örök emberi végzés.

De nem elég átlátni és elfogadni a kétségbevonhatatlan tény, hanem le kell vonni következményeit is. Vagyis nem elég a pusztá visszapillantás, hanem előre is kell nézni. Egészen addig, míg rádöbbenünk arra, hogy magasabbrendű erkölcsiség csak egészséges, rendezett, fegyelmezett, tehát tiszta szexuális erkölcsön alapulhat. Nem futóhomokra épít felhőkarcolót az, hanem szakadékra, feneketlen mélység fölé, aki igényesebb értékeinek, nemes

eszményeinek nem tud más alapot vetni, mint zavaros nemi életet. Vajjon próbát álló-e annak a hűsége barátjai, hazája, hite, elvei és eszményei iránt, aki nem tud maga választotta élettársához hű maradni? És lehet-e annak állhatatosságában bízni, aki az első kínálkozó alkalommal szennyes kaland prédájává lesz?

Milyen életre neveli gyermekét az a szülő, tanítványát az a mester, aki önuralom s önfegyelmzés helyett ösztönök kiélését, korai kitombolását tanácsolja?! Gondolatnak is megdöbbenő az a lelki rombolás, mely az értékesebb életre mutató iránytűket és korlátokat dönti fel. Hiszen az életelen világban is töltéseket emelünk, hogy erő kifejtésre sarkalljuk a víz rohanását. Bontsd el a zúgó hegyipatak partját és vezesd síkságokra vizét, hol minden irányban szétfolyhat, — bűzhödt pocsolyává, szennyes mocsárrá aljasul! Aki csak egyszer is szívébe felitta egy serdülő leányka pirulását, remegő, síró-nevető szégyenkezését, az megértheti, hogy ez a szeméremérzet az a kerub, mely a fejlődő, bimbózó élet értékeit az idő előtt besurranó tolvajtól és a korai eltékozlástól, méltatlanra való pazarlástól megőrzi. És láthatunk-e mást minden emberi érték temetőjénél az olyan kéjencben, ki már mindenben túl van és mindenre képes, mert megfojtotta, apránként elszórta szemérmét, leküzdötte undorát. Át kell látnia tehát végre minden világosan gondolkozó embernek, hogy az ösztönök kiélésének hamisan hangoztatott elve logikailag és biológiailag tarthatatlan!

Soha és sehol sem nyilvánulhat meg valamely erő, nem lehet hatékony és eredményes egy lendület, bizonyos fokú, neki megfelelő korlátozások nélkül. Aminek nincs partja, határa, az szétporlik, eloszlik, feloldódik. Mótor és fék egyformán szükséges a haladáshoz és ami nem találja meg a felhajtó erő és a gravitáció ellentétpárjának dinamikai egyensúlyát, az önmagával tehetetlenül, cél és irány nélkül sodródik és kavargó a legkisebb fuvallat játékszereként.

Biológiailag mérlegelve az ösztönök s a vágyak kiélését: egyedül csak öngyilkosságra gondolhatunk. Mert az élet legbelsőbb mivoltához *a külső elhatárolás és a belső szabadság látszólagos ellentétje*, de egymást kölcsönösen fenn-

tartó és biztosító elve tartozik. Az élőlény ugyanis minden pillanatban elhatárolja és megkülönbözteti magát a környezetétől. Éppen ezzel a képességével idézi elő egyéni mivoltát és ekként intézményesíti szabadságát. Az a szabadság azonban, mellyel szembefordulhat élettelen környezetével s amelynek segítségével ellenállást tanúsíthat a ráható külső erőkkel és hatásokkal szemben, még nem emberi szabadság. Ebben egyformán osztozik egymással minden élőlény, az óceán végtelen víztömegében lebegő, néhány protoplazma-csöppecskéből álló ázsalag és az őserdő bozótján átgázoló ragadozó. Ez is az ember szabadsága, de ennél még sokkalta több. Mi már nemcsak a külvilág erőivel és hatásaival szemben határolhatjuk el magunkat, hanem a tulajdon szervezetünk belsejéből fakadókkal szemben is. Ösztöneinket, vágyainkat, hajlamainkat értelmünk ítélőszéke elé idézzük, megmérjük őket és sajátos céljaink, önmagunk kijelölte irányunk szolgálatába állítjuk. Mérlegeljük ítéleteinket, felülbíráljuk vágyainkat és ezáltal leszünk valóban emberek, a természeti világban sehol sem észlelhető humánus méltóságának hordozóivá.

Aki ösztönei sodrának adja át magát, — régi igazságl! — állattá alacsonyodik. Mert éppen azt a különleges irányító és kormányzó szerkezetet rombolja magában szét, mely egyedül képesíti őt arra, hogy azon a sikon éljen, melyet Teremtője jelölt ki számára. Aki nem fékezi meg ösztöneit, elpredálja emberi méltóságát. Szánalmasan keveset mond hát az, aki az ösztönök megfékezését, a fiatalkori önmegtartóztatást csupán az élettani erőkkel való gondos sáfarkodásnak tartja. A hangya és a tücsök példája nem illik ide. A serdületlen gyermek tiszta ifjúsága nem azért fontos, hogy sportbajnokokat nevelhessünk, vagy termékeny házaspárokat, hanem hogy arra az útra irányítsuk őket, amely egyedül vezet a humánus méltóságának csúcsai felé.

Kis igényeket támasztana azonban az orvos önmagával szemben, ha meglegédnék azzal, hogy kényelmes, vállvonogató hallgatásából kilépve, megcáfoljon néhány tudatos hazugságot és elméleti levezetésekkel megvilágítsa a korszerű tudomány felfedezéseiből levonható helyes meg-

állapításokat. Nem elég utat mutatni és ülve maradni, hanem karon kell ragadni a rászoruló; el kell vezetnünk, vele együtt kell mennünk, saját életünkkel kell példát mutatnunk, egyszóval vallott állításunk mellett cselekvőleg kell bizonyosságot tennünk!

Be kell bizonyítanunk, hogy a tiszta élet nemcsak szükséges, hanem lehetséges is. Mert addig, amíg csak követendő eszményül vázoljuk fel és nem bizonyítjuk be, hogy valóságosan is keresztül lehet vinni: elviselhetetlen terhet rakunk más vállára. Annál inkább kötelessége minden orvosnak a nyílt színvallás, mert éppen az ő nevével élnek vissza a legtöbben s éppen az orvostudomány cégére alatt kürtölték sokan világga, hogy hiábavaló az erkölcsöt hirdető minden erőlködése, — a tiszta élet teljességgel megvalósíthatatlan; saját erejéből, mondják, képtelen rá az ember, de ha mégis megpróbálná: megsínyli testileg-lelkileg.

Nézzünk szemébe ennek a hazugságnak is. Nevezzük azonban előbb nevén a gyermeket: *mi a tiszta élet?* Nem más ez, mint az ifjúság házasság előtt való nemi önmegtartóztatása, majd pedig a házastársi hűség, vagyis hogy mindenki elégedjék meg választott élettársával, — házasság nélkül pedig egész életen át való önmegtartóztatás.

A korszerű tudomány reflektorfényét kell az absztinencia kérdésére rávetítenünk; vagyis arra kívánunk feleletet kapni, hogy *az egyén megfékezheti-e ösztöneit.* Ezt tagadták azok, akik az anyagelvű élettani irányt tartották igaznak, de azok is, akik bár ilyen bölcséleti megállapításoktól tartózkodtak, de a belső elválasztásos mirigyek szerepét és jelentőségét eltúlozták.

Az anyagelvűek állásfoglalásával nem érdemes részletesebben foglalkozni. Ők ugyanis kétségbe vonva énünk lelki mvoltát, szellemi eredetét, az anyagi test termékének tartják és azt állítják, hogy énünk, melynek nincsen önálló léte, valósága, nem fordulhat szembe azzal az anyaggal, amelyből kisarjad. Tetszetős levezetés, csak egy hibája van: semmi köze az orvosi tudományhoz. Ez tiszta metafizika és így megvitatására, elbírálására a bölcsélet illetékes. Elegendő itt csupán arra utalnunk, hogy az anyagelvűségnek úgy nyers materialisztikus alakja (Büchner,

Vogt, Feuerbach), mint különböző átköltött és átfésült irányai (mechanisztikus világnézet: Verworn, Lange, monizmus: Haeckel, parallelizmus: Fechner) teljesen túlhaladtak már. A vitánál sokkal fontosabb, ha a tapasztalásra hivatkozunk. Az orvostudomány ugyanis nem elméleti okoskodások szövevénye, hanem a tapasztalásnak rendszeres és fegyelmezett feldolgozása. Ha tehát csak egyetlen ember is akadt, aki a teljes absztinenciát megvalósította, már eldőlt a kérdés. Mert a tény előtte jár az elméletileg mérlegelt és feltételezett lehetőségességnek. Ami van, ami létezik, saját valóságával, tulajdon tényvoltával igazolja önmaga lehetőségességét. Márpedig a tiszta élet mellett élő és élt emberek serege tesz bizonyosságot.

A belső elválasztásos mirigyekkel kapcsolatos felfedezéseket is egészen helytelenül értékelik. Először is: ez nem elszigetelt tudományág, hanem beletartozik a konstitúciókutatás átfogóbb rendszerébe. Amikor divatba jöttek az alkattani kutatások, akkor számos kiváló szerző azon a véleményen volt, hogy az átöröklött konstitúció az ember végtele. Akkoriban Tandler meghatározása forgott közszájon: „Az alkat az egyén somatikus fátuma.”

Azóta sokat haladt ezen a téren is a tudomány. Először csak az tűnt fel, hogy az egyén „áthangolja” alkatát. Hazánk fia, Stiller Bernát volt itt úttörő. Nemcsak azzal, hogy ő ismerte fel a róla elnevezett astheniás testalkatot, hanem hogy eredménnyel kísérte meg ennek megváltoztatását. Jelmondata: „Napimádókká kell nevelnünk az asthemiást”, valóságos atlétákat fejlesztett ki a betegek közül, akik a számukra végzetszerűen bekövetkező gümőkóros senyvedés helyett néhányszor még olimpiai bajnokságot is érdemeltek.

A testünkben hordozott végzet kegyetlen lidérce szétfoszlott. Bebizonyosodott, hogy az egyén, hogy *énünk nem szolgálja, hanem ura szervezetének* és azt, — természetesen bizonyos keretek között — alakíthatja. A rendszeres testedzés, gyakorlás, életmód, hivatásválasztás, környezet-kijelölés mind célravezető eszköz. Ha azonban nem elégségesek, az illetőnek csupán el kell határoznia s igénybe veheti az orvostudomány felsorolhatatlanul gazdag és sok-

rétű eszközeit és módszereit. A belgyógyász gyógyszerek alkalmazásával csökkentheti vagy fokozhatja az egyes mirigyek elválasztó tevékenységét, sőt a kiesett mirigyműködés pótlására az állati testből kitermelt anyagokat fecskendezhet be a szervezetbe. Ezt meghaladó tartós és állandó eredményt érhet el a sebész műtėti beavatkozásaival. Azt mondhatjuk, hogy a sebészet fellendülésének, szinte misztikus tiszteletének egyik forrása az alkat megváltoztatásának lehetősége volt. Még ma is bámulatba ejti az embereket az a hatalom, melyet a műtökés ad. Vele született rendellenességeket kijavíthat, túlzottan működő szerveket megkisebbit (például a Basedow-kór gyógyítása a pajzsmirigy megkisebbitésével), hiányokat átültetéssel pótolhat (mellékpajzsmirigy átültetése (parathyroidea transplanatio) tetániánál, a Voronoff-féle műtét stb.).

A tények sokaságának tanúbizonysága szerint énünk nem a szervezetnek terméke, hanem önálló valóság és nem szolgálja, hanem ura testünknek. Vigasztalanul tévednek (ha jóhiszeműek) azok, akik az ösztönök, vágyak meghatározó hatásáról beszélnek és azt akarják elhitetni, hogy az ember nemi életének éppen úgy szab irányt és lendületet néhány mirigynek a váladéka, mint ahogy a hegyipatak sodra görgeti a beléhullott sziklát. Mindennek pontosan az ellenkezője igaz. Ezt éppen az orvosnak kell nyíltan belekiáltani a világba, mert ő tudja legjobban, hogy hány kiélt férfi van, aki nem lévén megelégedve saját mirigyeinek termelőképességével, szívesen vetné alá magát olyan megfiatalító műtétnek, melyben egy majom mirigyei lennének hivatottak, hogy lelki sóvárgásának biológiai alapul szolgáljanak. S amióta kiderült, hogy a belső elválasztásos mirigyek hormonjai befecskendezések alakjában is fokozhatják a nemi ösztönt és képességeket, milliókat forgató gyárak százezer számra termelik az ampullákat.

Az ember ura és irányítója nemi életére ható mirigyeinek! Ha nincs megelégedve munkájukkal, elveszi a majomét, vagy magába fecskendeztetí a vágóhídról összeszedett szervek kivonatát. Arra tehát megvan mindenkinek a módja s az esze, hogy nemi ösztönét felfokozza! De ennek ellenkezőjét úgy iparkodnak feltüntetni, mint természetelleneset, az

egészség megkárosítóját! Nincs valami hiba a közfelfogásban?

Természetesen senkit sem akarunk castratio-ra rábeszélni. Csak azt óhajtjuk megmutatni, hogy mennyire szemforgatóan hazug minden olyan állítás, mely az önmegtartóztatás kérdésében a mirigyműködés megrendszabályozhatatlanságára esküszik, viszont jól tudja, hogy a kimerült, idő előtt elöregedett mirigyműködéstől bárki még veszélyessé válható műtétek, költséges és fájdalmas injekciók árán is függetlenítheti magát.

Amint azonban elítéljük a kéjvágyból fakadó mirigyműködés művi felfokozását, ugyanúgy nem helyeselhetjük annak erőszakos kiirtását, műtéti megkisebbitését, vagy egyéb módon való működésbeli korlátozását sem. De nincs is erre semmi szükség. Énünk nemcsak olymódon ura szervezetének, hogy késsel daraboltathatja, mérgező anyagokkal izgatja vagy bódítja, hanem az egész test mindenestül áll szolgálatunkra. Valóságos életműszer ez, mert rajta keresztül érzékszerveink felhasználásával ismerjük meg a mindenséget és segítségével, idegrendszerünkkel, szerveinkkel, végtagjainkkal hajtjuk végre elhatározásainkat, valósítjuk meg szándékainkat. Nemi életünk irányítása magától értetődő módon tőlünk, egyedül csak tőlünk függ, hiszen minden szerv és működése a mi szolgálatunkra áll. Ismerni kell azonban a helyes bánásmód titkát!

Az anyagelvű természettudományok nem lekicsinylendő tévedése volt az is, hogy amikor énünk valóságát, lelki-szellemi természetét tagadták: elveszítették azt a lehetőséget, hogy megvilágítsák a test és lélek kapcsolatait. Mert ha két különböző dolgot egynek vesznek, nem lehet többé közöttük viszonyt látni. Így történt, hogy akiket énünk saját testével való kapcsolatai foglalkoztattak, magukra hagyatottságukban tévútra jutottak. Rendszerint a külvilághoz való viszonyunkból indultak ki és feltételezték, hogy amiként környezetünk tárgyain akaratainkkal uralkodunk, akként testünket is ilyen öntudatos elhatározásokkal, erőfeszítésekkel irányítjuk. Nem vették észre, hogy tulajdon szerveinkhez sokkal bensőségesebb kapcsolatok fűznek, mint a kezünk ügyébe eső tárgyakhoz. Biológiai

szervezetünket átéljük, róla lefejtethetlenség vagyunk, vagyis test és lélek valóságos egységet, organizmust képez. Nemcsak akkor hatunk tehát testünkre, amikor ráirányítjuk figyelmünket, nekiszegezzük akaratomkat, hanem bölcsőtől a sírig terjedő egyéni életünk mindenegyes pillanatában. Minden gondolatunk, képzeletünk legparányibb csapongása, leheletszerű felborzolódnása, álmaink, érzelmeink, tehát lelkünk minden megrezdülése átjárja egész testünket, annak mindenegyes sejtjét és porcikáját. Így gyúrjuk, alakítjuk testünket tulajdon lelkünk képére és hasonlatosságára.

Senki se higgye, hogy ezek elméleti okoskodások. Ma már kísérletek százai igazolják, hogy a fantázia belső szerveink szobrásza s ábrándjaink, elképzeléseink űzik, hajtják, sarkallják mirigyeink elválasztó működését; B e n e d e k professzor szavaival: „A psziché eseményei, az indulatélet hullámai áthangolják a neurovegetatív rendszert és ezáltal befolyásolják a hormonális rendszert.” Szemléltetően igazolta ezt például C a n n o n, amikor kimutatta, hogy feldühített kutyák vérében felszaporodott a mellékvese terméke, az adrenalin. Mások pedig bebizonyították, hogy ha a hipnotikus álomban levő embernek azt sugalmazzák, hogy iszik: ugyanúgy megszaporodik vérének víztartalma és veséjének működése ugyanúgy felfokozódik, mintha valóban ivott volna. A *képzelet* az, amely a szervek, mirigyek működését irányítja!

Sajnálatosan *téved* tehát az, aki azt hiszi, hogy a magával hurcolt *test bármit is elfelejt*. Ellenkezőleg. Összegyűjt, összesűrit minden gondolatot és csak arra használható, amire készült. Mint ahogy a szerszám is hozzákopik gazdájához és nemcsak magán viseli a vele dolgozó kéz szokásait, hanem egyenesen arra kényszeríti tulajdonosát, hogy a szokott módszer szerint használja tovább. Aki tehát buja képekkel telíti lelkét, annak testét is átjárják ezek a vágyak, a mirigyek fokozódó tevékenységre lendülnek, hogy majd igénybevételükre sarkallják gazdájukat.

Nem az akarat irányítja és formálja tehát a mirigyeket, hanem sokkal inkább a képzelet. S ebben rejlik az önmegtartóztatás igazi titka. Aki lélekben megkívánja felebarátja

házastársát, az nemcsak szellemi értelemben vétkezett, hanem biológiailag is. Becsiszolta a megfelelő idegpályákat, fokozottabb működésre ösztönözte mirigyeit. Ne csodálkozzék tehát, hogy a kerítő alkalom pillanatában hiába szegezi akaratát annak a testi lendületnek útjába, melyet ő maga teremtett meg és nevelt naggyá. Hű szolga a test, mely alig várja az alkalmat, hogy engedelmeskedjék urának és valóra válthassa a sok szabadjára hagyott vágyat, ábrándot, melyet titkos órák mélye színezgetett. *A tiszta élet tehát nem a pillanatnak a kérdése, hanem az egész emberé, egész életéé!*

Kevésre becsülnénk azonban az orvostudomány munkakörét és az orvos felelősségét, ha megelégednénk a nemi kérdés élettani taglalásával: melyek a kicsapongó, illetve önmegtartóztató életnek biológiai következményei, — milyen élettani keretek közé állítódik a vágy, — milyen módon irányítja önünk s alakítja a rá jellemző szexuális magatartást és lelki elhatározásával, képzelőerejével hogyan építi át egész belső elválasztásunk rendszerét. Mindezek alig emelkednek a technikai magyarázatok fölé. A „hogyan” kérdésének többretű, többsikű taglalásai, a nélkül, hogy a „miért” kérdése még csak fel is merült volna.

Pedig az egészben ez a döntő kérdés! Mert tagadhatatlan, hogy az önmegtartóztatás a legnagyobb áldozat, amit az ember hozhat és képzeletünknek megfékezése, az éber álmok csapongásának szigorú ellenőrzése a legnehezebb lelki feladat. Aki előtt a tisztaság eszméje felmerül, az első szó, ami megcsendül neki: miért? Miért mondjak le, miért tagadjam meg önmagam, miért őrizzem szemem minden villanását és miért legyek álmaim, fantáziám soha nem resztülő, megvesztegethetetlen, kemény porkolábja?

Az orvos, aki mellének ezt a kérdést szegezik: nehéz helyzetbe kerül. Hivatásának természettudományi alapozása azt mondatja vele, hogy semmiféle „miért”-nek a kutatása nem tartozik reá. Elég, ha a „hogyan”-ra becsmélt és korszerűen tudományos választ tud adni. Jobb is, ha első meglepetésében nyíltan megmondja: forduljatok az Egyházhoz, kérdezzétek meg őt!

Az Egyház könnyen válaszol. Hiszen szerinte „a bölcsesség kezdete az Isten félelme”. A „miért”-re önként kínálkozik tehát felelete: *mert Isten így akarja*. A Szentírás félreérthetetlenül kinyilatkoztatja az erre vonatkozó parancsolatokat: a VI.-at és a IX.-et. Isten azonban nemcsak tilalomfákat állít fel, nemcsak törvényekkel szabályozza életünket, hanem meg is indokolja, értelmünk számára megvilágítja akaratát, mindenkor bebizonyítva, hogy ezekkel csak a mi javunkat, boldogságunkat kívánja egyengetni.

A tiszta életre való felhívásnak és ellentétjétől, a paráznaságtól való tartózkodásnak két, kétségtelenül világos indoka van. Az egyik, hogy a „paráznák, a házasságtörők . . . nem fogják bírni Isten országát” (I. Kor. 6: 9.), a másik „aki paráználkodik, az a saját teste ellen vétkezik” (I. Kor. 18.). A két indokolás teljesen különböző természetű.

Az első a túlvilági életre vonatkozik s így útmutató, iránytű. Racionálisan mérlegelve — (és ez egyáltalán nem felesleges munka, hiszen az Üdvözítő legtöbb tanítását bizalmasan megmagyarázta és rossznéven vette tanítványai megnevezését, mondván: „Nem értitek?” „Még mindig értelem nélkül vagytok?” „Meddig tűrjelek még titeket?”) — egyike az üdvösségünket eldöntő *próbakönek*. Biztos irányító mindazok számára, akik a lélek halhatatlanságában, a feltámadásban bíznak s el akarják nyerni azt, amit ma még csak remélnek.

A második felvilágosítás ide, e földnek a térségeire tartozik. Önmagunknak és embertársaink személyiségének olyan *megbecsülését* kívánja meg, mely lehetetlenné teszi, hogy az egyik ember a másikat pusztán vágyai tárgyának, élvezeti eszköznek tekintse. A testnek ezt a megbecsülését azonban nem csupán emberi méltóságunk indokolja meg. Nemcsak azt állítjuk, hogy a test az az életműszer, melynek zavartalan és szabad birtoklása minden emberi fejlődésnek, minden cél megvalósításának előfeltétele. Nem, ennél sokkal többről van itt szó! A humánus nem pusztán emberi igazolásáról, hanem annak valóságos *transzcendentális megdicsőítéséről*. „Nem tudjátok-e, hogy Istennek temploma vagytok és az Isten lelke lakozik bennetek?” (I. Kor. 4, 16.) „Vagy nem tudjátok-e, hogy tagjaitok a Szentlélek

temploma, ki bennetek van, kit az Istentől vettetek?" (I. Kor. 6, 19.)

A tiszta életre sarkalló „miért”-nek két „azért”-je van: a halhatatlanság megszerzése és az emberfeletti síkra emelt emberi méltóság megbecsülése. A hívő megérti ezt, megnyugszik s erőt merít belőle. De mit feleljen az orvos, ha felvették előtte a kérdést: mindebből mit ért és mit tud megmagyarázni a természettudomány? Vonogassa vállát és mondja, hogy mint magánember, jó keresztény, aki hitét és meggyőződését igyekszik cselekedeteibe is belevinni, de egyébként az erkölcsi törvény, a túlvilág, Isten, nem tapasztalati adottságok s így nem lehetnek az empirikus vizsgálódás tárgyai!

Valóban így lenne? Bele kell nyugodnunk hitünk és tudományunk kettészakítottságába? Nem hinnők! A köztük tátongó szakadékot nagyon gondosan kimunkálták, kimélyítették, sőt mesterséges torlaszokkal körülbástyázták. Ami pedig ennyire mesterséges, az egész bizonyosan nem természetes. Legyünk hát merészek, nézzük meg kissé közelebbről azt, amit annyira tiltanak.

Hogy a tapasztalás felismerte tények meg a hitbeli dolgok nem keverhetők össze egymással: az világos. Amint olvassuk: „A hit pedig a remélt dolgok valósága, meggyőződés a nem szemléltekről” (Zsid. 11, 1.). E részről tehát helyes és szükséges az elhatárolás. A túlvilág, a jövőben bekövetkezendőknek ígért dolgok tapasztalás tárgyát s így az empirikus vizsgálódás anyagát semmiképen sem nyújthatják. De ha be fognak következni a jövőben, akkor csirájuknak meg kell lennie már a jelenben, mint ahogy az eljövendő idők hatalmas tölgyének ígétét hordozza a kis makk is. Sőt mi több, a remélt dolgok bekövetkezése nem lehet tőlünk független folyamat, nem hullik majd készen az ölkünkbe, hanem mi magunk vagyunk azok, akik építjük, akik műveljük, mint a vincellérek Uruk szőlőjét.

Az az ellenvetés, mely szerint a vallás szellemi dolgokkal foglalkozik, az orvosi tudomány tárgya pedig a testi ember, semmit sem mond, sőt egyenesen meghamisítja a valóságot, mert az emberi test nem fizikai és kémiai törvényekkel jellemezhető anyaghalmaz, hanem szervezet, mely nemcsak magába zárja, önmagában hordozza a lelket, ha-

nem felissza, engedelmesen önmagába véseti annak minden megrezdülését. Soha olyan szellemi természetű ténykedése nem lehet az embernek, amelyet valamilyen testi jelenség ne kísérne, a test minden változása pedig belérezeg a lelkünkbe. Egyedül csak a túlvilág felé való feszülésünk, Isten országa érdekében végzett erőfeszítésünk lenne az orvos számára örökre megismerhetetlen, minden nyom és jel nélküli?

Itt megint azt az elködösítő szándékot ismerhetjük fel, amelyik az egész nemi kérdést eltorzította és a maga mi-voltából kiforgatta. Szellemi lendületekkel, erkölcsi célkitűzésekkel ne foglalkozunk, mert azok „tudománytalanok“, ám hajtsunk fejet minden önkényes fontolgatás előtt, mely az anyagból „fejleszt ki“ lelket, szellemet, a kevesebből varázsol elő többet, az alacsonyabból emeli ki a magasabbat!

Kétségtelen tehát, hogy ha túlvilági reményeink nem rajongó ábrándképek kábulata, és ha emberi méltóságunk nem a majom unokaöccsének öntetszelgő gögje, hanem Isten megszentelő ajándéka: akkor ezek csírája felfedezhető a természettudományi kutatás számára is.

Ha ebből a szempontból vizsgáljuk az állat és az ember lelki életét, akkor először magától értetődő hasonlóságot, majd pedig letagadhatatlan különbséget veszünk észre. A hasonlóság önünknek önmegvalósítási törekvéseire vonatkozik. Minden élőlény, még a legparányibb ázalg is, keres és kutat, kísérletet és okul. Mindegyik kialakít élte folyamán valamiféle reá jellemző magatartást, melynek végső célja, hogy megéljen, fennmaradjon. A magatartástan, az állatlélektan és az individuálpeszichológia foglalkozik a legbehatóbban ezekkel a kérdésekkel. A felsorolhatatlanul sok megfigyelés és kísérlet tanulságát abban foglalhatjuk össze, hogy az élőlény énjét egy belső parancs, belülről kiáramló és leküzdhetetlen sürgetés hatja át, mely egyre azt parancsolja: élj! Ennek a bennrejlő parancsnak eleget kell tenni, az életlehetőségeket ki kell teljesíteni. Határait, melyek között megnyilvánulhat, a biológusok a *kedv és kín* principiumával jellemzik.

Amíg azonban minden állati cselekedetet tökéletesen meg lehet magyarázni az élet kiteljesítésének belülről fa-

kadó kíváncsiságával s ennek a kedv és a kín korlátai közé szorítotttságával, addig ez az emberi cselekedet összességére vonatkozólag teljességgel lehetetlen. Sokszor megfigyelhetjük önmagunkon és másokon, hogy cselekvéseink nem az élet kiélését, hanem annak egyenesen veszélyeztetését, kockáztatását, sőt feláldozását eredményezik. S amikor mérlegre vetjük azokat a nyereségeket, melyeket ilyen tetteinkkel kiharcolhatunk, azonnal világosan látjuk, hogy velük nem élvezetet keresünk és nem a kint kerüljük.

Felesleges tovább részleteznünk. Az ember is jól hallja azt a belső hangot, mely az élet kiteljesítésére sürgeti s amelynek engedelmeskedve gyönyörökhöz jut, — de hall ezenkívül egy másik hangot is, mely új és az előbbtitől minőségileg különböző kíváncsiságokat támaszt vele szemben. Az új hang, az új parancs: az erkölcsi törvény; teljesítésének jutalma az *öröm*, elmulasztásának büntetése a *bánat*.

Ne értsük félre egymást! Nem bölcsekedni akarunk, nem Kant categoricus imperativusáról szólunk itt, hanem egyszerűen megkíséreljük összefoglalni a legújabb lélektani kutatások bebizonyított eredményeit. Mert úgy, amint Jennings, Watson és tanítványaik megfigyelték az állatok félelmét, rémületét, kínját, majd ezek ellentétjét, az élvezetet, a kedvet s a gyönyört és biológiai vizsgáló-eljárásokkal tisztázták ezeknek anyagcserét, idegingerületet és visszahatásokat gyorsító, illetve bénító hatását, ugyanúgy sikerült az embernél is ennek s az ettől minőségileg különböző ellentétpárnak, az örömnnek és a bánatnak élettani megalapozottságát bebizonyítani. Ha elfogadjuk — és el is kell fogadnunk, mint egyedül elégséges okot — az állati és részben az emberi életjelenségeket megmagyarázó, az élet kiteljesítésére utaló immanens parancsot, ugyanúgy be kell látnunk, hogy a sajátos emberi tevékenységek forrása az erkölcsi tökéletesedésre és a szellemi fejlődésre sarkalló bennrejlő parancs. Amikor az ember szégyent, bánatot, undort érez, akkor ennek az erkölcsi kíváncsiságnak a megsértéséről értesül, éppen úgy, mint ahogyan a kín, a testi fájdalom az életre sürgető parancs megsértését torolja meg.

Szemérem, szégyen, undor: bezárult a kör. Kiindulási pontunkhoz érkeztünk vissza. Valóságok ezek — valóság te-

hát előidézőjük is. Nem mi találjuk ki őket, hanem belénk ültetődtek. Az erkölcsi törvényhozó leheli lelkünk mélyébe; a tapasztalás tudománya elvezeti tehát azt, aki nem szegül ellene, a kinyilatkoztatás küszöbéhez: „Nem tudjátok-e, hogy tagjaitok a Szentléleknek temploma, ki bennetek vagyon?” (I. Kor. 6, 19.), „Szentlélek templomai vagytok”, „Szentek legyetek, mert én szent vagyok” (III. Móz. 11, 44.)!

Most kell tehát igazán rádöbbenünk a nemi élet igazi mélységeire! Vegyük csak sorjába a dolgot. A csecsemő megüti magát, sírva fakad, mert fájdalmat érez. A fájdalom nyilatkoztatja ki tehát a lelkében rejlő törvényt, hogy éljen, életét a kedv és a kín megvonta határok között teljesítse ki. Az ébredő nemi ösztönnel együtt jelentkezik a szemérem, a szégyen és az undor. S ezek az érzések minőségileg különböznek a testi élvezettől és kintől, olyannyira, hogy egyenesen ellentétesek velük. Hiszen éppen az idéz elő szégyent és undort, ami a testi élvezet, az igazi és hamisítatlan kéj forrása. Az élvezet és a szégyen egymásra vissza nem vezethető, minőségbeli különbözősége nyilatkoztatja ki az addig egy úton járó s így gyakran összetéveszthető kedv és kín, illetve öröm és bánat minőségi különbségeit. Mert amíg a gyermek üvegházi palántaként bimbózott, addig az élet kiteljesítése fölött érzett *élvezete* és a szülőknek való engedelmeskedés *öröme*, viszont az élet korlátozottsága által előidézett *fájdalma* és a szülőkkel való surlódásból fakadó *bánata*: egymással párhuzamosan jelentkeztek.

Érdekes, hogy mindenki ismeri a serdülőkor lelki zavarait és feszültségeit, a gyermeknek szülei ellen való berzenkedését, lázadozását, de a mellett, hogy ennek melyek a mélyebb és valódi okai, könnyen elsiklanak. Pedig itt ütközik össze először a gyermek lelkében a kétféle bennrejlő parancs, s éppen ez az összeütközés fedi fel igazi mivoltában azok minőségi különbözőségét, tehát az emberi méltóság biológiai és lelki megalapozottságát.

Szülők és nevelők vigyázzunk hát! Nincs nagyobb bűn, mint a gyermek szemérme ellen való vétkezés. Jaj annak, aki megbotránkoztat egy gyermeket, mert visszájára fordítja azt a munkát, amit a Szentlélek kezdett el benne. Mert csak az lehet teljes értékű ember, aki a fájdalom és a bánat,

az élvezet és az öröm elkülönítő szembeállításával világosan felismeri az élet kiteljesítésének és az erkölcsi fejlődésnek egymástól minőségileg különböző parancsait. Hiszen sorsfordulóink, melyektől nemcsak saját, hanem családunk, hazánk jövőjének alakulása függ, az elé a kérdés elé állítanak: vajjon fel tudjuk-e áldozni élvezeteinket, esetleg életünket is kötelességeinkért, eszményeinkért?!

Százsor jaj annak az embernek és közösségnek, mely olyan egyénekből áll, akik nemi ébredésük idején összekeverték az értékpárokat s az önmegtartóztatás, a tisztaság helyett az élvezetek poharának fenéig való kiürítését választották. Ezek a döntő pillanatban megtagadják eszményeiket, hogy megmenthessék kérész életüket. Fontolja meg tehát, aki felfoghatja: a nemi élet kérdései túlvezetnek önmagunkon. Nem mirigy-működésről, ösztönök és vágyak kiéléséről vagy elfojtásáról van egyszerűen szó, hanem az emberi méltóság titkáról!

Itt derül ki, hogy milyen szörnyűségesen tévedtek azok az orvosok, sőt egész lélektani irányok, melyek *ideg- és elmebajokat* a nemi ösztön elfojtására iparkodtak visszavezetni. Sokkal inkább azt kellett volna észrevenniök, hogy a nemi ösztön korlátlan kiélése súlyos összeütközést jelent a bennrejlő kíváncsi erkölcsi tökéletesedést sürgető parancsával. S éppen ez a belső összeütközés az, ami neurózist, sőt teljes lelki összeomlást idézhet elő. Igen tanulságosak Jung-nak, Kankeleit-nek és másoknak erre vonatkozó megfigyelései. Még az álmok egy része is azt a célt szolgálja, hogy az eltévelyedettet, a tulajdon lelke mélyéből feltörő paranccsal ellentétbe került beteget a helyes útra visszavezesse. Azért, mert valaki eszményei, nemesebb céljai megvalósítása kedvéért önmegtartóztatást fogad: károsodás nem érheti! Sőt — miként azt az erkölcsi kérdések mellett való döntések pillanatában megfigyelhetjük, — az *önmaga fölé emelkedés érzése jutalmazza*. Mert bármennyire elágazó keresztúton válassza is az ember az élvezeteket, a sikert a vagyont, eszményeinek megtagadása árán: nyomorultnak fogja magát érezni még akkor is, ha a tömeg tomboló lelkesedéssel ünnepli. Viszont legyen valaki világ-

bolondja, szaggassák cafattá köntösét: a lelki megszentelődés emberfeletti magasságokba emeli!

Nem lenne azonban teljes gondolatmenetünk, ha nem vonnánk le elméleti megállapításaink *gyakorlati következményeit*. Az első az orvosra és a lelképásztorra vonatkozik. Senki számára se szövődhet olyan szétfejtethetetlenül össze az egyéni tisztaság kívánalma hivatásának eszményeivel, mint éppen számukra. Mert senkit sem környékez gyakran kísértés, mint a test titkait leleplező orvost és a lelket feltáró papot. És senkinek sincs szüksége nagyobb *bizalomra*, a rászoruló teljesebb önátadására, mint néki. Különböznél-e hogyan találhatják meg a test baját, illetve a lélek bűnét, ha őszintén nem mutatják meg, nem adják kezükbe? Ha tehát mások rendezett tiszta életet élhetnek, önfegyelmezésükben, akaraterejükben bizakodva — ez a pap és az orvos számára kevés! Nékik álmait, ábrándjaikat, gondolataiknak pillanatnyi elkalandozásait kell béklyóba verniök! Erre azonban magáragyatra képtelen az ember. Milyen csodálatosan megvilágosodik e pillanatban az Úr kijelentése: „Embereknél ez lehetetlen, de nem az Istennél; mert Istennél minden lehetséges” (Mk. 10, 27.).

Nem kell egyebet tennünk, mint átgondolnunk ezt s azonnal feltárul előttünk az emberi sors leggyötrőbb ellentmondása, de egyben annak megoldása is. A tiszta élet elengedhetetlen feltétele csapongó képzeletünk megfékezése. Saját erőnkől képtelenek vagyunk erre. A „kell, de nem bírom”: az emberi sors tragikumának olyan összesűrűsödése, melyből eggyedül csak az isteni *kegyelem* emelhet ki.

A második gyakorlati következmény a *társadalomra* vonatkozik. Felületes pillantásra is szövevényesek és túlszűfoltak ezek. Rendet teremtvén közöttük, két csoportot, egy tevőlegeset és egy nemlegeset állíthatunk fel.

Az első csoport egyszerű és világos szociális kívánalom: adjuk meg követelményünk teljesítésének lehetőségét, — adjunk alkalmat, *tegyük lehetővé az idejében való nősülést*. Tarthatatlan állapot, hogy coelibátusra nem kötelezett emberek, — orvosok — rendszerint csak harmincadik évükön felül alapíthatnak családot, holott erre semmi szükség

sincsen, mert kis körültekintéssel, jóakarattal munkabeosztásukat és jövedelmüket úgy lehet rendezni, hogy ez áldatlan helyzet kiküszöbölődjék. Könnyen csak az az ifjú vállal tiszta életet, akinek szeme előtt fiatal, egymáshoz illő emberek házasságra-lépésének lehetősége lebeg. Ujjain megszámlálhatja az éveket s a beteljesülés reményében szívesen vár.

A nemleges csoportba kell sorolnunk minden olyan társadalmi berendezkedést, intézkedést, szokást és módszert, melynek fenntartása nem kívánatos. Ezeknek felsorolására külön tanulmányt lehetne írni. Mert miről van szó? Megállapítottuk, hogy a tiszta nemi élet szükséges, lehetséges és ezért meg kell valósítanunk. Magában véve pedig nem áll egyébből, mint a házasságon kívüli nemi élet megszüntetéséből. Ki kell tehát küszöbölni a társadalomból mindazt, ami akár közvetve, akár közvetlenül ennek szolgálatában áll. Sokat írnak, szónokolnak reglementációról, prostitúcióról s ezek különböző alfajairól. Ha azonban a dolgok mélyére nézünk, pokoli circulus vitiosus láthatunk: a fokozott nemi ösztön kielégülést keres; megtalálja a nyílt és burkolt prostitúcióban; ez önmagának kelletésével kísért és csábít, felajzza a képzeletet s így újra továbbfokozza a kóros nemi ösztönt; — pornográfia, erotika, prostitúció bódult körtáncot járát s akik kiszédülnek a sorból, izgatószeret után kapkodnak, hogy ismét közibük ugorhasanak.

Sokat beszélnek bűnhullámról, gangsterizmusról, de nem veszik észre, hogy ezek olyan virágok, melyek a megromlott nemi élet mocsarából hajtottak ki. Mikor látjuk végre át, hogy az emberiség nemi ösztönét kórosan fokozták és mindent elkövetnek, hogy ezt a lángot még magasabbra szítsák? Pedig olyan tűz ez, mely mohón terjed; gátat kell tehát neki vetni, — orvosnak, papnak és minden józanul gondolkozó főnek elemi kötelessége ez, nehogy ez a pusztító láng eleméssze eszményeinket, ifjúságunkat, — magát az embert.

Türelem

Rodin leghatalmasabb műve a Pokol Kapuja; rajta borzalmas vonaglásban táncol a bűnös emberiség, szenvedélyének tornádója őrjöngő kavarodásban sodorja a kárhozat örvényei felé. A nagy alkotás csak terv maradt, — a hozzá készített vázlatokból, torzó-csoportokból, szobrokból azonban láthatjuk, hogy a lángeszű francia művész mennyire tévesen fogalmazta meg az emberiség bűneinek plasztikába merevedett fürgetegét. Felfogásának megtestesítői, szoboralakjai ugyanis csak a paráznság megszállottjai. S Rodin elgondolása valahogyan világot vet az emberek általános erkölcsi szemléletére. Azok, — különösen a jobbak, a finomabblelkűek — akik egyáltalán tudomást vesznek a bűn valóságáról, ez alatt leginkább a tisztátalanságot értik. Igen, — mint azt fejtegettük — a tisztaság magasztos erény, belőle erő, jólét fakad, a keresztényi élet egyik alappillére, — de nem az egyedüli erény, amit magunkban kialakíthatunk s az ellene való vétkezés nem az egyetlen, sőt nem is feltétlenül a legszörnyűbb bűn. Az Üdvözítő ennél gyakrabban emlegeti az egymás iránti jóságot és vallja követői legfőbb kötelességének, ismertetőjének, életprogramjának: a felebaráti szeretetet.

A század emberéről unalomig hangoztatják, hogy: ideges. Azzá teszi őt a kor felfokozott igényeinek lüktető üteme, a mindennapi kenyér felkorbácsolt hajszája, a rászakadó tengerszinti gond és nem utolsósorban: a körülötte hullámzó, marcangoló világnézeti válság. Idegessége következtében türelmetlen s így lábbal tiporja azt a tulajdonságot, amely pedig az erények királynőjének, a szeretetnek legkedvesebb leánya: a türelmet.

Az emberrel sáfarkodók etikájában tehát előkelő helyet foglal el a rájukbízottak, az embertársaik iránti

türelem. Ha ennek, a keresztényi élet szempontjából oly fontos és ékes erénynek tagadását boncoljuk, mindenekelőtt kórokozóját, az idegesség mibenlétét kell alaposan szemügyre vennünk. Mert ha ismerjük az ellenséget, erejét és fortélyát, könnyebben elbánhatunk vele, mint ha vaktában hadakoznánk ellene.

Mi hát az *idegesség*? Az idegrendszer kórosan felfokozott ingerlékenysége. Az idegességnél erősödnek a reflexek, csökken az ingerküszöb, bizonyos ingerek pedig egyenesen fájdalmasan hatnak; olyan külső hatások, mint például a zaj, fény, meleg, amelyek egészségeseknek fel se tűnnek, vagy felfogásuk még nem okoz különösebb nehézséget, az ideges ember számára elviselhetetlenné válnak. Mindezek a jelenségek azonban az idegességnek csak kézzelfoghatóan érzékelhető és vizsgálatokkal megállapítható megnyilvánulásai, de tulajdonképpen semmit se mondanak a baj lényegéről. Ha azonban mélyebbre hatolunk a szaktudományok idevonatkozó megállapításaiban, akkor érdekes kulcsot találunk további fontolgatásaink számára az úgynevezett mesterségesen előidézett idegesség tünetében. Számos kutató megfigyelte, hogy normális embereket is művi módon idegessé lehet tenni, ha oly követelményeket támasztunk velük szemben, amelyeknek egyáltalában nem tudnak megfelelni. Munkásokon, nagy gyárakban, végzett megfigyelések azt bizonyították, hogy minden egyes embernek megvan az *egyéni legjobb munkamódja*, vagyis minden egyes munkás a legkiválóbb eredményt csak akkor fejtheti ki, ha olyan ütemben dolgozhat, amely rá annyira jellemző, hogy életének minden tevékenységében megnyilvánul. Az egyént meghatározó életritmust különben kiolvashatjuk mozdulataiból, járásából, írásának, beszédének sebességéből, sőt bizonyos ütemesség nyilvánul meg gondolkodásában is. Az időegységben nem korlátlan számú, hanem csak rá jellemző mennyiségben tudja a hatások sokaságát felfogni, befogadni, képes azokat feldolgozni s megint más időmennyiség elteltével tudja karakterisztikus állásfoglalását kialakítani. Általános tételként állíthatjuk fel tehát, hogy egészséges ember hasznos munkát csupán oly körülmények között végezhet, amelyek lehetővé teszik számára, hogy sajátos,

egyéni ütemét kiélhesse. Ha valakit olyan külső körülmények közé kényszerítünk, amelyben az övétől eltérő lételritmus szerint kell tevékenykednie, akkor idegessé lesz és ha az adott viszonyok közé semmiképpen se tud beilleszkedni, vagy azokat természetének és kíváncsainak megfelelően nem bírja megváltoztatni, munkaképessége csökken, önmagával meg hasonlik, könnyen összeroppan, kétségbeesik.

Mindebből megállapíthatjuk, hogy amikor idegességről beszélünk, az egyoldalúság hibájába esünk, ha a vizsgált egyént csak önmagában elszigetelten vesszük szemügyre. Mert az egyén mindig környezete kölcsönhatásainak gyújtópontjában áll; hevesre-szított erőkülönbségek hullámozni kezdnek körülötte, amelyek vágyainak és a külvilág követelményeinek vele szemben feszülő sarkialasságából származnak. Egyén és környezete egymástól elválaszthatatlan működési egység. A tragikum, mely az idegességet és annak vétkes megnyilvánulásaként a türelmetlenséget kiváltja, úgy ember-mivoltunk, mint a külvilág kettősségéből fakad. Az ember: test és lélek, hasonlóképpen a világ is, amellyel szükségképpen kapcsolatot tart fenn, dualisztikus: anyagi és szellemi valóságok egyetemessége. Következésképpen énünket két síkon iparkodunk megvalósítani: gyakorlati célú lelki tevékenységeinknek felhasználásával a világmindenség materiális részében tájékozódunk, vágyainkat ott valósítjuk meg, — lelki, metafizikai képességeinkkel pedig az univerzum szellemi részébe tartozó eszményeket és tetteket ragadjuk meg. Viszont a külvilág is kétféle módon jelentkezik önünk számára: az anyagi gyakorlati problémákat vet fel, mint amilyenek a ruházkodás, táplálkozás, stb., — a szellemi világ eszményei, az igazság, a jószág és szépség, a valóási élmény szellemi fejlődésre, erkölcsi tökéletesedésre sürget. Tehát a világba való kétféle belétartozásunk, továbbá önünk kétirányú önmegvalósítása, minőségi különbségeik ellenére, bizonyos mértékben helyettesíthetjük egymást: a szellemi természetű folyamatok anyagi behelyettesítése *lealacsonyít*, — a gyakorlati természetű vágyak ki-elégítése helyett a materiális világon való felülemelkedés, *a szellemi-erkölcsi tökéletesedés-adta kárpótlás, önmagunk*

fölé emel. Amíg tehát az egyik irányban való megalkuvás előbb-utóbb önmagunkkal, nehezebb kíváncsiságainkkal összeütközésbe visz s így neurózist okoz, addig a másik irányú egyoldalúságot már nem megalkuvásnak, hanem hősi lendületnek nevezzük, — ez önünket kiteljesíti, a felsőbbrendű élet magasságaiba lendíti, szentségre nevel.

Mi tehát a szó szoros értelmében vett idegesség? Lázas. Az egyén életütemével ellenkező körülmények közé, vagy erejét, képességeit meghaladó feladatok elé kerül. Ha e feladatok elől ki nem tér, ha a körülményeket ki nem küszöböli, meg nem változtatja, ha tehát *megalkuszik*, vagy a velük kapcsolatos *döntést elodázza*, — lelke feszültséggel, ennek következtében pedig testi szervezete, idegrendszere levezetetlen, céltalan, haszontalan ingerületekkel telítődik meg. Mindennek ki kell robbannia. A robbanás lázadás alakjában váltódik ki. Fellázad életkörülményei, környezete ellen, s embertársaitól való elfordulása külsőleg észlelhető hangjaiként fortyognak azután a kellemetlenkedéstől a tapintatlanságon át, egészen a vad durvaságig benső összhangtalanságának hamis akkordjai. E pszichofizikai hangzavart nevezzük röviden türelmetlenségnek.

Nincs tehát pusztán alkati idegesség. Az, amit az átlagos közvélemény annak vél, különböző fokban, árnyalatokkal, válfajaival, végeredményben az egyén énjének az anyagi és szellemi világgal történt különböző minőségű, tudatos vagy tudattalan összeütközésének eredője. S ekként megnyilvánulása, a türelmetlenség sem egyéb, mint belső zavar, szellemi-erkölcsi kiegyensúlyozatlanság rothadó gombáinak külszínre ütköző penészfoltja.

Miután így kiderítettük a baj tulajdonképeni okait, könnyen megtalálhatjuk ellenszerét. Az idegesség, illetve a türelmetlenség végigelemzése nyomán világosan rajzolódik elénk a türelem erényének mibenléte. Hogy szert tegyünk rá, úgy testi, mint lelki vonatkozásban kúrának kell alávetnünk magunkat. Az orvostudomány környezetváltoztatással, nagyfokú elfoglaltság csökkentésével, levegőváltozással és vízgőgyászattal, idegcsillapítószer alkalmazásával, a szervezet felerősítésével, — a társadalompolitikai tényezők pedig az egyén létüteme és a munkakövetel-

mény összeegyeztetésével, mindenkinek a megfelelő helyre való beosztásával érhetik ezt el. Mindez azonban nem elég. Gyökerében kell a bajt orvosolni. A türelmetlenségben ki-robbanó idegesség szertefoszlik, ha bensőnkben, elveinkben rendet teremtünk és merünk dönteni, ha egyéni életünkben az etikai törvényeknek érvényt szerzünk, azt ezek szerint alakítjuk. Az erény titka? A kiegyensúlyozott lelkület. Türelmesek leszünk, azaz eltűrjük majd az élet apró-cseprő bajait, de nagyobb szenvedéseit is, embertársaink bosszantó fogyatékoságait vagy kicsinyes gáncsoskodásait, ha megbékéltünk önmagunkkal. Önző ember nevet ezen: „Magamat ne túrném el? Egyedüllétem a legjobb társaságom!” Pedig a legsúlyosabb feladat, amellyel meg kell birkóznunk, éppen az, hogy elviseljük önmagunkat. Aki magára talált, megtalálja az emberekkel való helyes, megnyerő, barátságos érintkezés módját is. Akinek szívében a paradicsomkert békéje honol, az paradicsommá varázsolja környezetét. Akinek ajkáról mosoly méze csorog, arra visszanevet az egész világ. Családod, munkatársaid: tükör. Tekints bele: ha megelégedett, víg arccal fordulsz a világ felé, összhangzó színeket vetít vissza rád. Sugározz derűt, fizess a jószágért kacagással, — gyarlóságokért elnéző, megértő, megbocsátó mosollyal. Rád ront az élet ezernyi mesterséges gondja? Térj ki előlük. Bosszant tülekedése? Maradj ki belőle. S bár a kikerülhetetlenül szükséges küzdelmekben, a hétköznapiok kábító forgatagában elmaradhatatlanul részt is kell vened, ha akarod, hogy elviseljék fogyatékoságaidat, ne feledd a szabályt, amit maga a társadalom Alkotója hirdetett: „Amit akartok, hogy cselekedjenek nektek az emberek, ti is cselekedjétek azt!” Kínai közmondás: „Viselkedjél mindenkivel szemben úgy, mintha vendégedet fogadnád.” Türelmed szilárd alapját veted meg, ha e tanácsot keresztény hangszerelésben így valósítod meg: „Mindenkivel szemben úgy viselkedem, mintha Krisztust fogadnám!”

Hallgatás

A saisi templom lefátyolozott képet rejtett; aki fel-lebbentette titkát, — így szól a rege — elfelejtett mosolyogni.

Az orvos és a pap az élet titkairól vonják le a fátylat; a kereszténység derült lelkülete nem engedi ugyan, hogy a mosoly eltűnjék ajkukról és komoran, bútól-megszállottan járjanak embertársaik között, — mindazonáltal kell, hogy a *komolyság* méltósága szépítse meg vonásaikat. A komolyság anyja pedig a hallgatagság. S a hallgatás, a csend csodálatos varázssal övezi övét.

Mit rejt a csönd fészke? Benne bölcsesség és jóság szelíd fiókái pihengnek. Ezért dézsmálják oly szívesen költők és tudósok. Tudják: fészekrablásuk nem bűn; erény: aki a csönd madárkáit simogatja, kedveli, vállára, szívébe szállni engedi, az jó, az nagy emberré lesz. Az emberiség minden hatalmas alkotása csöndben fogant. Örökszép dallamok, zengőszavú versek, jelentős felfedezések — a csend ihletett óráinak gyümölcsei. Michelangelo Mózeze csak az utolsó kalapácsütés után szólalhatott meg, — míg alkotója vajúdása tartott, némán kellett várnia befejezettsége boldogító percét. „Favete linguis!” — hangzik már a pogány szentélyek csarnokaiból és Prohászka püspök is haláltusájának búcsúakkordjaiként ezt a mélyértelmű figyelmeztetést bocsátja szárnyra. Ó igen, — mert a halál szent és tiszta, azért némaságot áraszt maga körül. A szülést és a születést beárnyékolja a bűn, — talán azért is jelentkezik az anya velőtrázó sikolyával s a csecsemő panaszos sírásával. Lehet, hogy a jajkiáltás, a hangos zokogás megindít, szánalmat ébreszt, de a mély megrendülés a csönd felségének uszályhordozója.

Nézzétek a természetet! Minő némaság hullámszik rajta végig! Milyen sejtelmesen hallgatnak a magasba meredő sziklacsúcsok, — az óceán korallszigetei — a bolygók szótlanul keringenek pályájukon s silentiumot tartanak a csillagok, — mily puhán szállingóznak a tél hópelyhei s nesztelenül pattan ígéző virággá az ígéretrejtő bimbó! Költőket, akiknek csak egyszer is volt őszinte találkozásuk a természettel, — leginkább csöndje ragadta meg.

De érdekes! A természet mégsem oly hallgató, mint amilyennek első percben tűnik! Ezer nesz, levelek hullása, szárnyak csattogása, lágyan lopakodó léptek suhanása telítik ezt a vélt csöndet. Álmosan kopog az ablakon az eső, — kitartóan zümmög a szobában a légy — keményen serceg a tűz, amíg végigperzseli a rónák fütengerét, — csilingelve csobog vadon mélyén a patak, — távoli völgyekben tompán dübörögnek a lavinák. Nem néma a természet sem, mint ahogy sehol a világon nincs *feltétlen csend*. De nem is lehet, mert őrlítő űrt hagyna mindenütt, melyben a félelem szorongatja a szíveket s a téboly hideg karmával markolna az elmékbe. Az, amit mégis csöndnek nevezünk, csak letompítotttság, finomraszűrt sokféleség, feloldott disszonancia, megbékült összhang.

S az ember csöndje? Ha negatív oldaláról nézzük a hallgatagságot, ráeszmélünk, hogy egyetlen bűn se okoz annyit, mint éppen a nyelv bűnei. Két nagy csoportja van e vétkeknek: a *fecsegés* és a *gonosz beszéd*. Akinek szája folytonosan kerepel, nem okvetlenül rossz ember, csak könnyelmű, felületes, üres-lelkű, — hiszen azért csacsog, hord hetet-havat össze, kérdezi ezt, meghallgatja azt, mesél amannak, mert körülötte unalom, szívében és elméjében kétségbeejtő komolytalanság, a tudatlanságnak, problémátalanságnak, félműveltségnek s öntetszelgésnek üres árkai ási-toznak. Kerüld az ilyet; időmilliomos, — hiszen életét rákölti a felesleges társalgásra — megrabolja drága idődet!

Veszélyesebb, sőt egyenesen visszataszító azonban mindaz, akinek gonosz beszéd fonnyasztja ajkát. Szavai, melyekkel pányvát vet környezetére s önmagára, a káromkodás, az átkozódás, a hamis eskü vagy a hazugság mérgét lehelik.

Míg a káromlással és hamis esküvel Istennel fordulunk szembe, addig az átkozódással és hazugsággal embertársaink ellenségeivé leszünk. *Hazugság!* Tulajdonképen a nyelv majdnem minden bűnét e szóra fűzhetjük. Mert hazudom, amikor rágalmazok: valótlan állítok másról — mikor megszólom társaimat: az igazat eltűzöm, megtoldom — mikor dicsekszem: vélt vagy valóságos érdemeimet nagyítom — midőn hamis eszméket terjesztek: értéktelenségüket dicsérettel cicomázom fel s végül amikor a szó szoros értelmében nem mondok igazat. Ez utóbbinál széles a skála: a föllentéstől egészen a hamis tanúskodásig terjed. Bizonyos, hogy a hazugság nem mindig súlyos bűn, addig, amíg nem okozunk vele lelki, vagy anyagi kárt, nem az. Viszont tagadhatatlan, hogy a legcsekélyebb társadalmi kényszerföllentés is emberméltóságunkon ejt csorbát. Amikor kellemetlen vendég előtt letagadtatom magam, egy kicsit az emberek közötti *bizalmat* is tagadásba vettem. A keresztény udvariasság nem fél az igazságtól, — éppen azzal becsülöm meg felebarátaimat, hogy feltételezem róluk: annyira értelmesek, megértik s ezért őszintén feltárhatom előttük, ha fáradt, elfoglalt vagyok, ha valamit számukra el nem intézhetek, vagy valamit nem akarok tudomásukra hozni.

De különösen egy tévedés terjedt el veszedelmesen: a „*pia fraus*”. Orvos, ápoló, hozzátartozók, világért se világosítanak fel a beteget súlyos állapotáról, közeledő haláláról; inkább a gyógyulás csalóka reményével kecsegtetik. Akár kényelmesség, akár téves tapintat vagy túlságos érzékenykedés készíti őket erre, — mindenképen fonák álláspont, mert ezzel a beteg legfőbb érdekének ártanak: elveszik tőle a komoly lelki előkészület lehetőségét. S *joga* is van a betegnek hozzá, hogy tulajdon állapotáról tiszta képet nyerjen.

Mindezen túl, nem is a bűnös, hanem a pusztán fölösleges beszéd legfőbb hibája, hogy megfoszt a befelé-fordulás lehetőségétől, megoszt, szétszórja lelkünk kincseit. Mert amint a természetben nincs feltétlen csönd, úgy ajkunk némasága sem misanthrop különbséget, hanyistókos bujkálást, vagy a jobbik esetben Karthuzia örökös szótlan-

ságát kívánja. A társadalmi érintkezés nélkülözhetetlen eszköze a beszéd — márpedig az ember társaslény. De mivel Isten gyermekei is vagyunk, Hozzá is kell szólnunk, Őt is kell hallgatnunk. Am az Úr csak lelkünk csendjében szólal meg. A hallgatagság erénye tehát azt jelenti, hogy kerüljük a túláradó beszédet, kedveljük a magánosságot, az egyedüllétől se irtózzunk és tudjunk ajkunkra titkot-őrző lakatot tenni.

Ennek a magunk *egyéni szempontjából* hármas hasznát látjuk. Teljes zenekarral megszólal körülöttünk a nagy természet s ami benne titok volt, most ismertté válik, amihez nehezen férköztünk hozzá, most majd hangosan kacag felénk s utat mutat. A gyopárt már ne keresd: megbízza a szöcskéket, hogy vezessenek felé, — a csalogányt se bíztasd: repesőbb énekkel a kínai császárt se köszönti, mint néked fog zengeni, — távcsövet többet a csillagokra ne irányítsd: sugaruk folyondárjai örömmel kúsznak fel lelkedre, hogy megsejtessek veled a mindenség csodálatos melódiáit. Irigyeld a remetéket, a tudósokat és szenteket; ők némán járták a természetet, de zengett is feléjük oly ékes dal, mint aminő csak a teremtés hajnalán omlott fel a paradicsomban a szépség kankalinjainak kelyhéből. És mégse irigyeld őket: te is részese lehetsz az örök szentivánéj mámorának, ha a könnyelműség csörgősipkáját messzire dobod s a komolyság köntösébe öltöazol, — a természet dalát feléd is hinti, titkait veled is megosztja majd.

A csönd második nagy ajándéka, hogy *elígazít önmagunkkal*. A hétköznapiok zsvajában sok por és keménység rétegződik lelkünkre, — problémáink megoldását csak a magány hozhatja meg. Amikor elhagyatott fasorban, emberkerülte réteken barangolunk, szemközt jön velünk a jobbik énünk. Bemutatkozik: „A nagy ismeretlen vagyok!” Attól kezdve együtttrójuk útjainkat s a hangtalan párbeszédből megtudom, ki vagyok, miért vagyok, mit akarok. Csak a láрма lakomáin jelenhet meg a falon ítéletünk „mene-tekelufarzin”-jának lángoló sora, — az egyedüllét és befelé nézés óráiban a jutalmazó Rübezahl a szegények kincsét, a harmónia aranyait helyezi asztalunkra.

S végül a hallgatagság legboldogítóbb tudata, hogy

csendjében *megszólal az Isten*. Miért kell a modern embernek oly lázasan keresnie Istent, miért nem várhatja Ábrahámként, hogy hajlékába önként betér az Úr? Mert pillanatra se tudjuk s nem is próbáljuk elszigetelni lelkünk falát, hogy át ne hatoljon rajta hajszolt életünk fergeteges zaja. Pedig ehhez nem kell remetévé lennünk, — ha akárrom, a padlásszoba, az irodahelyiség is lehet manrézai vagy subiacoi barlang, hová bizonyosan lehajol Atyánk s a Tábor-hegy örömeivel árasztja el szívünket.

A hallgatás erényének elsajátítása nemcsak egyéni kiteljesedésünk, hanem a *társadalom szempontjából* is égetően fontos. S itt ismét a pap és az orvos játszik kimagasló szerepet. *Gyónási titok és orvosi titoktartás* — álljunk meg ezeknél egy percre.

Mindkettő titoktartás, mindkettőnek szükségességét azonos érvek indokolják, feltételeikben és érvényességükben mindazonáltal különböznek. Azokat a hibákat, amiket a pap a gyónásban megtud, gyakran maguk a bűnösök nyíltan is megvallják, helyesebben mondvá: kérkednek vele; „kalandjaikat” kitergegetik, csámcsogva kérődznek rajta, sőt szívesen kikerekítik, fűszerezik. Vannak embeerek, akiknek különös becsvágyuk, hogy minél elvetemültebbeknek vagy mocskosabbaknak tartsák őket. De jaj lenne annak a lelkiatyának, aki a legkisebb, gyónásból ismert hibájukat felfedné! Ezzel szemben a testi bajt, különösen egyes súlyos betegséget, gondosan rejteget mindenki — de ha orvosa ezt idegenek előtt tárgyalná, neheztelne ugyan rá, mégse dobálná meg úgy kövel-békával, mint a papot. A magyarázat erre? A bűnöket „csak” Isten előtt kell szégyelnünk, valódi büntetésüket „csak” a túlvilágon nyerik el, a földön nem feltétlenül származik kár belőlük, viszont a betegség a társaság visszahúzódását, „barátaink” elmaradozását, hivatali haladásunk pangását vonhatja maga után — ezért őrizzük magunkban gondosan. De hogy az orvosnak botlásáért még se gyűlölettel fizetünk, mint a papnak, — ha ez megtörténnék azzal; — igen, ennek egyszerű oka az istentelenségnek Egyházzal és szolgálóival szemben még a jobb-érzésükbe is belegyökereztetett elfogultsága, ellenszenve. Szerencsére a Gondviselés mindezt jól tudja, s azért külön-

nösen ügyel a gyónási titok megtartására. A történelem folyamán nem is akadt soha — akár egyébként bűnös, sőt aposztata — papok között árulója, de vértanúi annál inkább!

Különbség az is a két hivatás titoktartásában, hogy a gyónási pecsétet mindig, mindenkivel szemben, minden körülmény között meg kell őrizni. Az orvosi titoktartás ellenben nem mindig áll fenn. Sőt vannak esetek, amikor az orvos éppen közölni köteles másokkal a betegén észlelt megfigyeléseit, a baj nemét vagy fokát. Ragály, törvényszéki kázusok, hatósági vagy házasság előtti vizsgálat lehetőségei ezek. Az utóbbinak mindazonáltal legbölcsebb módja, ha az orvos észleleteit lezáratlan borítékban a jegyesek által továbbítja a szülőkhez; így akár a vőlegénynek, akár a menyasszonynak van kifogása megállapításai ellen, megakadályozhatja, hogy a szülők tudomására jusson.

Nemcsak az orvosi titoktartásra, hanem más esetekre is áll, hogy vannak alkalmak, amikor hallgatni ezüst és beszélni arany. Szólnunk kell, ha ezzel valakinek testi-lelki romlását megakadályozhatjuk, ha nagy szerencsétlenséget háríthatunk el vele, vagy a közösség jelentős anyagi vagy szellemi károsodását küszöbölhetjük ki figyelmeztetésünk vagy tiltakozásunk által.

A pap és az orvos titoktartása súlyos feladat. De oly teher, mely felemel. Megtartását K e m p i s tanácsa biztosíthatja: „Könnyebb egészen hallgatni, mint szóval nem vétkezni.”

Es jutalma? Mérhetetlenül gazdag. Az emberek részéről a *bizalom* királyi ajándéka s a *tisztelet*: a hallgatag ember mindig lenyűgöz, sőt félelmetes; — Isten pedig a szívek és vesék rejtelseinek ismeretét adja meg.

A halkszavú svéd orvos-író, Axel M u n t h e, vándorlásai után Capri szigete hegycsúcsán pihent meg, hol elmarad a hétköznapi zaj és ahol „már csak jó emberek laknak”. Igen, az emelkedett lelkek a magány csúcsait kedvelik. Csodálatos kilátás nyílik innét a bölcsesség sorrentói öblére, ahol az elmélyedettségek kéklő vizében a derű delfínjei bukfenceznek játszi kedvvel s a békesség balzamos szele elhozza az örök élet partjainak narancsillatát.

Alázatosság

Ha van szó, amitől fázósan megremeg a modern ember, ez bizonyosan az *alázatosság*! Pedig az erények közül egy sem vetekedhetik vele. Alap, kiindulópont, elrendező elv. Miért az? A választ megadja rá Nyugat pátriarkája, Benedek apát. Tizennégy évszázad távlata értéktelen romot is drága műkinccsé varázsolhat át — mennyivel inkább az olyan remekbe faragott alkotást, mint Benedek Regulája, életszabályai, melyeknek gazdag színeivel vázolták fel az európai műveltség és polgárosultság dómjának soha el nem halványuló, villogó fényű freskóit.

A szavak, melyeket a szent rendalapító lerótt, túléltek háborúkat és forradalmakat, közösségi abroncsok összeforradását és társadalmi keretek széthullását, és bár a viharokat túl nem harsogták, de azért a polgári jólét kérődző pihegésének századaiban sem tompultak lágygá, hanem a szilárd józanság egyenletes bűgásával zsongták tökéletességet árasztó ígéiket az evangéliumi igazságra szomjazók szívébe.

Most, hogy elhatalmasodott rajtunk a kevélység szeleme, a természetén és embertársainkon való uralkodás ígérete, forduljunk hozzá, az alázatosság bölcs tanítómesteréhez. Komoly, bár korántsem képmutatóan keneteljes szavait érdemes megszívlelnünk, mert rövid, de velős elmélkedésében biztos kézzel fejt le az erények orsójáról az alázatosság fonalát.

Mi az alázatosság? Egyáltalán nem alacsonyabbrendűség érzése, nem lekonyított fej, lesütött szem, menekülő csoszogás barokkos kíváncsi. Akik ebben látják az alázatosságot, alaposan félreértették, nemcsak ezt az erényt, hanem magát a kereszténységet. A kereszténység ugyanis örömhír, mely életünk kiteljesítését zengi, mely a szent-

páli felhívással a derűs kedvet sürgeti: „Örvendjetek, testvérek, ismét mondom, örvendjetek!” Nem kívánhatja tehát, hogy önmagunkkal se merjünk tisztába jönni, hogy sunyi félszegséggel ne vessünk számot kiváló képességeinkkel, szerencsés adottságainkkal, hanem langyos ellágyulásban semmiségünkről makogjunk gyászos vallomást. Ő nem, az alázatos ember szemébe mer nézni a világ örömeinek, önnön tehetségét boldogan ismeri fel, csak — csak egyet nem felejt: hogy mindezt nem saját erejével szerezte, hanem egyedül Teremtőjének köszönheti. S mert tudja, hogy minden Istentől ered s az Úr irányít mindenkit, *nem akar több lenni annál, mint amennyinek Isten szánta.*

Ez *Istennel kapcsolatban* azt jelenti, hogy törekvéseinket nem feszíthetjük égig, hogy nem akarunk mindenáron többet elérni, mint ami úgyis jut, tehetségünket nem erőltetjük azon a határon túl, amit józan látással a számunkra elérhető sikerek, dicsőség, érvényesülés sorompójaként felismertünk. S ez nemcsak földi, anyagi vonatkozásban áll, hanem a kegyelmi élet terén is érvényes. Ne akarjunk feltétlenül nagy szentek lenni, ne kényszerítsünk ki az Úrtól több kegyelmet, mint amennyit úgyis ad; Ő tudja mire, mennyi természetfölötti segítségre van szükségünk. Ha kisebb hibáinkat, fogyatékságainkat, a legsúlyosabb küzdelmek árán se tudjuk levetni, nyugodjunk bele: Isten nem arra hívott, hogy világító fáklyák, hanem csak szeliden fénylő mécsesek legyünk.

Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy ölbe tegyük a kezünket és semmittevéssel töltsük napjainkat — ez már nem alázatosság, hanem lustaság, jóra való restség, kényelmetlenség vagy együgyű pipogyaság lenne. Mert az érem másik oldala: az alázatosság igenis megkívánja, hogy a megfelelő keretek között úgy földi érvényesülésünk, mint lelki előrehaladásunk érdekében minden tőlünk telhetőt megtegyünk. A nyert talentumokat kamatoztatnunk kell, aki ezt elmulasztja, Teremtőjével szemben kihívó magatartást tanúsít, mert hanyagsága vagy nemtörődömsége mintegy azt mutatja: „Nincs szükségem Isten adományaira!”

Embertársainkkal kapcsolatban pedig kizárja a mértéktelen érvényesülési vágyat, a sebző törtetést. Nem meghunyászkodást, teljes félreállást, remete-modort, csak helyes önértékelést kíván. Tudja, ha azt mondatná velem: „Mindenkinél kevesebb, emberek utolsója vagyok!” ezzel az önámítók, illetve képmutatók sorába kergetne. De azt igenis meg kell vallanom: „Sokan nálamnál jóval jellemesebbek, szorgalmasabbak, tehetségesebbek; hányszor nem vagyok méltó a kapott dicséretre, rendszerint bizony nem érdemlem meg az elismerést!”

Röviden: *Isten akaratának a teljesítése, rendelése*in való megnyugvás — ez Szent Benedek szerint az alázatosság első foka.

A Regula ugyanis szétbontja ezt az erényt és fokozatokat vezet rajta végig. Így ír: „Ha az alázatosság legmagasabb fokát el akarjuk érni és gyorsan el akarunk jutni arra a mennyei felmagasztalásra, melyre a jelen élet alázatossága által emelkedhetünk: akkor égfelé törő cselekedeteinkkel olyan létrát kell felállítanunk, amilyen Jákobnak jelent meg álmában, és látta rajta az angyalokat fel- és alászállni. Ezt a fel-alászállást bizonyára nem érthetjük másként, minthogy az önfelmagasztalással alászállunk s az alázatosság által felemelkedünk. A felemelkedő létra a mi életünk a földön, amelyet az Úr az égbe irányít, ha alázatos szívűek leszünk. A létra oldalainak testünket és lelkünket mondhatjuk, s ezen oldalak közé az Isten hívása az alázatosságnak és az önfegyelmhezetségnak különböző fokait illesztette, hogy azokon felemelkedjünk.” (7. fejezet.)

A tökéletességben való előrehaladásunk *második* foka szorosan az elsőhöz illeszkedik. Elismertük, hogy Isten feltétlen urunk s ezért mindenben az Ő akaratát kívánjuk teljesíteni. Isten azonban közvetve, emberek által vezet minket. „*Embereket helyeztél fölénk*” — vallja a Zsoltáros. (Zsolt 12.) Egyházi, világi vagy katonai előljáró — iskolában, gyárban, laboratóriumban vagy műtőben irányít, rendelkezik velünk: teljesen mindegy. S mi nem kiváló képesítés, gyors előmenetelünk érdekében, nem pusztán a föllebbvaló személye vagy legalább is nemcsak az ő ereje vagy rokonszenves egyénisége miatt, tudására, tapasztala-

taira való tekintettel vetjük magunkat parancsainak alá, hanem mert Isten hierarchikusan építette ki az emberi társadalmat s mert általuk az Ur akaratát cselekedjük.

Az alázatosság még *tökéletesebb* fokára hágunk, ha „ennek az engedelmességnek a gyakorlásában, még a nehéz és természetünkkel ellenkező dolgokban, sőt sérelmek és méltánytalanságok közepette is nyugodt lélekkel türelmesek leszünk”, „ha elviseljük a hamis testvéreket, az üldözéseket és jót mondunk azokról, akik gyaláznak minket”. (I. Kor. 4, 12.) (7. fej.) Minden erény teljesítése már a földön magában hordja jutalmát. Így az alázatosság is kárpótól azzal, hogy megkönnyíti tehetségtelen vagy rosszindulatú fellebbvalóink iránti engedelmisségünk gyakorlását, hiszen tulajdonképen nem az ő, hanem az Isten parancsainak teszünk eleget; ellenségeinknek pedig bosszújátói véd meg; ha mi nem rágalmazzuk vagy gyalázzuk őket, nem adunk tápot további gyűlölködésüknek, és ők keresve sem találhatnak szeretetünkön sebezhető pontot.

Végül az alázatosság *legmagasabb* foka, „ha az ember az Isten félelmét mindenkor szem előtt tartja”. (U. o.) Hiszen tudjuk, hogy Isten bensőnkben jelen van: „A szívüket és veséket vizsgálja.” (Zsolt. 7, 1.) Ezért leginkább alázatosak akkor leszünk, ha *állandóan az Ő jelenlétébe gondoljuk magunkat*; ennek azonban logikus következménye, hogy nem helyezkedünk vele szembe, azaz kerüljük a bűnöket. A bűn kiküszöbölése, programmtalanítása, egyben az erényes élet kialakítása. Így lesz tökéletesedésünk alapja az alázatosság, belőle sarjad ki minden további erény.

Ember-voltunk kettőssége megkívánja, hogy amit bensőnkben kivéstünk, azt valamilyen módon *külsőnk* is igazolja. A helyes benső alázat külsőleg természetesen nem szemforgatásban nyilvánul meg, hanem a társadalom által kicsiszolt érintkezési formák megtartásában. De ez ne üres szertartásosságot, hanem lélekkel telített udvariasságot jelentsen. A *tisztelet*, amelyet előljáróinknak meggyőződés-sel, alárendeltjeinknek pedig sorsuk enyhítésére adunk: az alázatosság külső jele.

Ha ennek az erénynek összes árnyalatát magunkba szívtuk, akkor eljuthatunk az Isten-közelség oly fokára, mely minden rettegést kizár. (I. Ján. 4, 18.) Ezáltal mindazt, amit azelőtt félelemből tettünk, Isten jóságát felismerve, most fáradság nélkül, mint természeteset és megszokottat kezdjük megtartani. S így az alázatosság végeredményben a tökéletes szeretetbe torkollik.

Szeretet

Hiba van a szeretet körül. Hiába halljuk parancsát kétezer év óta Krisztus ajkáról, lényegét mégse értjük s főként: nem éljük. Oka: legtöbbször még ma sem tudjuk, mi is hát a keresztényi szeretet?

A Szentírásnak talán két legmeggrázóbb kijelentése: „*Szeretet az Isten*” (I. Ján. 4, 8.) és „*Erős a szeretet, miként a halál*”. (Énekek Éneke 8, 6.) Ha az Isten maga a teljességes szeretet, akkor természetesen a legfőbb jó, amit magunkban kialakíthatunk, amivel el kell szívünknek telnie, ez a csodálatos erény. S ha a szeretet a minden földi lényen győzedelmeskedő halálnál is hatalmasabb érzés, akkor bizonyára mindenkit eltölt. Igen, *valamilyen alakban* mindenben benne szunnyad, még a leggonoszabb gyilkos, legzordabb zsarnok szívében is. De éppen itt rejlik a hiba; a szeretetnek, ha tágabb értelemben vesszük, többféle megnyilvánulása van s akin nem tisztultságában áramlik át, annál inkább bűnné lesz, mintsem az erények királynéjaként jelenik meg.

Melyek a szeretet alakzatai? A magyar nyelv hajlékonysága finom árnyalatokkal különbözteti meg a helyes és helytelen, rendetlen szeretet fokozatait.

Szeretkezés a szeretet torz, kifordított gúnyája. Benne didereg az ember; mert igaz ugyan, hogy fűti, sőt perzseli a testet, de a lélek meggémberedik tőle. Csak az érzékiség vonzódása ez, a testiség bűne, mely, ha kialszik tüze, összeomlik, mint az Iván-éji máglya; akik kavargó táncban átugráltak fölötte, ha kihúnyt, kábult fejjel csak a bűnhődés reménytelen éjtszakájába rohanhatnak.

A *barátság* már nemes foka a szeretetnek, sőt egyike az élet legszebb ajándékainak. Oly adomány ez, melyet

magá az Úr szentelt meg, midőn emberi alakban közöttünk járt, hiszen tudjuk, barátokkal vette körül magát. Ezt az érzést a halál ollója sem nyesi el, átmertjük magunkkal a foglyhatatlan boldogság honába.

A *szerelmet* sokan bűnös érzésnek tartják. Amióta az eredeti bűn megrontotta az emberi természetet, valóban könnyen azzá lehet, ha tudniillik átcsúszik az érzékiség síkjára. De a szerelem ennél több: a legmagasztosabb emberi érzés — ha törvényes keretek között marad. Elsősorban a lélek vonzalma, de oly mértékben, hogy két embert egészen összekapcsol. S mert az ember kettős, nemcsak lélek, azért a test is szót kér benne. Az érzékeknek ez a kívánsága a házasságban nyeri el jóváhagyását, sőt lesz egyenesen Isten gondolatának hordozója; házasság előtt, vagy ha arra sohasem kerülhet sor, az önmehtagadás iskolája, mely a lelki elmélyüléssel elnyomhatja a test berzenkedését, s az „örök élet érettségijén” elismerő jegyet is szerezhet.

De az igazi krisztusi szeretet mindennél sokkal több. Ez a *szeretés* — mindenkinek, még ellenségeinknek is magunkhoz-ölelése. Ez meglátja mindeniben a parányi jót is, elviseli a megalázásokat, tűr és remél, tud nagylelkű, sőt egyenesen önfeláldozó is lenni. Nem könnyű dolog — természetünk húzódozik tőle, de elviselhető lesz s az erénynek ezt a fokát is ki tudjuk magunkban alakítani, ha megfontoljuk, hogy az ellenségszeretet nem gyávaságot, nem meghunyászkodást, nem jogaink feladását jelenti, hanem csupán a megbocsátást, az irgalmasságot, a hibák lehető elnézését s a védekezésben vagy megtorlásban a mérték-tartást. S ha nagylelkű is, az *okosság erényéről* sem feledkezik meg, hanem bőkezűségének zsinórmértékéül mindig szem előtt tartja Szent Pál figyelmeztetését: „Nem úgy (adakozzatok), hogy másoknak könnyebbségük legyen, nektek pedig nyomorúságtok.” (II. Kor. 8, 13.)

Mindezen felül az igazi szeretet: *cselekedet* és nem-csupán merő érzelem, különösen pedig nem elpuhultság! „Fiacskáim, — szól az Úr — ne szeressünk szóval, se nyelvvél, hanem *cselekedettel és igazsággal!*” (I. Ján. 3, 18.)

Szent Ágostonnál ezt olvashatjuk a szeretetről: „Hogy az ember járhasson, két lábra van szüksége. Hogy Istenhez juthasson az égbe, szintén két lábra van szüksége. Melyik ez a két láb? A szeretetnek két része: az istenszeretet és a felebaráti szeretet. Ha e két láb közül akármelyik hiányzik, akkor sántítani fogsz; sőt menni se bírsz s így vándorlásod útján nem éred el célodat.”

Helyesen mondja tehát Szent Ágoston, hogy az istenszeretet a felebaráti szeretet nélkül tökéletlen. Viszont a felebaráti szeretet sem ér az ég számára sokat, ha Istennel nem törődik! Sőt nemcsak nem értékes, de nem is szilárd. Érje csak gyöngé meg nem értés-szellő, hálátlanság-fuvallom — máris rombadől!

Az Írásban áll: „Ha valaki azt mondja: Szeretem az Istent, és felebarátját gyűlöli, hazug. Mert aki nem szereti testvérét, akit lát — Istent, akit nem lát, hogyan szeretheti? (I. Ján. 4, 20.)

Az igazi szeretet tehát *Istenben gyökeredzik*. Mert ha valóban mélyen szeretjük Istent, mélyen kell embertársainkat is szeretnünk! Főjellemvonása ez erénynek, hogy javát, visszafizetését nem emberektől várja: néki csak Isten kell. S ekként a legnagyobb hatalom, mely csak ember birtokában lehet. Miért? Mert megment a haláltól. A lélek halálától, az eltaszító ítélettől.

Salzburgban minden nyáron középkori misztériumot játszanak. „Jedermann” a címe. Jedermann: akárki, mert akárkivel megtörténhet. A dúsgazdagról szól, akinek élete: szakadatlan lakmározás, hejehuja, vigalom. Naphosszat szól udvarában hegedűszó, cimbalom. Am egyszer csak, midőn legédesebb a bor, legforróbb a csók — váratlan vendég érkezik a tivornyára. A halál. Int és megálljt parancsol. „Most velem jössz, Akárki!” Akárki elsápad, megdermed. Könyörögve nyújtja kezét a csontváz felé: „Csak még egy napot!” „Nem adok!” — felel a halál. „Ó, egy órát csupán!” „Egy órát sel!” „Pár percet akkor! Hogy útítársat vigyek magammal!” A halál kajánul felnevet: „No legyen!” S eltűnik... Akárki verejtékezve körülnézi: „Jópajtások! Barátaim! Ki kísér el engem? Ki jön

velem az Ūr elé?" ... Néma csönd. Barátok, kedves: szét-szaladtak. Egyedül maradt! ... De nem! Mégsem! Amott ni, jön helyettük más csapat! Kifosztott emberek. Síró özvegy, őrjöngő apa, nyomorék gyermek. A bűnei. „Vádolni jöttünk!” „Növelni kínom! Jaj, távozzatok!” Egyedül marad? ... A percek múlnak. S felsír a hang: „Akárki, időd letelik!” ... Egyedül maradt?! ... Két könnycsepp gördül végig Akárki arcán, keze imára kulcsolódik ... S e pillanatban, sugárzó fényözöntől kísérve megjelenik a Szeretet s a Jócselekedet, Akárki jócselekedetei. S kézenfogják az árva embert és vezetik ... erősen ... híven ... biztosan ... az üdvösség felé!

Ó, jöjj hát, szeretet, mely megneemesíted érzelmeink tüzeit, felszítod cselekedeteink lángját, szárnyaló lendületet adsz, türelmet és megbocsátást sugallsz; jöjj s adj erőt, hogy orvosként soha meg ne utáljam a betegek sebét, papként ne iszonyodjam a felém zúduló bűnök tajtékjától és gyűlölködő elleneimben, üldözőimben is mindig meglássam az embertestvért; jöjj, tisztíts meg és emeld fel szívünket az istenszeretet lángoló, tökéletességet árasztó, beteljesülést adó fokára!

III.

ÓRHELYEK

Tengerek halászhajói magas dűnékben vigyázzák a lazacok vonulását. Fáradhatatlanul figyelik, mikor közeleg sűrű rajokban a drága zsákmány.

A lelkek pásztorai és testek sáfárjai is magas őrhelyeken állnak. Az ihlet árama áthullámszik néha egy-egy koron, s életető örvényeiben a tudományos meglátások gazdag lazacait sodorja tova. Századunk is, a megpróbáltatások ellenére szerencsés, mert a tudomány minden ága értékes fogást ígér. Ezért kell a kijelölt öröknek éberén virrasztaniok, nehogy elszalasszák a prédát és gonosz halászok horgára akadjan, akik már nem tápláló eledelként osztanak szét az éhező seregeknek, hanem a hamis vagy félígazságok állott, romlott húsát vesztegetnék.

Azért jól nézzünk körül: mit lát a modern orvos őrhelyéről? Ha megmeríti szakmája hálóját tudományának óceánjában, milyen felfedezésekre, új szempontokra akad — gazdagabb szellemiséget hoz-e felszínre? Ha igen — fáradozása nem hiábavaló: figyelőhelyéről elsőnek láthatja meg a derengő hajnalt. A válság éjtszakájából elcsukló hangok kiáltanak fel hozzá: „Őr, meddig tart még az éjjel?” (Iz. 21, 11.) S ő felelhet az élet vize felett szálló ígérel, melyet a magasban tisztán hall: „Maranatha”: Közel az Úr! Minden virrasztóhoz közel az Úr!

A sebész

A sebész munkája is, mint minden emberi tevékenység: szellemi és anyagi alkotóelemek szétválaszthatatlanul összeszővődött egysége. A szellemi cél, a lélek szándéka, emberi mivoltunk következtében, egyedül anyagi eszközök felhasználásával valósulhat meg. Minden fejlődés végeredményben ennek a két alkotóelemnek, az anyagi és szellemi összetevőknek kibontakozásától s egymáshoz való viszonyuknak változásából áll. Ez az általános törvényszerűség talán sehol sem tűnik ki oly szembeszökően, mint a sebész munkásságában, s éppen ez a törvényszerűség osztja fel a sebészet történetét három hatalmas korszakra. Tekintetünket most ugyan *a modern sebészet szellemi fel fogására* vetjük, ennek érzékeltetése azonban feltétlenül megkívánja, hogy a másik két korszakkal összehasonlítsuk s azoknak fejlődésében a jellemző szándékokat kiemeljük.

A sebészet *első korszaka* a 18. század végéig tartott. Kezdeté azonban nincs, illetve belevész az emberiség önmagára eszmélésének, a társasélet kialakulásának hajnalába. Életre a legfennköltebb emberi érzések hívták: a részvét, az együttérzés, a segíteniakarás. Fájdalmasan megrendítő azonban a szándék és a lehetőségek közötti ellentét, mert a magasztos érzésekkel szemben csak szánalmasan gyarló eszközök és hihetetlenül egyszerű technikai fogások állottak rendelkezésre, e téren talán csupán Egyiptom sebészete volt kivétel. A sebészet *tragikus korszakának* kell e megszámlálhatatlan évezredek elneveznünk! Sehol és sohasem érezhette az ember a szellem és az anyag, a test és a lélek, a szándék és a megvalósulás közötti gyászos feszültséget annyira, mint itt. Veszendőbe ment minden szellemi erőfeszítés, minden cselekvő, segítő szándék; — eszközök hiányában, technikai képességek nélkül a kísér-

letezések édeskeveset használtak. Nem túlzott az az állítás, hogy ha a napoleoni idők tábori felcserének helyére egy játékos démon Nagy Sándor vagy Julius Caesar kirurgusát csempészte volna, sem a nézők, sem maguk a sebesültek nem vettek volna észre semmit.

Mi volt hát azon áttörhetetlen gát, amely elzárta a sebészet szabad útját s a sebészt, aki ezen belül megalkudva űzte egyszerű s lenézett mesterségét, kirekesztette az orvosokat megillető tiszteletből és társadalmi megbecsülésből? Két szó felel: a *fájdalom* és a *fertőzés*. Ezek jelentőségét néhány gyakorlati példa hosszadalmas elméleti levezetéseknel jobban megvilágítja. Képzeljünk magunk elé törött csontú vagy kificamodott ízületű beteget, akinek fájdalmas végtagját a csontrakó vadul, kemény kézzel addig rángatta, illesztgette, a kezelt jajveszékelésére legfeljebb durva leintéssel válaszolva, míg azt a jótékony ájulás meg nem szabadította gyötrelmeitől. Erre az ájulásra rendszerint nagy szükség is volt, mert csak ilyenkor következett be az izomzatnak azon ellazulása, mely az eltörött csont törési végeinek összeillesztésére, a kificamodott ízület helyretevésére egyáltalán módot nyújtott. Vagy gondoljunk a középkori háborúk sérültjeinek ellátására. Útközet után a roncsolt kezű, lábú katonákat egyszerűen lefogták és végtagjukat úgy amputálták, mint ahogyan egy fiatal fatörzset átvágnak, lefűrészelnék. A borzalmas műtét után a kirurgus izzón tüzes vasat ragadott és azzal égette, sütögette a nyílt sebet, a sajtó végtagcsonkot. S jaj volt a katonának, ha kiméletes, szelíd seborvos kezébe került, aki óvatosan, finoman alkalmazta ezt a szörnyű kínzóeszközt, mert nem találta el a lüktető ütőerek lumenét s a sérült a művelet közben elvérzett. Évszázadokon keresztül ugyanis a vérzéscsillapítás egyetlen hatékonyan bevált eszköze az izzó vas volt, mivel az égetés által létrejött pörkök megbízható módon zárták el az átvágott ereket.

A fájdalomnál is borzasztóbb a fertőzés veszélye. Mert azokra, akik a gyarló eszközökkel, együgyű technikával elvégzett műtétek után életben maradtak, a hetekig, sőt hónapokig tartó sebláz, a súlyos és fájdalmas gyulladás és sebgennyedés várt, hacsak az első napokban jelentkező vér-

mérgezés nem siettette a halált. A gyógyítani akaró kéz, a sebet fedő kötszer a fertőző csírák milliárdjait hordozta s a korai, gyötrelmes pusztulásnak vált szálláscsinálójává. Gyermekkorában mindenki olvasott, tanult a szabadságharc honleányainak szolgálatkész buzgóságáról, mellyel tépést készítettek a honvédek számára. A tépés nem egyéb összezaggatott, használhatatlan, szennyes rongydaraboknál, amelyek genyeltő, gyulladásokozó baktériumokat vittek a nyílt sebbe. Ott vannak továbbá a középkor kórházai, a hírhedt hospitálok, az irgalmas szeretet emelte őket, mégis a szenvedés, a borzalom, a járványos orbánc, a rettegett kórházi üszkösödés pokla telepedett meg bennük.

Magától értetődő módon se szeri, se száma azoknak a dicséretes kísérleteknek, amelyek a fájdalmat le akarták győzni és a fertőzés tovaterjedésének igyekeztek gátat vetni. Sajnos, ez az elszántság többet ártott, mint használt. Évezredek óta ismerték például a bódító hatású növényi nedvekkel átitatott altató szivacsot, meg az alkoholtábornak eszméletlenségig való fokozhatóságát. Ha ezeket kielégítő mértékben alkalmazták s a beteg oly mély narkózisba zuhant, hogy valóbar. semmi fájdalmat sem érzett: rendszerint a túlvilágon ébredt fel. Ha pedig óvatosan vetették igénybe, csak ártottak vele. A felületesen elbódított beteget megfosztották akaraterejétől, önuralmától, úgyhogy az ilyen kábult, jajveszékelő, sőt legtöbbször izgalmi állapotban egyenesen tomboló, üvöltöző betegre három-négy tagbaszakadt férfi vetette rá magát és vadul lefogva tették lehetővé a szükséges műtét elvégzését.

A fertőzés meggátlására olajat, bort, tojásfehérjét stb. öntöttek be a nyitott sebekbe. Felesleges mondani, hogy mindezek nemcsak maguk szállították a fertőző csírákat, hanem a test szöveteit károsítva, életképességüket csökkentve, a gyógyulásra még előnytelenebb feltételeket teremtettek. Különösen észszerűtlen, hatásában pedig egyenesen borzalmas volt azon évszázadosan meggyökeresedett szokás, amely a kirurgus kötelességévé tette, hogy a lőtt sérüléseket forró olajjal átöblítse s fertőzött, soha meg nem mosott kutaszokkal, piszkos, szennyes ujjával addig turkálja a sebet, míg a golyót megtalálja s el tudja távolítani. Az

általában elterjedt felfogás szerint a lőporfüst, a robbanásnál keletkező gázok és a lövedékek voltak ugyanis a seb megmérgezői s a gyulladások előidézői.

A 19. század alkonyán az éter, a kloroform és az aethylchlorid felfedezésével, majd a cocain és a novocain alkalmazásával sikerült a fájdalomcsillapítás. Az általános és a helyi érzéstelenítés volt az a csodálatos varázskulcs, amely szélesre tárta ki az emberi test kapuját. Az altatásnál a belehelt bódítószer a vérbe kerül s az agysejtekbe jutván, azok működését korlátozza; a helyi érzéstelenítésnél a szövetekbe fecskendezett novocain-oldat az érzőidegek vezetőképességét függeszti fel, — és mint az átvágott távbeszélővezeték esetében — a központ nem vehet tudomást a kültájon történekekről. Ha összehasonlítjuk egymással a kétféle fájdalomcsillapítási módszert, akkor azt mondhatjuk, hogy az általános bódításban végzett műtétnél azért nem szenved a beteg, mert egyszerűen nincs jelen a tulajdon testén végzett műtétnél, a helyi érzéstelenítésben végzettnél ugyan jelen van s annak minden szakaszát figyelemmel követheti, de a fájdalmat érző idegek vezetőképességének ideiglenes megszakítása miatt a műtési területen keletkező fájdalmakról nem szerez tudomást.

A fertőzés leküzdését Pasteurnek, Listernek és Semmelweisnek köszönhetjük. Az antisepsis és az asepsis együttes alkalmazása vetett véget a járványszerűen terjedő sebfertőzésnek és tette lehetővé a veszélytelen művi beavatkozásokat. Az antisepsis a fertőző csírák elpusztítását, az asepsis pedig azoknak a sebtől, a műtési területtől való távoltartását jelenti. Mivel a baktériumok az egész világon elterjedtek, bőrünk minden négyzetcentiméterén, minden használati tárgyunk felületén nagy számban vannak: az antisepsist nem megkülönböztetni, hanem az asepsissel együttesen kell alkalmazni. Amikor az operálandó bőrt területet benzinnel lemossuk, jódtinktúrával beecseteljük, a használandó műszereket kifőzzük, a kötszereket áramló gőzzel fertőtlenítjük: antisepsist végzünk, mert a kórokozó mikroorganizmusokat fizikai és kémiai eljárások felhasználásával elpusztítjuk. Amikor a műtési területet steril lepedőkkel elkülönítjük, steril kabátot, álarcot és gumikesztyűt

húzunk, fertőtlenített műszert, kötszert, sebvarró anyagot, selymet, catgut-ot használunk: aseptikus műtétet végzünk, mert a fertőzést, a sepsist távoltartjuk a sebtől.

A fájdalomcsillapítás és a fertőzés veszélyének ki-
küszöbölése a sebészet olyan fellendülését eredményezte,
amire az emberiség történetében még nem volt példa.
Néhány évszám minden szónál fényesebben bizonyítja ezt.
Lister, a világhírű angol sebész 1885-ben Edinburghban
kocsijával kórháza elé hajtott, poros utcai ruhájában végig-
járt a kórtermeket, néhány beteget megvizsgált, egy-
kettőt — közöttük gyenyedő sebűeket is — bekötözött, majd
műtőjébe ment s egymásután három műtétet végzett a nél-
kül, hogy ruháját levetette vagy kezét akárcsak hideg vízzel,
legalább egyszer leöblítette volna. Kétségtelen, hogy ez a
nap még a sebészet tragikus korszakának napja. Egy év
mulva ugyanez a Lister, majd Kümmel, 1888-ban Führbrin-
ger kidolgozza a sebészi kézmosás ma is használatos mód-
szerét, amelynek alapelveit a nőgyógyászatban a mi Semmel-
weisünk már 1848-ban megvalósította. A sterilizálás
módszereit Bergmann, Esmarck, Landerer, Neuber és
Schimmelbusch 1886-ban dolgozta ki s ennek segítségével
az aseptikus műtétek sikerei tüneményes gyorsasággal sö-
pörték el a sebészet tragikus korszakának szörnyű emlékeit.
Európában 1889-ben Schüller végezte a feregnyúlvány első
teljes kiirtását (appendectomy) és 1906-ra már megjelent
Sprengelnek hatalmas tanulmánya, amely a feregnyúlvány-
lob tüneteit, műtéti szükségességét és technikáját pontosan
közzétette. Néhány év eltávolította az emberiség sokezer-
éves, a tragikus sebészi korszak által hiába ostromolt csa-
pását: Assaiban egy Krisztus előtt 3000-ből származó
múmián már megállapították, hogy halálát feregnyúlvány
átfúródás által előidézett hashártyagyulladás okozta.

Néhány évtized alatt elképzelhetetlenül magas csú-
csokra lendült fel a sebészet szaktudománya, s ettől kezdve
a társadalmi megbecsülés fényében sütkérezett, a gazdasági
jólét minden javából részt kért és kapott a sebész. Ha az
ó- és középkor sebészetével hasonlítjuk össze s az előbbi
a sebészet tragikus korszakának tartjuk, akkor ez a sike-
rek, a *technikai diadalok korszaka*. A szellemi cél, a lelki

állásfoglalás, a legtökéletesebb eszközök, csodálatos felszerelések, elképzelhetetlenül teljesítőképes technicizmusok birtokában már-már elérte a teljes megvalósulást. Ezt a bizakodást még fokozta a természettudományok többi ágának óriási fejlettsége, a technika diadalmas előretörése; úgy látszott, hogy amint az anyag és erő korlátlan urává a mérnök, úgy az élet és a halál feltétlen irányítója az operateur lesz! A sebészet így az orvostudomány legelőkelőbb ágává s a középkor megvetett, lenézett felcsere az egész orvosi rend képviselőjévé nőtt.

Azonban mindaz, akit a mélyben szunnyadó, rejtett összefüggések is érdekelnek s nem elégszik meg csak a felszín borzoló jelenségek tudomásulvételével, az ezt a technikai diadalokban tobzódó korszakot nem találja árnyék nélkül tündöklőnek. Bár a kor szellemiségét besugározza a tragikus elem eltűnése, a szárnyaló lendület, a valóságon aratott győzelem lelkesültsége, uralkodó elfogása mégis sivárnak tűnik. Mintha a csillogó műszerek között, a féhéren ragyogó műtőkben kevés hely jutna a lélek számára. Gróf Keyserling, a nagy német gondolkodó a közelmúlt férfieszményét a gépkocsivezetőben találta meg. Természetesen nem a sovány és száraz kenyérért robotoló bér- vagy teherjármű vezetőjét értette ez alatt, hanem azt az erős, magabízó, fiatal férfit, aki a versenykocsi vagy a repülőgép kormányára hajol s a gép, a technika által uralkodik az anyagi világon. A természet erőinek céljainkra való felhasználásában, anyagon és téren való uralkodásuknak hathatós eszköze a gép; minél tökéletesebb és minél jobban tudunk vele bánni, annál hatalmasabban uralkodunk. Igen, az uralkodás vágya áradt szét az emberiségben, ennek a szelleme diadalmaskodott a sebészet tudományán, a sebészek többségén is.

E sebészi kor szellemiségét közszájon forgó szólásmondással jellemezhetjük legjobban: „Az operáció sikerült, de a beteg meghalt.” Ha minden mellékszempontot kikapcsolunk és jóhiszemű elmélyedéssel foglalkozunk ezzel az állítással: a sebészet technikai korszakának elfogása bontakozik ki előttünk. Nemzetközi sebészgyűlekezetben, nagyhírű tanár ajkáról hangzott e kijelentés elő-

ször el, midőn beszámolt arról, hogy megkísérelte a lehetetlent és gyógyíthatatlannak tartott rákos betegnek egész daganatát kiirtotta. Az elképzelhetetlen technikai nehézségekkel járó műtét sikerült, bár a legyengült szervezetű beteg, néhány óra múlva, szívgyengeség tünetei között elpusztult. Az előadás tanulsága az volt, hogy az addig megoldhatatlannak vélt feladatot: egy életbevágóan fontos szerv kiirtását s egy addig megközelíthetetlennek tartott daganat eltávolítását keresztülvitték.

Azóta e szállóige többször vágott fanyar fintort a szaktudósok felé, midőn egy-egy újabb sikerről adtak hírt, tüdőlebeny kiirtásáról, nyelőcső-, szív-, agyműtétekről, ahol meghalt ugyan a beteg, bár a műtét sikerült, vagyis a felmerült probléma technikai megoldása lehetségessé vált. Ezeknek az előadásoknak állandóan visszatérő ismétlése az volt, hogy az operáció idejének megrövidítésével, a módszer alaposabb kidolgozásával, a műszerek tökéletesítésével elérhetik majd a beteg életének megőrzését is.

Végeredményben tehát az egész sebészet technikai nehézségek és feladatok összességévé változott át, statisztikai módszerek dolgozták fel a kivivott eredményeket s összegezték a még elérendő feladatokat: a műszerek, gépek, eszközök között háttérbe szorult a szellemi összetevő. Az orvostudomány belekábult, beletompult a technikába, az anyagszerűségbe; ezt az uralkodóként felülkerekedő felfogást pedig egyre jobban felfokozta a természettudomány különböző ágainak anyagelvűsége. A kor élettana minden életjelenséget fizikai és kémiai folyamatokra vezetett vissza; a lélektan a szellemi megnyilvánulásokat idegműködésnek tartotta s kifejtette, hogy az agyvelő ugyanúgy termeli a lelket, mint a máj az epét; a vegyészek az élet titkát a mesterséges fehérje előállításával akarták megtalálni. Ennek a kornak élettanából bizony kiszorult az élet, lélektanából a lélek, sebészetéből meg az ember!

Isten malma azonban lassan öröl, mint a közmondássá sűrűsödött évezredes tapasztalás tanítja. A bölcelet és a történelem is azt mutatja, hogy az egyoldalú túlzások, eltévelyedések, szellemi kisiklások utóbb csalódást okoznak, kiábránduláshoz vezetnek. Ez a sors várt a sebés-

szet anyagelvű technikai korszakára. Így napjainkon a sebészetnek új, harmadik fejlődési hulláma gördül végig. Ha az előző az uralkodás jegyében állott, akkor ezt a legújabbat a *szolgálat szelleme* jellemzi. Ennek megértésére hosszadalmas levezetések helyett hasznosabb néhány olyan tény felsorakoztatása, mely addig bontotta, cáfolta a technikai korszak tudományos szemléletét, míg fel nem tárult az új, egészséges felfogás előtt a kapu.

A pajzsmirigy daganatát, a golyvát ősidők óta ismerték az orvosok, de eltávolítását lehetetlenné tette nemcsak a fájdalom és a fertőzés már felvetített tilalomfája, hanem az elvérzés veszélye is. Hihetetlenül vérbő szerv; márpedig a vérzés felett csak aprólékosan kidolgozott és tökéletes technikai felszereléssel rendelkező sebészi felkészültség tud úrrá lenni. Az előző, második korszakban magától értetődő természetességgel sikerült az, amire a tragikus kor kirurgusa még csak gondolni sem mert: a pajzsmirigy teljes kiirtása. De a megoldott és veszélytelenné vált műtét után csodálatos, addig még sohasem tapasztalt betegség jelentkezett, a mixoedema. Jellemző tünetei, mint azt Kocher és Reverdin leírta, a szellemi eltompulás, az anyagcsere renyhessége, a szövetek s az egész test vizenyős megdagadása. Nemsokára további kutatások, állatkísérletek feltárták a belső elválasztásos mirigyek titkát, majd felfedezték az autonóm idegrendszert; mindez kiépítette az *organizmus felfogást*. Kiderült, hogy az élőlény nemcsak mennyiségével tetszelgő anyagtömeg, bonyolult összetételű protoplazma-pép, hanem működésében kiegyensúlyozott, mindig egységekben jelentkező *szervezet*. Különböző alakú és folyamatóú szervek és szervcsoportok kölcsönhatása, erő-különbözeti feszültsége s egyensúlya, egységes elvek alapján szabályozott működésbeli viszonyok jellemzik az életet hordozó organizmus célszerű tevékenységét.

Ezek a szervezetek nemcsak minőségileg különböznek az élettelen világ fiziko-kémiai törvényszerűségekkal jellemezhető folyamataitól, hanem egymástól is jól elhatárolható egyedi jelleg megnyilvánítói. Új életre támadt az ókor konstitúció kutatása. Az egyén veleszületett alkata, a külvilág jelenségeivel szemben tanúsított és önmagára jellemző

magatartása, a sebészetet a mechanisztikus felfogással szembehelyezkedő, helyes állásfoglalásra kényszerítette. Ennek az új felismerésnek kialakítását nagyon megkönnyítette a modern lélektan számos felfedezése. Nemcsak a lélek és a tudat különböző rétegei tárultak fel Freud, Adler és Jung munkái nyomán, hanem bebizonyosodott önünk tevékeny, célkitűző, vágyó, akaró, érző képessége, önmagára eszmélése, megvalósulni akarása. Az egyén, mint azt az individual-psychologia tanítja, a hiányérzet nyugtalanító állapotából („minus situation”), a beteljesedő kielégültség állapotába („plus situation”) kíván jutni; érvényesülését mégsem verekedheti ki minden eszközzel, mert a lelkiismeret szava felette álló erkölcsi világrend érvényességére figyelmezteti. A törvényekkel, az etikai követelményekkel való összeütközés, fokozott idegességet, állandó ingerültséget vált ki. Ez és számos egyéb lelki betegség, kedélybeli megrázkódtatás okának kiderítése, továbbá a neuraszténiára, hisztériára vonatkozó kutatások, a szellemi világ, a célok és értékek, érvényességük által jelentkező valóságára utal. Emberi mivoltunk felsőbbrendűsége, a humánus méltósága ragyogott fel tehát a modern sebészet előtt; ez csiholja ki belőle a tisztelet és a szolgálat lelkületét. A szenvedő emberre már nem mint „beteganyagra” tekint, nem statisztikai adatként, módszertani probléma gyanánt kezeli, hanem felismeri benne a küldetésben járó, anyagontúli célok bajvivóját, a kiteljesülő személyiséget, akin segíteni, akinek fejlődését gátló, korlátozó és veszélyeztető bajokat elhárítani: emelkedett világnézet által felkínált, megtisztelő feladat. A 19. század sebésze, ha betegén műtét előtt átcikázott a halálfélelem, kiváló felszerelésével, kézügyességével iparkodott azt megnyugtanni — rendszerint eredménytelenül. A felvirradó kor sebésze mosolyog ezen: a pompás műszereket gyárak ezrei ontják, technikáját pedig hullagyakorlatok, állatkísérletek biztosítják. Nem röstelli hát, hogy bizonyoságot tegyen az isteni Gondviselés mellett: ő ezzel bátorít. Jól tudja: nem annyira gyakorlottságán, elsajátított ügyeskedéseken, mint inkább az Istenre való hagyatkozáson múlik minden. A modern sebész nem tudásának, képességeinek fölényével

hat; az erkölcsi világrend felismerése kifejlesztette felelősségérzetét és gyötrődő embertársának helyzetébe való beilleszkedéssel, a részvét és azonosítás balzsamával ad enyhülést, lel gyógyító írt minden sebre. Hiszi, vallja, amit az Írás minden hivatásnak hirdet: „*Az élet szolgálat.*” E szolgálatból merít erőt, a kudarcokban vigasztalást, ennek szellemében nyeri el Attól, Akiért végeredményben mindig fárad, minden földi értéknél gazdagabb, fogyhatatlan jutalmát, és lesz anyagnak, betegségnek, természeti erőknél valóban ura, hiszen: „*Aki Istennek szolgál: uralkodik.*”

A belgyógyász

Az első szó, amivel a beteg a rendelő ajtaján bekopog, a panaszé. A fájdalom készleti orvosának felkeresésére, s ettől kezdve a fájdalom s az orvos együttérzése az a szál, mely hosszabb-rövidebb időre összekapcsolja őket. Ő de sokszor beszélgetnek egymással arról: mi, hol, miért fáj, meddig fáj — kérdez, noszogat a beteg, s az orvosnak is mennyi gondot, nyugtalanságot és felelősséget szerez a *fájdalom*.

Felelősséget? — kérdezik sokan fejcsóválva. Hát a szenvedők fájdalma nem a részvétet váltja ki a szemlélőből, mint ahogyan a megütött hangvilla megrezegteti a közelében állót? S első, ösztönös cselekedete nem az, hogy enyhítse mindenáron és eszközzel megszüntesse?

Nem! Ezerszer nem és tévedne minden orvos, ha a fájdalommal szemben csak érezni tudna s cselekedni akarna. Sokkal nagyobb úr ez, mintsem hogy félelberként állhatnánk meg előtte. Lenyúlik az élet gyökerein, elkísér a halál szakadékáig, aminthogy földi vándorlásunkban vele találkozunk először. Jaj hát annak, aki könnyelműen elúzi a nélkül, hogy megtudakolná: honnan jött és mit akar? Mennyi átok fakadt, hány élet dőlt romba a fájdalmat egycsapásra megszüntető varázsszerek nyomán. De hagyjuk a morfium meg a többi bódítószer nyomorultjait; hány ép és egészséges embernek okozta vesztét, hogy hasi fájdalmait megszüntették, néhány csepp ópiummal eltakarták a kórképet s így eltékozták a féregnyúlvány-gyulladás egyetlen biztos gyógymódjának, a korai műtétnek idejét. Lelkiismeretes orvos ezért nem hangoztathatja eléggé, hogy nincs olyan elcsépelt, ártatlannak látszó nyavalya, mely romboló kórrá ne hatalmasodnék, ha a mély-

ben lezajló részét figyelmen kívül hagyják és csak fel-színes tüneteit enyhítik, babusgatják.

Valóban — ismeri el a higgadt gondolkodás — a fájdalom vezet az előidéző okhoz, hogy a többi észlelhető tünettel egybevetve, a kórisme felállítását biztosítsa. Mér-legelni kell tehát, — érzelgős ellágyulás helyett az érte-lem fényét kell rávetítenünk.

Közismert dolog, hogy a fájdalom tulajdonképen gyűjtőszó, mert egy kalap alá fogja a testi s a lelki fáj-dalmat. Hogy pedig a testi fájdalom idegvégkészülékek izgalma, melyet a sérült, gyulladásos vagy más módon károsodott végtagról, bőrfelületről, belső szervből, a fájdalom-terző idegpályák a központi idegrendszerbe vezetnek, ahol dúcsejt-ingerületté válik: ezt minden lexikon közli.

Közismert az is, hogy a fájdalomcsillapítás ennek az idegizgalomnak a csökkentése. A borogatás, a jégtömlő indokolt esetekben a fájdalmat érző végkészülékek izgal-mát enyhíti, — az idegtörzsekbe befecskendezett novocain vezetőképességüket függeszti fel — a központi idegrend-szerre ható gyógyszerek pedig a dúcsejteket bódítják. De mi a *lelki fájdalom* és hogyan függ egymással a kettő össze?

Kétségtelen, hogy gondolkodó orvosnak ennél mé-lyebbre kell hatolnia a fájdalom természetének kutatásában. De azzal, hogy a mindennapos tapasztalás kézenfekvő megkülönböztetését magáévá teszi s a testi és lelki fáj-dalmat egymással szembeállítja: ugyan nem sokra megy. Mert a beteg ember nem idegingerületektől vonagló proto-plazma-tömeg vagy étherien átszellemült, eszményi magas-ságokban lebegő lélek, hanem összhangzó egész. A beteg-ágyban különben is annyira összeszövődik egymással a testi s a lelki fájdalom, hogy szinte lehetetlen egymástól megkülönböztetni. A fájdalom első jelére kirobbanó vagy azt messze megelőző félelem valóságos lelki gyötrelm, viszont az elvitathatatlanul lelki természetű szenvedések — a halálfélelem, a súlyos létkérdések, a távollévők utáni sóvárgás — testi tüneteket, sőt fájdalmat váltanak ki, ame-lyeket a betegség szempontjából is komolyan kell mérle-gelnünk.

A fájdalom mivoltát, titkát, értelmét, célját kutató elmének, ha el is fogadja a közönséges, tapasztalás-nyújtotta kettősséget, azok bonyolult kölcsönhatásait mérlegelve tovább kell haladnia.

Mindenekelőtt meg kell találnunk azt a középpontot, mely a testi s a lelki fájdalom minőségileg különböző köreit úgy össze tudja kapcsolni, annyira egybefűzi, hogy egymást-kiegészítő egységgé válnak. Kezdjünk hát visszafelé nyomozni! Vessük mérlegre saját élményeinket, hasonlítsuk össze őket a másokon szerzett megfigyelésekkel s így kérdezzük: kinek fáj, ki az, aki szenved, kire hat egyaránt a testi és a lelki fájdalom? Ha következetesen végiggondoljuk, akkor magátólértetődő természetességgel felelhetjük, hogy: „én”. Én érzem a testi fájdalmat, én gyötörődöm lelkileg, én szenvedek. S ez éppoly bizonyos, mint az, hogy én vagyok.

Igy hát *énünk* az a végső valóság, melynél tovább nem mehetünk, melyet semmi másra vissza nem vezethetünk. Minden egyebet birtokolunk, testünkről, lelkünkről is úgy beszélünk, hogy a miénk, egyedül csak *énünk* az, amiről a kijelentő mód első személyével állítunk.

Énünk tehát az elemi, önmagával azonos valóság, aki testét és lelkét birtokolja, használja, s aki elé, mint végső fórum elé, jut el a fájdalom. Mégpedig olyan közel, hogy amikor ránk szakad, akkor egyenesen azonosulnak vele s attól kezdve nem azt mondjuk, hogy ez az én fájdalmam, hanem hogy én szenvedek.

A fájdalom üzenet tehát, mely *énünk* elé kerül, megragadja s valamire rá akarja venni. Mégpedig olyan üzenet, amellyel valamilyen hatalom feltartóztatlan bizonyossággal szól az énhez, úgyhogy ennek ezt el kell fogadnia, okvetlenül meg kell hallgatnia s értenie.

Ez a gondolatmenet azonban nagyon gyorsan emelkedik; jobb ha a tények talaján maradunk és fokozatosan, lépésről-lépésre haladunk. Vegyük hát sorra a szaktudományok általánosan elfogadott megállapításait.

A fájdalom öntudatossá lett idegingerület — tanítja a fiziológia. A biológiai már egy lépéssel tovább megy s azt fejtegeti, hogy a fájdalom élmény, mégpedig az első, a

leghatalmasabb s a legbizonyosabb élmény. A korszerű lélektan bűvárai még tovább haladnak és kijelentik, hogy ez az egyedi ének az élménye, mely lenyúlik az eszmélet első pirkadásáig.

Vizsgálódásunknak abból a tényből kell tehát kiindulnia, ha meg akarjuk érteni, ha fogalmat akarunk alkotni magunknak a fájdalomról, hogy ez valami *kettősségen* nyugszik. Egyrészt az egyedi én, mely tudomásul vehet vagy tudomásul kell valamit vennie, másrészt az én elé kerülő hatás, melyet mindegy, minek nevezünk, de mindenestre valóságnak kell tartanunk. Az ének s e ráható valóságnak találkozása: a fájdalomnak nevezett élmény. Ennek felismerése arra kényszerít, hogy a fájdalom célját, értelmét és magyarázatát az *emberen innen* keressük. Mert sem az egyedi ént, sem annak önmagára-eszmélését, se az eléje kerülő hatásokat nem tekinthetjük emberi kiváltságnak. A korszerű állatpszichológia és a magatartástan közkinccse vált felfedezéseinek idején felesleges ugyanis hangsúlyoznunk, hogy minden állatnak, az egysejtű véglénytől a legmagasabbrendű emlősig: van énje. (Túlzottan ugyan, de szemléletesen fejezi ezt ki W. J a m e s: „Ez rák” — mondja a természettudós és félrelőki fajrokonai közé. „Bocsánat, ez „én” vagyok” — tiltakozik az állat. Még a lábbal taposott féreg is, írja L o t z e, szenvedő énjét szembeállítja az egész mindenséggel.) Hogy ez az én mi, hogyan alakult ki — erre már nehezebb választ kapunk. Pedig addig a fájdalom titkának leleplezésére irányuló erőfeszítéseink sötétben való tapogatódzás, amíg az egyedi én mivoltát nem tisztázzuk.

Leghelyesebb, ha a közfelfogás, tudományos kutatás, józan ész és a hit azon egybehangzó állításából indulunk ki, hogy szerint a magasabbrendű élőlények test és lélek szerves egységéből állanak. Hogy az én, a lélekkel kapcsolatos valóság, magától értetődik, azaz olyasvalami, ami lelkünkön belül van. Az én tehát a lélek része, mondjuk *sűrűsödési pontja*. Hasonlatként képzeljük el a sejtet, melynek szubsztanciája a protoplazma és a bennrejlő sejt-mag, mely ugyanabból a szubsztanciából áll. A kutatók is valamiképen így vetítik fel az ént; S c h a x e l például

„lélekszerű, önmagára eszmélt organizációnak“, D r i e s c h „a birtoklás öntudatos vonatkozási pontjának“ nevezi. Az énnnek és a léleknek viszonyát úgy gondolhatjuk el, hogy a lelken belül eszmél önmagára az én azzal, hogy a lélekbe jutó hatásokat önmagára vonatkoztatja s ehhez a munkához felhasználja a lélekben található képességeket. Mint ahogyan a gyűjtőlencse fénykúpjának fókuszában nincs más fény, mint ami a lencsén keresztül megy, vagy amint a szél sem egyéb levegőnél, a hullám se más, mint a tenger.

Az énnnek ezt a fokozatos önmagára-eszmélését, kibontakozását önmagunkon és másokon figyelhetjük meg. Az újszülöttnnek magától értetődő módon van lelke, de nincs még énje. Minden jószemű szülő megfigyelheti, miképen eszmél önmagára a csöppség, hogy vonatkoztatja önmagára a hatásokat, miként különíti el magát a „más“-tól. (Ezért beszél sokáig önmagáról is harmadik személyben a gyermek.)

Az én az egész egyéni élet központi magva s ez az én az, aki örül, búsul, vágyakozik, akar, megismer és birtokol. Akinek nincs énje, az nem lehet egyén, mert csak az énnnek vannak céljai és vágyai, s az én az, aki ezeket meg akarja valósítani s ki akarja elégíteni. Az sem kíván bővebb indokolást, hogy az én lelkét és testét egyformán birtokolja és használja. A lélekből, annak szubsztanciájából meríti szellemi erejét, öntudatát, képességeit s itt halmozza fel tudását, ismereteit.

Az én tevékenységét főként megkülönböztető, azonosító és birtokló képessége jellemzi. Az önmagára-eszmélés azzal veszi kezdetét, hogy megkülönböztetjük énnünket a nem „én“-tól, a „más“-tól. Viszont részben szabadon, részint kényszer hatására azonosítjuk magunkat azzal, amit birtokolunk. A fájdalom arra kényszerít, az élvezet arra édesget, hogy átéljük testünket, hogy oly bensőséges kapcsolatba kerüljünk vele, mint semmi mással a világon. Egyéb anyagi és szellemi dolgokat tetszésünk és életlehetőségeink szerint veszünk birtokunkba és hosszabb-rövidebb ideig azonosítjuk vele magunkat.

A kísérleti biológia, az állatlélektan, a magatartástan megfigyelési és kísérleti eredményeit néhány keresetlen

szóval abban összegezzhetjük, hogy a minden élőlény lelkében önmagára eszmélő én öntudatát, lelki képességeit arra használja fel, hogy az elébe kerülő hatásokat feldolgozza, megértse, önmagára vonatkoztassa, velük kapcsolatban valamilyen állásfoglalást alakítson ki, s ennek alapján környezetére visszahasson. Üexküll szerint a külvilág kérdez, az élőlény felel. A környezet változásai, eseményei az állat érzékszerveinek közreműködésével dúcsejt-ingerületté alakulnak át, ezt veszi észre az illető élőlény énje, elhatározását pedig a végtag-mozgató készülékeit beidegző dúcsejtjeinek ingerületbe-hozásával hajtja végre. Az én tehát dúcsejt-ingerületeket olvas le, ugyanúgy, mint a távirdász Morse-jeleket, s ezekből szerez tudomást a külvilág eseményeiről és saját testének különböző állapotváltozásairól.

Odáig jutottunk tehát, hogy fogalmat tudunk alkotni magunknak arról, hogy miképen szerez tudomást az én a testéről vagy a testében fellépő folyamatokról. Mindez dúcsejt-ingerület. Arra vonatkozólag azonban még semmi elfogadható magyarázatot sem kaptunk, hogy honnan jön és miből fakad ezeknek a dúcsejt-ingerületeknek nagy minőségi különbsége.

Mi az oka, hogy énünk oly különböző módon viselkedik az egyes ingerületekkel szemben? Ha kézzel simítunk végig vagy tüzes vassal égetünk meg egy kutyát: mindkét hatás az agykéregben pontosan rögzíthető idegingerületet eredményez; miért viselkedik hát velük kapcsolatban oly különböző módon az állat énje? Az előbbit tudomásul veszi, mérlegeli, kitől jön, jóbaráttól-e vagy ellenségtől, szóval tetszése szerint azonosítja magát vele s kénye-kedve szerint hat vissza rá. Az utóbbitól származó ingerülettel azonban okvetlenül azonosítania kell magát.

Az énnel dúcsejt-ingerületeihez való viszonyát egyszerű példával érzékeltethetjük. Képzeljünk magunk elé egy erdőben játszadozó gyermeket. Ahhoz a fához simul hozzá, amelyiket kiválaszt magának. Ezek azok a dúcsejt-ingerületek, amelyeket az én minden további nélkül tudomásul vesz és tetszése szerinti mértékben s ideig azonosítja magát velük. De tegyük fel, hogy olyan fák is vannak az erdőben, amelyek kinyúlnak, megfogják, magukhoz ragad-

ják és mint az óraművel felszerelt csapdák, bizonyos ideig fogva tartják a gyermeket. Ezek azok a dúcsejt-ingerületek, amelyekkel az én nem azonosítja szabadon magát, hanem lebírhatatlan kényszerrel azonosul. Ez a fájdalom.

Egészen bizonyos tehát, hogy ha az én minden élményét dúcsejt-ingerületek megragadásának tartjuk, akkor a fájdalom olyan ingerület, amelyet nem az én ragad meg, hanem amelyik az ént rántja magához. Ha a lelki folyamatok egyik döntő fontosságú eleme az én azonosítási képessége, akkor a fájdalom élménye megfellebbezhetetlen kényszer-azonosulás.

Ezen az úton tovább már nem juthatunk. Hiába fogadjuk el kiindulási pontul az „én”-t s a tőle megkülönböztethető „más”-t; hiába kapcsoljuk a kettőt össze a test és a lélek közismert fogalmával és tudományosan kifejtett képességeivel: a fájdalmat meg nem magyarázhatjuk. Mert igaz ugyan, hogy a lélek alkalmassá teszi az ént az önmagára-eszmélésre, a dúcsejt-ingerületek leolvasására, a velük szemben való állásfoglalás kialakítására, — az is igaz, hogy a test olyan bonyolult életműszer, amely a külvilág változásait, saját működésének fázisait, az agykéregben elhelyezett dúcsejtek ingerületévé tudja átváltoztatni, — de arra semmiféle elfogadható magyarázatot nem találhatunk, hogy miért kénytelen az én ezeket az ingerületeket egészen különböző módon értékelni? Mi az oka annak, hogy egyes ingerületeket éppen csak tudomásul vesz (közömbös ingerek), másokat sóvárogva keres (élvezetek) és bizonyosaktól irtózik (fájdalmas ingerek). De legfőképen még azt sem lehet megmagyarázni, hogy az egyik inger közömbös, a másik kellemes, a harmadik fájdalmas; mit szóljunk ahhoz, hogy míg a közömbössel teljesen szabadon, a kellemessel sóvárogva azonosítja magát, addig a fájdalommal mindenkor megfellebbezhetetlen szükségyszerűséggel azonosul?

Kézenfekvő példa: a környezet ránk nem vonatkozó zaja közömbös; ha tetszik, tudomásul vesszük vagy figyelmen kívül hagyjuk; kedvenc ételünk ízét jelentő ingerülettel szívesen azonosítjuk magunkat, annyira, hogy egészen belemerülünk az evés élvezetébe, amikor egy váratlanul

fellépő dúcsejt-ingerület arról tudósítja önünket, hogy odvas fogunk idege — melynek betömését már tervbe vet-tük — a cukoroldat osmotikus ingerét felfogta. Önünk egy-szerre kiszakad a kellemes ingerekkel szemben való szabad azonosulásaiból, annyira, hogy szinte eggyé válik azzal az ingerülettel, amit szavakba, jajokba egy tömönddal szo-rítunk: fáj a fogam! S itt van a megdöbbentő paradoxon: minél erősebb valamely fájdalmat érző ideg ingerülete, annál kínosabb számunkra s annál inkább menekülnénk tőle — valójában pedig annyira azonosulunk vele, hogy teljesen feloldódunk a fájdalomban!

Nyilvánvaló, hogy a test és a lélek, az egyén és a világ, az „én” és a „más” egymást kiegészítő s egymás-nak megfelelő fogalompárral semmire sem megyünk. Kell egy harmadik tényezőnek lennie, ami nemcsak minőségi-leg áll kívül ezen a dinamikai egyenletpáron, hanem messzemenően felettük van, hatalmasabb náluk. Nemcsak arra képes, hogy az én elé kerülő idegingerületeket félre-magyarázhatatlan címkével lássa el (közömbös, kellemes, kíváncsós, fájdalmas) s így egyengesse, irányítsa, vonzza az én azonosulásait, hanem arra is, hogy az ingereket bor-zalmasakká, gyötrelmesekké tegye, az én számára még emléküket is irtózatossá fesse s ennek ellenére a tőlük menekülni kívánó ént a legerősebb kényszerazonosításokba kapcsolja.

A kiindulási pontunkat képező egyenletpárokon kívül fekvő, hatalmas ismeretlennek bukkantunk nyomára. Ha ilyen jelentős, akkor a természettudományi kutatás sem mehet el vakon mellette; bár e tudomány magát az ismer-tlent nem vizsgálhatja, csak hatásait. S ennek az ismer-tetlennek valóban van kézzelfogható hatása; tevékenységének lecsapódása egy általánosan ismert, az élőlények életét irányító elv: a kedv és a kín princípiuma. Keresni a kellemest, kerülni a kínosat: az első lecke, amit tanulás nélkül is tud a sejtoszlásból született ázalog, a tojásból kikelt fióka s az újszülött csecsemő.

A kedv és a kín princípiumához jutottunk el. Egyete-mes érvényességű elvet, megfellebbezhetetlen természeti törvényt, az életet szabályozó eszmét, a problémát meg-

magyarázó gondolatot üdvözlünk benne. Mégsem állhatunk meg ennél, mert „az idea, az elvont gondolat nem lehet a világ törvényszerűségének magyarázója. A merő gondolat mindenekelőtt erőtlennek bizonyul rend teremtésére, mert hiszen a rend rendezést kíván. A gondolat pedig mint intenciós való, nem rendelkezik a létezés rendjébe nyúló erővel. A gondolat magában vértelen, világotmozgató ereje nincsen, a földi eszmék is csak úgy válnak történelmi, azaz embertmozgató tényezőkké, ha magukévá teszik vezérek és tömegek, vagyis létező valók. Nem az idea rendez, hanem az a személyes valaki, akinek vannak ideái.” (Schütz Antal.)

Mi sem elégedhetünk meg tehát ezzel az elvvel, hanem mögé kell nyúlunk, meg kell keresnünk, kinek az akarata s az illető hogyan és mi módon hajtja azt oly tökéletesen végre, hogy örök természeti törvényt képezzen.

A tapasztalati princípium mögött először azt a törvényt kell megkeresnünk, mely közvetlenül ahhoz az énhez szól, aki a kedvet keresi s a kint kerüli, valamint azt a parancsot, mely a törvény végrehajtására sürgeti. Egyetlen szóval jellemezhetjük ezt; minden élőlény lelke mélyén felhangzik ugyanis s egész életén keresztül szól és sürget: „élj!” Az ajándékképpen kapott életet ki kell teljesítenie, meg kell valósítania. Ennek a bennrejlő parancsnak tesz eleget az élőlény énje, amikor felhasználja lelke szellemi képességeit, testének s a külvilágnak lehetőségeit, keres, kutat, kísérletezik, tapasztalatain okul. Jennings, a magatartástan egyik megalapítója még véglényeken, amöbákön is megfigyelte azt az erőfeszítést, amellyel az állatka természetes környezetét megismerni, abba beleilleszkedni, vágyait, céljait megvalósítani iparkodik, fejlettségi fokának megfelelő magatartást alakít ki, a mult tapasztalatait felgyűjti s a jövőnek elébevágni iparkodik, kudarcain okul („trial and error”), sikerein felbuzdul.

A kedv és a kín princípiumát, az élet kiteljesítését sürgető, bennrejlő parancsot egymással egybevetve, világosan megérthetjük, hogy Az, Aki a parancsot adja, godoskodik annak végrehajtásáról is. „Élj!” — szól a soha meg nem

halkuló figyelmeztetés az énhez. S aki a parancsot adja, megadja a lehetőséget is annak végrehajtására. Lelket teremt, amelyben önmagára eszmél az én. Alkalmas életműszerként testet alakít ki, s olyannak alkotja a külvilágot, az illető lény természetes környezetét, amelyben az megélhet. Nem kell bővebben fejtegetnünk, hogy aki ezeket megteszi, maga az *Isten*.

A fájdalom természetének kutatása Isten teremtő hatalma és törvényhozó akarata elé vezet bennünket. E törvénye azonban nem az egyénen künt és nem kívülről van, hanem belülről, a lélek mélyéből hangzik fel. A bennrejlő parancs, annak végrehajtását lehetővé tevő lelki és testi képességek a kedv s a kín princípiumával határolják az élet mezsgyéjét. De ez a határ ugyancsak bennrejlik magában az élőlényben, mert nem egyéb, mint az a csodálatos törvényszerűség, mely egyes idegingerületeket kellemessé, másokat kínossá tesz az én számára s az én azonosítási képességét olymódon fordítja meg, hogy a kellemes ingerületekkel szabadon, a kínosakkal pedig megfellebbezhetetlen szükségyszerűséggel azonosulunk.

Igy éljük át testünket is. Amint belülről szól hozzánk a törvény, belülről éltet, eszméltet és belülről kormányozza azonosításainkat teremtő s fenntartó Urunk, ugyanúgy mi magunk is belülről éljük át testünket s azon keresztül, általa iparkodunk eleget tenni az élet kiteljesítésére sarkalló sürgetésnek.

A testi fájdalom célját, értelmét megtaláltuk. S ezzel együtt meglettük azt az összefűző, egész életünkön végigvonuló vörös fonalat, mely testvérekké tesz a fájdalomban mindnyájunkat. S megkaptuk azt a kulcsot is, amellyel megérthetjük az állatot; nemcsak kiuzsorázó rabszolga-hajcsárai lehetünk, hanem meg is érthetjük, lelkivilágába beilleszkedhetünk. Egyben ez az a kapcsolat, amely természettudományi kutatásainknak, állatkísérleteinknek, azok eredményei magunkra vonatkoztatásának biztos alapja.

De semmit se tudunk még a lelki fájdalomról. A kínos dúcsejt-ingerületekkel való kényszer-azonulás és az ezekre való visszaemlékezés, továbbá a tőlük való félelem

oly testi fájdalom, vagy annak olyan utórezgése, mely mindenestül beleillik a kedv és a kín pricipiuma által határolt keretek közé.

Összefoglaljuk és leszögezzük, hogy mindaz, amit eddig felsoroltunk, csak összeköti, egy kategóriába sorozza az embert az állattal. Ha nem lenne valami más, ami elvileg és minőségileg gyökeresen különbözik, akkor az ember nem lenne magasabbrendű állatnál egyéb, úgy különböznék a majomtól, mint az a kutyától. Sőt még arra sincs jogunk, hogy magasabbrendűnek mondjuk, mert ez már értékkitélet. Az eddig ismertetett sikon pedig egyetlen értékmérő van: maga az élet, a velejáró eszmélettel. Ezen az alapon azonban nem állíthatjuk rangsorba az állatokat, mert mindegyik a rendelkezésére bocsátott élet s eszmélet teljességét használja fel és ennek segítségével él meg (ami nem fokozható) természetes környezetében. Értelmetlen állítás, hogy az elefánt szervezete „fejlettebb” a hangyáénál! Éppily jogosult az ellenkező kijelentés is.

Eddig láttuk, hogy a Teremtő az általa megteremtett, éltetett és eszméltetett élőlényekkel szemben egy kíváncsiságot támaszt: ennek az ingyen ajándékozott életnek a kiteljesítését. E bennrejlő kíváncsiságnak az élőlény gyakorlati célú erőfeszítésével felel meg; ezért tájékozódik a számára létező világban, ezért alakítja ki külső körülményeinek legjobban megfelelő magatartását. Ha tehát feltételezzük, hogy az ember minőségileg különbözik az állattól, akkor ez a feltevésünk csak akkor indokolt, ha új kíváncsiságot s ennek megfelelően, új képességeket fedezhetünk fel.

Ez új kíváncsiság az *erkölcsi elv*. A mindnyájunkat éltető s eszméltető Isten megköveteli tőlünk, hogy szellemileg fejlődjünk s erkölcsileg tökéletesedjünk. E célból a világmindenség szellemi alkotóelemei is feltáruznak előttünk s ezek felismerésére, értékelésére egy teljesen új szellemi képességünk, az úgynevezett metafizikai szellemi tevékenység bontakozik ki.

Kétségtelen tehát, hogy ez az egészen új elv tette az embert emberré; ez a metafizikai szellemi tevékenység kulcsa s alapja. Szóval az ember gyakorlati tevékenységének elbírálni-tudását s egy tőle minőségileg különböző, úgyne-

vezett metafizikai szellemi tevékenység kialakíthatását vég-eredményben az erkölcsi elvnek köszönheti. Ez ad „értékeket”, melyek minőségileg különböznek a „javaktól”; az ebből fakadó s a multat megítélő lelkiismeret nem a sikert veszi számba, a jövő felé lendülő akarat nem az élvezetet, nem a hasznot, hanem a jót célozza.

A felsorolt tények annak elismerésére sürgetnek, hogy Isten az emberrel szemben új kívánalmat támaszt: ez az erkölcsi elv s ez csak az ember előtt merül fel. Az új elv tehát nem áll ellentétben az elsővel, nem csökkenti, nem kezdi ki jelentőségét, hanem teljes épségbentartása mellett ráépül, fölébe ívelődik. Ugyanezt a viszonyt láthatjuk itt kialakulni, amelyet a fizikó-kémiai és fiziológiai törvények, majd a biológiai és pszichológiai törvények között figyelhetünk meg: a régi teljesen érvényben marad, az új ráépül. Ezt a viszonyt fejezi ki az ősidők óta elfogadott és hangoztatott „*primum vivere, deinde philosophare*” elve, mely erős, egészséges biológiai alapot, ép testet követel, hogy megbírja a rajta emelkedő szellemi felépítményt: az eszmények s értékmegvalósítások felé lendülő, ép és tökéletesedő lelket. A felépítmény próbára teszi alapját, az alapból való kiemelkedés új szempontokat, új távlatokat nyújt. Ha Isten új parancsa az öncélú gyakorlati élet felhasználását, elbírálását kívánja, akkor új szempontokat, új célokat, új érték-mérőket is kell hogy adjon.

Semmiképen sem tarthatjuk fenn tovább azt a feltevést, hogy a gyakorlati tevékenységből egyszerű bővülés és gazdagodás által fejlődött ki a metafizikai szellemi tevékenység — épúgy, mint azt sem, hogy az állatból természetes úton fejlődött ki az ember. Új hatás, új parancs, új feladat, új teremtés történt itt, s a belőlük fakadó célok, a rendelkezésre bocsátott eszközök és módszerek jelentik azt a minőségi változást, amit emberré-levésnek nevezhetünk. Itt s ezáltal kezdődik minden metafizikai erőfeszítés: az igazat, a jót, a szépet megragadni, biztosítani, egy végtelen, tökéletes életben — ez az emberi mivoltból fakadó kiirhatatlan sóvárgás, örök keresés s egyben az emberi méltóság megrendíthetetlen alapzata.

A minden élőlényt megteremtő Isten az általa éltetett

s eszméltetett organizmusnak megparancsolja, hogy éljen. Ennek a bennrejlő kíváalomnak az élőlény gyakorlati erőfeszítésével tesz eleget s ez a kén és kín elvével jellemzett és elhatárolt állati élet. Viszont az erkölcsi parancs az embert teremtő új kíváalom; ez szellemi célok, értékek és eszmények vonzásába állít. A bennrejlő kíváalomnak s a mindenség szellemi része kívülről ható vonzásának csak úgy felelhet meg az ember, hogy a gyakorlati célok szolgálatában álló képességei mellé új képességet, a metafizikait kapja. A két képesség poláris viszonyba kerül egymással, állandó feszültséget idéz elő; de így az ember egyikre támaszkodva a másikat felülbíráhatja, szóval megítélheti tulajdon ítéleteit.

Isten az emberrel szemben új kíváalmat támaszt, ennek megvalósítására új képességet ad, új életterületet, a világmindenség szellemi tájait tárja fel előtte, az értékek és eszmények vonzását bocsátja rá, a lelkiismeret szavával figyelmezteti, örömmel jutalmazza, szégyennel és undorral bünteti. Két világban élünk, két értékskálával rendelkezünk, kétféle képességünk van és mindezeket egymással viszonylatba hozhatjuk, egymással poláris kapcsolatba állíthatjuk. Amíg az állat bele van merítve az élet óceánjába s annak hullámaival emelkedik, süllyed és soha kívülről nem láthatja magát, soha önmaga fölé nem emelkedhet, addig az ember hasonlatos a parthoz ért úszóhoz, aki ha szilárdan megveti lábát, kiemelkedhet a vízből s kívülről nézheti a vizet, ha azonban akarja, bármikor a hullámok játékának is átengedheti magát.

Megítélhetjük ítéleteinket, felülbírálhatjuk magatartásunkat, szabadon választhatunk a kedv és kín elve között. Ez az ember és állat közötti nagy különbség, nem pedig a kéz és láb alakja. S ez az egyén s az egyéniség különbsége is. Mert egyed mindenki, akinek énye van, aki énjét meg tudja különböztetni a „mástól”, de egyéniségnek csak azt tarthatjuk, aki előtt felmerülnek az értékek s az eszmények, aki értékelni tud s így önmaga értékítélet alá tartozik.

A fájdalom célját, titkát, értelmét kerestük s az ember és állat különbségéhez jutottunk. Visszatekintve, ez magától-értetődőnek látszik. Mert a testi és lelki fájdalom minőségi

különbözősége szükségessé teszi, hogy két egymástól minőségileg különböző lelkitevékenységet tételezünk fel az emberben. S ezt nemcsak a kétféle fájdalom különböző természetű, hanem kölcsönhatásaiknak különleges viszonya is szükségessé teszi. Egyedül csak ez magyarázhatja meg azt a tapasztalati tényt, hogy fájdalmainkat poláris feszültségbe állíthatjuk egymással, összehasonlíthatjuk és felülbírálhathatjuk őket.

S ez magyarázza meg az ember és állat szenvedésének különbözőségét, az embernek még a fájdalommal szemben is fennálló szabadságát. Igaz, hogy testi szenvedésünk továbbra is a fájdalmatérző dúcsejt-ingerületekkel való kényszer-azonosítást jelenti, de ezt a fájdalmat már nem önmagában mérlegeljük, hanem a dúcsejt-ingerülettől függetlenül, teljesen szellemi természetű lelki fájdalmaink segítségével. A mi énünk tehát nem dúcsejt-ingerületet hasonlít dúcsejt-ingerülethez (intenzitást intenzitáshoz), mint az állat, szóval nem a kedv és kín skáláján ingadozik, hanem az öröm s a bánat értékpárjának szemszögéből mérlegeli kínos érzeteit.

Az a közszájon forgó szólás-mondás: „úgy szenved, mint egy állat”, a testi fájdalomban való vigasztalan elmerülést jelenti. Az emberhez méltó magatartás szenvedés idején: átmenekülni az önmegvalósítás másik, nem korlátozott síkjára. Ezt különösen megkönnyíti az a tény, hogy az ember gyorsan, szabadon vállal magára szenvedéseket az egyik irányban, hogy annál jobban kielégíthesse életét a másik síkon.

Elmélet és tapasztalat soha olyan bensőségesen nem fonódik egymásba, mint a betegágynál, az orvosi rendelőkben. Mert a fájdalom könnyfakasztó tényei megkívánják, hogy a vigasztaló szó éppen olyan szakavatott legyen, mint a segítséget hozó kéz. Amiként a sebész nem vaktában hadonász a fájdalmas góc körül, akként a belgyógyász szava sem kalandozhat ötletszerűen a testi s a lelki fájdalom egymással sokszor kibogozhatatlanul összefonódott szövevényei között. Nem a mindenáron és minden eszközzel való fájdalomcsillapítás a cél, hanem azok értékelése, mérlegelése, egymással kapcsolatba való hozása s a beteg rávezetése

arra, hogy a szenvedésben ne merüljön vigasztalanul alá, benne ne bukdácsoljon vakon és süketen, tőle ne meneküljön pánikszerű félelemmel, hanem itt is, ekkor is maradjon hű emberi méltóságához, nehogy esetleg csekély testi fájdalomtól való menekülés árán sokkal nagyobb, akár testi, akár lelki szerencsétlenségbe zuhanjon!

Vizsgálódásunk azonban nem lenne teljes, ha észre nem vennők ennek az eljárásnak veszélyeit is. Mert amennyire megnyugtatta értelmünket, ha a fájdalomban felismerjük azokat a szempontokat, amelyek önünk kétirányú — testi és szellemi — önmegvalósításának terét korlátozzák, annyira kell ügyelnünk arra is, hogy itt is, akár egyéb tevékenységünkben, egész emberek legyünk. Necsak az igazságot keressük, hanem a jószágot is, nehogy segítség helyett ítékezünk! Olvashatjuk az Írásban: a vakonszületettnél ki vétkezett, ő vagy a szülei? Isten dolga teljesen.

A fájdalom azzal, hogy az élet kiteljesítésének korlátja, figyelmeztető jel a veszélyre, tilalomfa keresztutakon, a hősi életáradat felduzzasztó gátja, próbakő, a test átélésének eszköze: szétválaszthatatlanul összeszővődött magával az élettel.

Mert nemcsak fájdalommal szüli gyermekét az anya és nem csupán az újszülöttnak első élménye ez, hanem egyike azoknak a terheknek, melyet minden élőnek hordoznia kell. Sőt nincs elindulás, nincs siker, győzelem a fájdalom kockázata nélkül.

Aki élni akar, annak vállalnia kell a szenvedés terhét. Aki meg akar gyógyulni, annak alá kell vetnie magát fájdalmas orvosi beavatkozásoknak.

Megrendítő a tény, de még megdöbbentőbb a távlat, az a látszólagos ellentmondás, amibe ez a gondolat torkollik. A sebész sebet ejt, hogy gyógyítson, az orvos fájdalmat okoz, hogy embertársait a nagyobb szenvedéstől megmentse. Veszélyeztetjük életünket, hogy diadalmaskodjunk. Gyötrő kérdéseinkre a választ itt is az Üdvözítőtől kapjuk: fel kell vennünk a keresztet, vállalnunk kell a terhet, de ha ezt öntudatosan, szabadon, Érette tesszük — a teher könnyű lesz s édes, a kereszthordozás pedig gyönyörűség.

Az elmeorvos

Sokan abban látják a hivatás és a mesterség különbözőségének ismervét, hogy amíg a mesterember tevékenységének indítékát a megélhetés biztosítása képezi, addig az előbbi művelőjénél hivatástudatot tételeznek fel. Közszájon forgó tetszetős megállapítás, bár kicsit felszínes. A hivatás gyakorlása ennél jóval többet kíván! Mindenekelőtt egész embert. Olyat, aki az eszmét, amelyből hivatástudatának forrásai buzognak, nemcsak értelmi felajzottságában vagy akarati nekibuzdulásával, hanem teljes valójával kívánja szolgálni.

Az egész ember azonban sok mindent, szinte felsorolhatatlanul sokat jelent! Többek között nagyfokú értelmességet is. Ez pedig sokrétű, gazdag és különös tulajdonság. Nem elégszik meg például azzal, hogy teljes mértékben tudjuk, sőt meg is értsük munkánkat, hanem még arra is rászorít minket, hogy hivatásunk szakmabeli tudását összekapcsoljuk, feszültség- és surlódásmentesen beillesszük az emberiség tudáskincsébe, világszemléletébe.

Ez pedig nem könnyű dolog. Mint a közmondás tartja: változnak az idők, változnak az emberek. Változik a hivatás ismeretkincse, elméleti alapja, módszere, célja, eszménye — de változik a kor is s annak felfogása, világnézete.

Nem csekély feladat hát az elmeorvos hivatását szemügyre vennünk! Nem elég, ha a szaktudomány elméleti alapjait felfrissítjük, vagyis a gyakorlat bevált és közismert fogásait az elmélet mérlegének serpenyőjébe dobjuk, hanem felelnünk kell arra is, vajjon hogyan fest a szaktudomány, valamint a korszerű, általános világkép egymáshoz való viszonya?

Persze, erről külön könyvet lehetne írni; sőt egy nem is

lenne elég. De ha a „minden” lehetetlen, „valamit” mégis megkísérelhetünk. Válasszunk hát ki és vessünk most fel egyetlen egy kérdést: *a lélek és az agyvelő viszonyát.*

Ez különben sem rossz választás, mert ezek nemcsak egy ütemben, egymáshoz való viszonyukban érdekesek, hanem külön is, hiszen az elmeorvostan tulajdonképeni al-fáját és omegáját képezik. Vegyük hát sorra azokat a ki-emelkedő mozzanatokat, amelyek az elmeorvosi tevékenységnek ezt a két vezérszólamát úgy iparkodnak beleilleszteni a korszellem tudományos világképébe, hogy összhangzón símuljanak belé az egyetemes emberi gondolkodás hatalmas szímfóniájába. S így lehetővé váljék, hogy mindazok, akik e dallamot vállalták: igazi művészek legyenek, nem pedig magánosan verejtékező iparosok.

A feladat: a lélekről szóló ismereteinknek beillesztése a tudományos kutatás testvéri közösségébe. Mai tudományos felfogásunk kialakulásának hajnalán, a 19. században V o g t Károly tette meg az első lépést, amikor kijelentette, hogy a lelki tevékenység éppúgy az agyvelő terméke, váladéka, mint mondjuk az epe a májé. Természetesen ezt a kijelentést most nem abból a szemszögből említjük meg, helyes-e vagy helytelen, hanem mint ama dicséretes törekvés első komoly jelét, amely hidat akar építeni a lélektan s az élettan között. Kétségtelen, a tátongó szakadék áthidalása sikerült. Ráterelte az orvosok figyelmét arra, hogy az ember megjelenésében, működésében, teljes mivoltában összhangzón kiegyensúlyozott egység.

F e c h n e r továbbment a megkezdett úton és híres — ma már hírhedt — pszicho-fiziológiai parallelizmusával a két külön világot teljesen egybeolvasztotta. A test és a lélek egyesítése, nemcsak élettanilag tűnt tetszetősnek, hanem udvariasan behódolt a korszerű bölcséleti irányoknak is. S p i n o z a, S p e n z e r, D r e w s, A. B a i n monizmusa, hogy csak a legismertebb neveket soroljuk fel, egyetlen elvet vesz fel s azt vallja, hogy anyag és szellem, test és lélek egy és ugyanaz a valóság, melynek csupán kifejezési módja, megjelenési alakja kettős: unus eademque res, sed duobus modibus expresso.

Az egységesítési törekvések megkoronázását, vagyis a lélektan elméleti alapjainak a korszellem világképébe való surlódásmentes beillesztését Jacques Loeb végezte el közismert tropizmus-elméletével. Ő nemcsak a lelki jelenségeket, hanem minden élettevékenységet erőforrások felé közeledő, illetve azoktól távolodó, kényszerű és szükség-szerű mozgásként fogott fel. Faraday nyomán minden dolgot, tehát az élőlényt is erőterben lévőnek tekintett s így az összes testi-lelki megnyilvánulást oly kémiai és fizikai folyamatnak tartott, amely oksági viszonyban van a teret kitöltő erők áramlásával.

Ma már jól tudjuk, hogy ezek az elméletek önkényesek, helytelen általánosítások, hamis feltevésekre és téves megfigyelésekre támaszkodnak — mégis elismerjük, hogy hozzájárultak a lélektani kutatások fellendítéséhez. Mert széles és könnyen járható utat nyitottak a lelki jelenségek pontos, szabatos megvizsgálására. Nem kíván bővebb indokolást, hogy a lélek a maga szellemi mivoltában közvetlen tudományos kutatás tárgyát nem képezheti. De amikor Vogt nyomán összekapcsoltuk az agyvelővel, Fechner elméletének segítségével az élettani működésekkel, Loeb tropizmusainak felhasználásával megmérhető, kísérletekkel ellenőrizhető fizikai és kémiai folyamatokra vezettük vissza: ledől minden korlát.

A kutatás a láthatatlan lelki tevékenységeket dúcsejt-ingerületek gyanánt fogta fel s ezáltal megnyílt annak lehetősége, hogy térben és időben lerögzíthessék őket. Gall frenológiája még csak megfigyelések alapján állította az egyes lelki tevékenységeknek bizonyos agyterületekhez való kötöttségét, a korszerű helyhezkötő (lokalizációs) tan azonban már kísérletekkel bizonyította be, hogy az agykéreg bizonyos pontjainak villamos izgatására mindig ugyanazon izmok összehúzódása következik be. Állatkísérletekben azután agyrészleteket irtottak ki, roncsoltak szét, leírták a nyomukban fellépő kiesési tüneteket. Emberen magától értetődő módon, ilyen kísérletet nem végeztek, mégis bizonyos agybetegségek klinikai tüneteinek s a boncolási leleteknek egybevetésével értékes megállapítások birtokába jutottak. Brodmann, Monakov, Economo, Foerster,

ezeket nemcsak szövettanilag dolgozták alaposan fel, hanem az összehasonlító agyfiziológiát is figyelembe véve, az agykéreg működésbeli helyhezrögzítettségét, annak felépítménybeli elrendezettségével, sőt a dúcsejt-csoportok nagyságával és elosztásával, továbbá a velőshüvelyű idegrostokkal (cyto et myelo archytectonia) is egybehangolták. A sebészek pedig, miként az Küttner és Ranzl összefoglalásából kitűnik, az agysérülések, vérzések, daganatok miatt előállott gócos megbetegedések kiesési tüneteit tisztázták.

Az agyi helyhezrögzítő-kutatást szerencsésen egészítette ki a reflex-tevékenység tanulmányozása. Külső ingerekre bekövetkező, nagy szabotossággal és biztonsággal lezajló gépies működés ez, mely az élőlény életének és épségének fennmaradása szempontjából tekintve, kétségbevonhatatlanul célszerű. A reflex-tevékenység működésbeli és a reflex-ív kézzelfogható bonctani valóságának összefüggése termékeny megfigyelésekkel és kísérletekkel ajándékozott meg minket. Nyomról-nyomra követhettük a külvilági ingernek a felfogó végkészülékhez való érkezését, idegizgalommá alakulását, a vezető idegpályán való végigfutását, érző dúcsejt-ingerületté, majd mozgató dúcsejt-izgalmává változását. Az összetett reflexek s a reflex-láncok tanulmányozása pedig már-már azzal a reménnyel kecsegtetett, hogy az élet gépszerű folyamatának titkait leplezi le előttünk. Mert miként azt Goltz, Freusberg és Scherington bemutatta: lefejezett halak és kacsák úsznak, madarak futnak, galambok elrepülnek s az a kutya, melynek gerincvelőjét az alsó nyaki részen elvágjuk, megfelelő módon megtámasztva, ütemes járómozgást végez.

Mindazonáltal mégsem az történt, amit a kísérleteket megindító feltevésekből kiolvasni véltek, hanem annak éppen az ellenkezője. Aminthogy rendszerint a téves irányú elindulás visszakanyarodik a helyes útra, a hamis feltevés alapján megindult kutatómunka pedig végül mégis az igazság megismeréséhez vezet. Itt is a test és a lélek összeolvasztása végzetül ezek önálló valóságát döntötte el.

De tartsunk rendet! A központi idegrendszer összehasonlító vizsgálata, kifejlődésének, működésének, bonctani

állapotának tanulmányozása arra a meglepő felismerésre vezette a kutatókat, hogy ez nem egységes, hanem két önálló, működésbelileg s alakilag egymástól jól megkülönböztethető s egymással csak kapcsolatban levő rendszert jelent. Ez kitűnik a szokásos élettani meghatározásokból is, mert — mint B a g l i o n i kiemeli — az idegrendszer működésbeli feladata, hogy biztosítsa az egyén s a faj fennmaradását. E kettős feladat pedig nemcsak különbözik egymástól, hanem sokszor tökéletesen ellentétes is, úgyhogy teljességgel lehetetlen, hogy egy rendszer ennyire ellentmondó tevékenységet bonyolítson le. Köztudomású, hogy a faj fenntartása gyakran az egyén feláldozásával történik — ezt példákkal nem is kell talán alátámasztanunk; egy s ugyanaz a rendszer nem szolgálhat tehát két úrnak, nem bonyolíthat le homlokegyenest ellenkező tevékenységeket, nem lehet megvalósult állandó belső ellentmondás, ezért kétségtelen az egynek tartott idegrendszer két, egymástól nagymértékben független, különálló rendszerből való összeállítására.

Az idegrendszer kettős rétegezettsége, valamint kettős működése — melyet nemcsak minőségileg különböztethetünk meg egymástól, hanem egymással sokszor szembefordulva, feszültséget teremt — meggondolásra int. P h l ü g e r például már külön gerincvelő-„lélekről” írt, hogy szemléltetően fejezze ki a megkülönböztetés szükségességét s a belőle fakadó tanulságok előrevetett árnyékát.

Minket ez távolról sem lep meg, hiszen már láttuk az élet mivoltának kettősségét: az öncélú általános életet s a magánhordozott egyéni életet. Behatóan foglalkoztunk már a „bennrejlő tényező” jelképével kifejezett szellemi valósággal, annak éltető, eszméltető tevékenységével s az egyedi én lelki mivoltával, önmagára eszmélésével, önmegevalósító erőfeszítésével, valamint a két tevékenykedő valóság működésbeli egységével.

Azt is láttuk már, hogy a test olyan életműszer, amelyet a „bennrejlő tényező” teremt, éltet, működtet s ingyen ajándékként bocsát az én rendelkezésére, mely azt birtokolja, használja, hogy egyéni céljait megvalósíthassa, szándékait kielégíthesse. Mindezeknek figyelembevételével fe-

lesleges, hogy hosszasan indokolgassuk: a „*bennrejlő tényező*” a mi szemünkben *nem a gerincvelő s az alsóbbrendű dúcok termelik ki s nem az agykéreg ingerületei teremtik meg az öntudatot, az egyéni lelket, az önmagára eszmélő ént.* Ellenkezőleg. A kettős rétegezetségsű idegrendszer csak eszköz, műszer, kapcsolószerkezet a két lelki valóság számára. A bennrejlő tényező a reflex-pályák felhasználásával bonyolítja le a szervezet éltetésének és működtetésének folyamatát, az én pedig az érzékszervek, az agykéreg, a piramis-pályák és agymozgató szervek segítségével tájékozódik a külvilágról és hajtja végre elhatározásait.

Ezek előrebocsátása után vegyünk szemügyre néhány közismert megfigyelést és kísérletet. Kettős célt érünk el velük. Először kézzelfogható módon bizonyítjuk be fenti és már előzőleg is többször kifejtett elméleteinket, másodszor megvilágítjuk a tudományos kutatás igazolt vívmányainak valódi értelmét és mivoltát.

Vegyük először a reflex-tevékenységet sorra s ennek kapcsán gondoljunk a közös pályák jelentőségére. Scherlington kimutatta, hogy ugyanazt a reflex-tevékenységet különböző és számos pályán futó izgalom válthatja ki s ha például a béka lábán a bőr bármelyik részét izgatjuk, mindig ugyanazt az önkénytelen mozdulatot észleljük; a keresztezett reflexek, a reflex-megfordulás s egyéb tények is mind azt bizonyítják, hogy a középpont felé futó izgalomnak a külsőségek felé haladó pályákra való átváltását nem gépszerű folyamatnak, hanem valóságos tevékenység eredményének vegyük. Ez a tudományos megállapítás egyébként tökéletesen egyezik a természetes józan ész gondolatmenetével, hiszen ép ésszel lehetetlennek tartjuk, hogy valamelyik pályaudvarra betolatott szerelvény előtt a váltók maguktól olymódon állítódjanak be, hogy az egyes vasúti kocsik a szükséges vágányokra kerüljenek s önmaguktól célszerűen, menetrendszerűen kifutó vonatokká rendeződjenek el. Ezt még ki kell egészítenünk azzal, hogy nincs a világnak oly gazdag hálózatú és forgalmú rendező pályaudvara, melyet akárcsak egy alacsonyrendű gerinces állat központi idegrendszerének idegpályahálózatához és reflex-tevékenységéhez hasonlíthatnánk, hisz magának az

emberi agykéreg dúcsejtjeinek száma több mint 9 milliárd, s ezen tengernyi szám ellenére a dúcsejtek az agy állományának csak mintegy 2 százalékát teszik és súlyukat mindössze tizenhárom grammra becsülik.

Kétségtelen tehát, hogy dúcsejt, idegszövet, felvevő- s végrehajtókészülék eszköz csupán egy magasabb szellemi valóság kezében és magából az idegrendszer működéséből célszerűség, rendezettség, megfelelőség éppen úgy levezethetetlen, amiként a gépkocsi kapcsolószerkezetéből és kormányából nem számíthatjuk ki vezetőjének útiterveit.

Amikor a reflexek meghatározásában kiemeljük, hogy azok gyakorlást, tanulást nem kívánnak és már a legelső alkalommal teljes szabadsággal folynak le, elismerjük előidézőjük és fenntartójuk elsődleges tudását. Ez mint már előző fejtegetéseinkben láthattuk, ismét nem elméleti következtetés, hanem kísérletileg bebizonyított tény, így tehát a szokásos meghatározás további része, hogy a reflex „öröklött berendezésen alapuló gépies működés”, a fentiekkel szöges ellentétben áll. Azért a célszerűséget és gépszerűséget egyetlen módon mégis összeegyeztethetjük, ha — még hozzá Voltaire kifejezése szerint — magasabbrendű egységbe foglaljuk az órát és alkotó óráját... A modern lélektani kutatás, valamint eredményeinek összefoglalása, kiindulási pontunkhoz vezet tehát és ha kényszer s előítélet nélkül akarjuk a reflex-tevékenységet megérteni, akkor meg kell különböztetni tudnunk a reflex-apparátust mint gépet egyrészt, másrészt kitervezőjét, felépítőjét, üzemmentartóját, vagyis eddigi kifejezéseink szerint: birtoklóját s alkalmazóját, a bennrejlő tényezőt.

Viszont az idegrendszer másik részét az egyedi én szolgálatában álló kapcsolószerkezetnek kell tartanunk. Az érzékszervekben felfogott külvilági hatások idegizgalommá alakulnak át, az agykéregbe kerülnek s az itt elhelyezett dúcsejtek ingerületeit érzetekként veszi az én tudomásul. Öntudatos elhatározásainkat, szándékos, akaratlagos mozgulatainkat pedig ugyancsak az agykéregben elhelyezett, úgynevezett mozgatódúcsejtek ingerületbe-hozásával valósíthatjuk meg.

Ha tehát a lélekben önmagára eszmélő énnak érzékelő

tapasztalatokat szerző tevékenységét akarjuk megérteni, akkor fel kell tételeznünk, hogy a külvilág történéseit dúcsejt-ingerületekből olvassa le, mint ahogyan a vezérkari tiszt a titkosírást jelentést megfejti. Maga a folyamat pedig, ha élettani szempontból tanulmányozzuk, nem egyéb, mint megértett érzékelés; e megértés úgy lehetséges, hogy figyelmünket az érzékszervekhez tartozó alsóbbrendű dúcsejtek állapotváltozására rátereljük, ezt tudomásul vesszük, a magábanvéve kezdetleges érzéstevékenységet más, magasabbrendű dúcsejtekkel, az agyvelő sokféle működési része között kapcsolatot létesítő megszámlálhatatlan mennyiségű társító idegpályák közvetítésével működéses kapcsolatba hozzuk. „E működésfokozatok láttával az embernek a széles mederben dolgozó hivatalok jutnak eszébe, ahol van iktató, kiadó és annyi más, az idegenek előtt ismeretlen ügyosztály, ahol rejtélyes módon, sok méltó és méltatlan körülmény összetársítása révén intéződik el az ügyirat, mint a hivatal „ingere”. A külvilág felől érkező sokféle híradást bámulatos módon intézi el az agyvelő annak érdekében, hogy a hatás lényegét és velünk szemben birtokolt, sőt mondhatnánk, bitorolt jelentőségét minél alaposabban felismerhessük.” (Veress Elemér.)

A magasabbrendű állatok érzékszerveiből kiinduló idegpályák a központi idegrendszerben lévő dúcsejtekben végződnek, ezeket pedig úgynevezett oldali és képzettársítási pályáik segítségével egyéb dúcsejtcsoportokkal hozhatjuk kapcsolatba. Mindez együttevén képezi az én műhelyét, ahol eredményre jut a sokféle társítás, oly értelemben, hogy az érzékelt hatás jelentőségét felismerhetjük s ennek nyomán cselekedeteinket értelmes és épeszű lényekhez illően végezzük. Ha akár állatban, akár emberben a lelki tevékenység, a felismerés, észrevevés, az önmagára vonatkoztatás lehetetlenné válik, bár nyers érzékelése meg is marad, úgy viselkedik, mint egy bizonyos szempontból eltompult szervezet: lát ugyan, de nem érti, mit jelent, amit éppen lát, nem ismeri fel, ki ellensége, ki barátja, nem tud emlékezni, csak az adott pillanatnak él, hallja az ostor suhogását, de nem fél tőle, mert nem tudja, hogy e zörejránézve mit jelent.

A magasabbrendű élőlények énje dúcsejt-ingerületekből olvashatja ki tehát a külvilág történéseit, ezt azonban korántsem tekinthetjük egyszerű folyamatnak. Amiként az iskolásgyermek hosszadalmas és fárasztó erőfeszítések árán ismeri fel a különböző betűket, majd lassan megérti, hogy ezek s az összeillesztésükből keletkezett szavak jelképek csupán, melyek rajtuk kívül található valóságokat akarnak jelenteni, úgy ismeri fel az egyedi én is először csak magát az egyes dúcsejt-ingerületet, mint elemi érzetet, csak azután tanulja meg az összetartozókat érzékek alakjában felfogni, hogy végre — mint Kornis mondja — valóságos állásfoglalásával, valamint jelentékeny tevékenykedésével azokat szemléletekké foglalja össze. Az érzet és képzet jelképein keresztül kell felfedeznie a valóságot, azokból kell felépítenie világát. Mindez ismét nem pusztá elmefuttatás, hanem közvetlenül megfigyelhető és tanulmányozható folyamat. Amint egy öt-hatéves gyermek tanulással és fáradságos erőfeszítéssel megszerzett tudásának minden elemét szabatosan ellenőrizhetjük, ugyanígy követhetjük nyomon az élőlények énjének fejlődését is, annak tudatában, hogy a magasabbrendű állatok újszülöttjei még teljesen süketek és vakok. Ezeknél a születés pillanatától kezdve működésbe lépett érzékszervek már akkor dúcsejt-ingerületté változtatják át a külvilági történéseket, amikor énjük még le sem tudja olvasni azokat.

Mégis, ha az én csak a felvevőszerkezetet vehetné birtokába, sohasem ismerhetnének meg a valóságot. Maga a megismerés, a *l'art pour l'art* ismeretszerzés nem lehet véget nem érő erőfeszítés forrása, s a hibák és tévedések kijavítását, szóval a tökéletesedést egyáltalán nem biztosíthatná. Az én, ha csupán az érző dúcsejtek állanának rendelkezésére és ha soha semmi sem ellenőrizné, hogy helyesen olvassa le azok ingerületeit: teljesen önkényes és hamis világképet alkotna magának. A körnek, melyet *Ü e x k ü l l* írt le, be kell záródnia; az érzetekből felépített világkép alapján cselekedni kell, a cselekvésekkel valóságos változásoknak kell keletkezniök s ezeknek újra leolvasható dúcsejt-ingerületekké kell változniok. Az én akkor tudhatja meg, hogy helyesen következtetett-e az ingerüle-

tekből azoknak előidéző valóságára, ha megvalósult állásfoglalásait, következtetéseit igazolják. De hogy megvalósult eszméi következményeit vállalhassa, ahhoz az kell, hogy ne „valaki más”, hanem ő maga valósíthassa meg azokat. Ezért teszi lehetővé a bennrejlő tényező az én számára dúcsejtek ingerületbe hozását; így az én, mikor az érző dúcsejtek ingerületeit leolvassa, közvetlenül észre-vevőnek és tapasztalónak, mikor pedig mozgató dúcsejtjeit hozza ingerületbe, valóságos cselekvőnek, eszméi megvalósítójának érzi magát.

A cselekvés fiziológiai szempontból nézve, az észre-vevéssel ellentétes irányú folyamat. Az észre-vevésnél a külvilágból fakadó ingert az átváltoztató érzékszerv s az érzőideg felhasználásával a bennrejlő tényező alakítja át dúcsejt-ingerületté, a cselekvésnél pedig a dúcsejt-ingerületet, a belőle kiinduló idegpályán vezeti el az izomhoz, s annak működtetésével idézi elő a kívánt fiziko-kémiai történést. Magától értetődik, hogy a mozgató-dúcsejt ingerületének külvilági, gépszerű változássá való átalakulása rendkívül bonyolult folyamat, melyet ma még az élettani kutatás rendkívüli erőfeszítéseinek ellenére sem tekinthetünk minden részletében át. A b e r h a l d e n részletesen ismerteti, hogy egy akaratlagos hatás hány tudattalan folyamatot indít meg a kisagyban, nyúltagyban és gerincvelőben, és hogy a legegyszerűbb szándékos mozdulatot meg kell előznie az illető izom kedvezőbb vérellátásának, az ellentétes izomcsoportok ellazításának és a vezető pyramidalis és extra-pyramidalis pályák tevékenységi előkészítésének. Kétségtelen tehát, hogy az énnak olyan érző- és mozgató-dúcsejtek állanak rendelkezésére, amelyekből bonyolult összetételű felvevőkészülékek működésének eredményét egyszerűen leolvashatja, illetve melyeknek ingerületbehozásával bonyolult végrehajtó szerkezeteket működtethet. E dúcsejtcsoportokat nevezte el S c h l e i c h a gondolatok, vagyis a gondolkodó én kapcsolószerkezetének.

Az én kapcsolószerkezetének felismerésével az élőlények eddig csak közvetve, bonyolult visszakövetkeztetések segítségével tanulmányozható egyéni fejlődésnek közvetlenül, bonctanilag és szövettanilag feldolgozható alak-

tani alapja került. *Flechsig* mielogenetikai módszere alapján tudjuk például, hogy a különböző vezetőidegek, illetve rostrendszerek az ébrényben — sőt az élőlény megszületése után is — különböző időben fejlődnek ki és kapják meg velőshüvelyüket. Míg például a gerincvelő bizonyos tájékain némely vezető pályacsoport még teljesen átlatzó, addig más csoportok, amelyeknek működése az előbbiektől eltér, vagyis amelyeknek más szervekkel van kapcsolatuk, úgy a környék, mint a magasabbrendű központok felé, már velőshüvellyel rendelkeznek, s ezért fehérek és a metszeteken jól követhetjük őket.

Az agykéreg a tudatos és akaratlagos működések székhelye, az önkénytelen és gépies működésekben tehát nincs szükségképen szerepe. Ezt igazolják az összehasonlító bonctani vizsgálatok, mert minél értelmesebb valamely gerinces állatfajta, annál fejlettebb a kéreg, annál nagyobb az agy tömegéhez viszonyított agyfelület, tehát a tekervények száma. Egyúttal a fejlettebb kéreg esetében az alsóbb középpontok mind szorosabban állanak a kéreg hatása alatt. Az agykéreg úgy aránylik tehát az egész idegrendszerhez, miként az én aránylik az élőlény teljességéhez. Ez az „egyenlet” is megerősíti azt, amit eddig mondtunk, hogy az agykéreg az én, a teljes idegrendszer pedig a benne rejlő tényező kapcsolószerkezete.

Az összehasonlító élettan, a bonctan és szövettan eredményeinek felhasználásával tanulmányozhatjuk tehát az idegrendszer egyedi rétegzettségét s a kapcsolószerkezet fejlettségi fokából döntő fontosságú tényeket állapíthatunk meg az én fejlődésére vonatkozólag. E célból nem kell egyebet tennünk, mint *Baglioni* kimerítő tanulmányát, mellyel az ázalagoktól kiindulva az emlősállatokig törzsfejlődési sorrendben vizsgálja az idegrendszer összehasonlító élettanát, a modern állat-lélekbúvárok és behavioristák megfigyelési eredményeivel egybevevünk.

A fiziológia és biológia egybevetésével szerzett megállapításokat kísérletileg is bebizonyították, s a kapcsolószerkezet jelentősége kitűnt a kiirtás után bekövetkezett kiesési tünetekből is. *Steiner*, *Vulpian*, és *Bethe* a halak nagyagyvelejének eltávolítása után nem tudott ki-

esési tüneteket megállapítani. Ezeknek énje külvilági tapasztalatait még nem képes dúcsejt-ingerületekből leolvasni, s a mozgató-dúcsejteket sem bírják maguk ingerületbe hozni. Egyedi tevékenységük a bennrejlő tényező által közvetlenül lelkükbe juttatott tapasztalatokra támaszkodik, szándékait is a bennrejlő tényező valósítja meg; kapcsolószerkezetük eltávolítása tehát nem jelent számukra nagyobb veszteséget, mint ha egy első elemistát könyveitől és írószereitől megfosztunk.

G o l t z és tanítványa, S c h r a d e r kételtűeken végzett közismert kísérleteikkel hasonló megállapításokhoz jutottak, mégis B u r n e t t nagyagyvelejétől megfosztott békát egészségesekkel együttartva, azt a légyfogásban ügyetlenebbnek találta. Ezeknek énje kezd tehát kapcsolószerkezetének használatába beletanulni és attól való megfosztása már veszteséget jelenthet számára. J a n v teknősökön és kigyókon végzett kísérletei a folyamat továbbfejlődését igazolják, mert ezek nagyagyvelejtől megfosztva maguktól már nem táplálkoznak s az egészségesekkel ellentétben, bizonyos külső ingerek hatására nem menekülnek el. Madaraknál pedig, mint F l o u r e n s, L o n g e t kísérleteiből kitűnik, már súlyos és mélyreható változások következnek be, amennyiben ételüket, párjukat, fiókáikat, ellenségeiket fel nem ismerik, semmitől sem félnek, vadságuk megszűnik, szóval egyéniségük, emlékezésük, tanulóképességük szinte teljesen eltűnik. Ha a fejlődés ranglétráján továbbhaladunk, a kiesési tünetek fokozódását tapasztalhatjuk, úgyhogy B ü c h n e r egyenesen azt mondja, hogy a nagyagy-kiirtás éppolyan, mintha az állat lelkét darabonként szaggatnák ki testéből. R o t h m a a n és D r e s e l nagyagynélküli kutyája „reflexgéppé” változott, egyéniségét teljesen elveszítette; K a r p l u s, K r e i d l és M a g n u s pedig majmokat operálva és megfigyelve, hasonló megállapításokhoz jutott.

Hogy a homloklebeny s egyáltalán az összes kérgi érző-dúcsejt azáltal áll az én-fejlődés szolgálatában, hogy adatokat bocsát rendelkezésére, ezt egyéb megfigyelésekből is megállapíthatjuk. Így például emberi torzszülötteket, akiknek homloklebenye, sőt egész nagyagyveleje is hiány-

zott, többízben megfigyeltek. Hernberg, Vaschide és Vurpas leírtak anencephalon-okat, akik szopni, nyelni stb. tudtak. Rendkívül tanulságosak Edinger és Fischer egy, három és háromnegyed évig életben maradt anencephalonon végzett tanulmányai. Ez utóbbi torzszülött megszületésekor semmiben sem különbözött más újszülöttektől. Születése után azonnal szokott módon szopott, hangosan sírt, nyelési, köhögési stb. önkénytelenségei és gép-szerűségei mind rendesek voltak, vagyis egyetemes élő és faji rétegzettségében semmi eltérést nem észlelhettek. Az egyéb gyermekeknél a születés után azonnal elkezdődő egyedi fejlődés azonban nem indult meg, és a majdnem négy esztendeig tartó megfigyelés alatt egyetlen erre utaló tünetet sem észlelhettek. Négy hónapos korától kezdve kanállal etetik és feltűnik, hogy a szájába tett tejet lenyeli ugyan, de sohasem kér, kézzel a kanál után nem kap, éhséget, szomjúságot sohasem mutat és a leggondosabb ápolás ellenére élete folyamán egyetlen egyéni megnyilvánulás, még a legparányibb arcrándulás sem mutatkozik nála. A felsorolt tényeket egyszerre megérthetjük, ha a boncolás adataival vetjük egybe: ez ugyanis azt mutatta, hogy mindaz, amit az én kapcsolószerkezetének nevezünk, teljességgel hiányzott. Az újszülött élőlény énje egész élete tartama alatt egyetlen külvilági tapasztalatot sem szerezhethetett, mert nem rendelkezett érző-dúcsejtekkel, amelyeknek ingerületéből azokat leolvashatta volna, nem volt tehát mivel kapcsolatban állást foglalnia; önkéntes vágyai sem nyilvánulhattak meg, mert nem rendelkezett mozgató-dúcsejtekkel, melyeknek izgalombahozásával végrehajtó szerkezeteit működtethette volna. Reflexeinek, elemi életfolyamatainak zavartalansága pedig a bennrejlő tényező, a kapcsolószerkezetének hibátlanására utalt. Kétségtelen tehát, hogy a megszületésbeli rendes állapot s az egyéni rétegződés kialakulatlansága kielégítő módon bebizonyítja, hogy az agykéregnek mint egyedi kapcsolószerkezetnek döntő szerepe van az én fejlődésében.

Az én kapcsolószerkezetének birtoklásával és szabad használatával fokozódó mértékben önállósul. Ez az önállóság nemcsak abban nyilvánul meg, hogy a szellemi kibon-

takozás mind egyénibbé válik, hanem az embernél az egyéni felelősség fokozódását is eredményezi.

Nagy vonásokban ezek azok az általánosan beigazolt vizsgálati és kísérleti módszerek, amelyek lehetővé tették a lélek s az agyvelő viszonyának tisztázását, valamint a központi idegrendszernek mint kapcsolószerkezetnek jelentőségét kimutatták. Hiányos maradna azonban munkánk, ha figyelmünket nem fordítanánk az érem másik oldalára is. Vagyis, ha eddig azt vizsgáltuk, hogy az én mit köszönhet kapcsolószerkezetének és mennyire szorul rá — most azt kell szemügyre vennünk, *mennyire uralkodik rajta és mennyire tudja függetleníteni magát tőle.*

Munkatervünknek megfelelően célunkat ismét nem elméleti okoskodással, hanem a bevált és elfogadott vizsgálatok és kísérletek felhasználásával oldjuk meg. Éppen ezért visszatérünk kiindulási pontunkra s újra a tudományos kutatást elindító feltevésekből (Vogt, Fechner, Loeb) veszünk lendületet. Javukra írjuk, hogy bölcséleti szempontokból messzemenő módon elfogadják és továbbfejlesztik a kísérleti természettudománynak az élőlények énjére és kapcsolószerkezetére vonatkozó megállapításait; hátrányuk azonban, hogy tudományos tényekből meg nem engedett és belőlük teljesen levezethetetlen, élettaniaknak feltüntetett következtetéseket vontak le. Láttuk, minden kutató csak azt mutatta ki, hogy a szervezetet érő külső ingerek végeredményben érző-dúcsejtek ingerületeivel változnak, és hogy az izomösszehúzódások több-kevesebb pontossággal helyhez rögzíthető, mozgó-dúcsejtek ingerületéből indulnak ki. Továbbá azt, hogy ezek az érző- és mozgó-dúcsejtek az illető élőlény énjével állanak kapcsolatban, mert úgy az én tapasztalat-szerzése, mint akaratlagos és szándékos mozgásai, működésükkel oly szorosan függ össze, hogy megbetegedésük, kiirtásuk, azaz mindennemű munkaképtelenségük az egyedi lelki tevékenységek kiesésével jár együtt. Arra vonatkozólag azonban még soha semmiféle adat sem merült fel, hogy ezeknek az idegsejteknek a működése idézné elő akár magát az ént, akár a különböző szellemi jelenségeket. A komoly tudományos kutatás szellemével összeegyeztethetetlen, — Rignano ki-

fejezése szerint — hogy az összefüggést azonossággá tesszük ki és bonyolult, magasrendű folyamatokat egyszerűen „maguktól keletkezetteknek” jelentsünk ki, annál kevésbbé, mert Mayer Róbert axiómája, mely szerint „nem keletkezik hatás ok nélkül”, „semilyen ok sem múlik el megfelelő hatás nélkül” — „ex nihilo nihil fit, ad nihilum” — egyetemesen elfogadott tudományos irányelv.

A szabatos tudományos kutatás azonban már tulajdon mivoltánál fogva is olyan, hogy nem engedi meg megállapításainak túlértékelését, és ha mégis túlhajtott következtetéseket eszközölnek, akkor maga a továbbhaladó kutatás az, mely újabb eredményeivel halomra dönti a tervezgetések feltevéseit. Ebben az esetben is ez történt. Az összehasonlító és kísérleti idegrendszerkutatás megállapította az én-fejlődés és agykéreg fejlődési párhuzamosságát és a lelki folyamatoknak fiziológiai folyamatokkal való kapcsolatait. A fontolgatás ezen az alapon már azonosságot jelentett ki, a továbbhaladó kutatás azonban megcáfolta ezt. Az azonosság feltételezésére a különböző kiesési tünetek adtak jogot. Azt mondták ugyanis, hogy ha bizonyos kéregbeli gócok kiirtása mindig ugyanazon lelki folyamatoknak a kiesését eredményezi, akkor nem kétséges, hogy az agybeli góc idézi elő a lelki történést.

A továbbfolytatott élettani kutatás azonban azzal a meglepő eredménnyel végződött, hogy bebizonyosodott: a „kiesett” lelki tünetek rövidebb vagy hosszabb idő múlva újra jelentkeznek. Az idegrendszer megújítóképességének kielégítő ismerete, valamint a kérdéses idegdúcok alaposan elvégzett és gondosan ellenőrzött kiirtása lehetetlenné tette, hogy maguk a kiirtott — tehát megsemmisített, nemlétező — dúcok újra működésbe léphettek volna. Ha tehát a kiesett lelki jelenségek ismét visszatértek, akkor elvitathatatlanul bebizonyosodott, hogy azokat a kiirtott dúcok nem idézhették elő.

Az élettan persze nem elégedett meg a kiesési tünetek visszatérésének egyszerű megállapításával, hanem sorozatos megfigyelésekkel és különleges kísérletekkel iparkodott a folyamat természetét tisztázni. Ezeket röviden összefoglalva, a helyreállítási jelenségeket mint a kiegyenlítés,

a valódi helyrehozás és a gócvándorlás lehetőségeit kell mérlegelnünk.

A *kiegyenlítés* nem valódi lényegbevágó javulás; abban áll, hogy a bénított szervezet az elveszetteket helyettesítő új gépszerüségeket sajátít el. A fiatalon megvakított állat megszokott környezetében, például ismert szobában, baj nélkül közlekedik; a hátgerincsorvadásban szenvedő ember rendezetlen tájékozatlansága (ataxia), ha a beteget gyakoroltatjuk, enyhül. Ily esetekben más, épségben maradt érzékszervek felől érkező izgalmak új irányban s addig szokatlan mértékben értékesülnek, a szem az izomérzékenységi feladatait veszi át, a fület némi tekintetben a bőr tapintókészülékei igyekeznek helyettesíteni, minek a lehetőségét az adja meg, hogy erős hanghullámok a szőrök emelőhatása révén az idegkészülékeket esetleg izgalomba hozhatják. Ha ily kiegyenlítődes bekövetkezésekor a helyettesítő érzékszervek működését lehetetlenné tesszük, a zavarok ismét jelentkeznek, így a hátgerincsorvadásos beteg, ha megromlott tapintását és izomérzését pótoló szemét behúnyja, ismét rendezetlenül mozog, sőt el is esik.

De a valódi *helyreállítás* bekövetkezését sem lehet tagadni. A sérült, elpusztult rész szélein megmaradt kéregrészek esetleg még a bántalmazott működéskörbe tarthatnak s az elpusztult részek szerepét is gyakorlás és a figyelem fokozottabb igénybevételével magukra vállalhatják. Ez különösen fertőzött gócek esetében tűnik szembe. Malinonsky gyulladással agykéreg-részlet eltávolítása után a kiesési tünetek azonnali csökkenését észlelte, mert a lobos tünetek visszafejlődése révén a szomszédos kéregrészek a nyomás alól felszabadulván, újra működésképpé váltak. A modern agysebészek is az aseptikus óvóintézkedések figyelemmel tartásával éles metszésekkel dolgoznak, hogy a bekövetkezendő kiesési tüneteket a legcsekélyebbre korlátozzák.

A *gócek vándorlása* alatt, mint Höber kifejti, azon folyamatot értjük, hogy bizonyos tevékenységeket új kéregterületek vesznek át. Ez a magyarázata annak, hogy bizonyos, mondjuk agykérgi vérzések kapcsán keletkezett bénulásos tünetek hosszú évek múlva fejlődnek vissza. Meg-

állapítást nyert továbbá az is, hogy egyoldalú sérülések alkalmával a túlsó, hasonló működésével megfelelő terület veszi át a test mindkét felére vonatkozólag az egész tevékenységet. Előfordul, hogy gyermekek, alig beszédük megindulása után, a bal félteke megbetegedése miatt, nehezen szerzett tehetségüket elvesztették, de újra megtanultak beszélni; egy esetben azután sikerült kimutatni, hogy az újratanulást a jobb félteke kiképzése tette lehetővé. Ebben az esetben ugyanis később a jobb félteke is megbetegedett, s a gyermek ismét elveszítette beszélőtehetségét.

Kétségtelen tehát, hogyha az agykéreg megbetegedését követő kiesési tünetekből az énnak a kapcsolószerkezetétől való függését kellett megállapítanunk, akkor viszont a gócsérülések után bekövetkező tünetek eloszlásából az ettől való *függetlenséget* tapasztaljuk. A helyreállítás, kiegyenlítés és gócvándorlás elvont élettani folyamatai helyett gondoljunk hétköznapi, egyszerű esetekre; vegyük a mesterembert; megsérült szerszámját megjavítja, vagyis helyrehozza; ha teljesen megrongálódott, másik, esetleg egyéb célt szolgáló eszközzel egyenlíti ki — fűrész helyett vésővel dolgozik tovább; végül, ha minden szerszámjából kifogy, kalapács, fejsze helyett kődarabot vagy fahasábot kerít s azzal folytatja munkáját tovább. A mesterember és szerszámai, az én és kapcsolószerkezete, egyazon viszonyban állanak egymással; bizonyos műveletek elvégzéséhez szükségesek ugyan, de mégsem a dúcsejt lát és mozgát, nem a kalapács és a fűrész dolgozik, hanem az őket birtokló és használó én.

Sorozatos kísérletek történtek ama folyamatnak a tisztázására is, hogy az elpusztult gócokat mi módon pótolják egyéb dúcsejcsoporthok. Munk, Hitzig, Goltz az egész mozgató agyféltekét távolította el, — Lutziani kisagykiirtásokat követő következmények eltűnése után, az ellenoldali mozgató kéregrészeket irtotta ki, Grünbaum, Scherington pedig csimpánz jobbkez-mozgató központjainak eltávolítása és a kiesési tünetek teljes helyreállása után elektróddal kutatta át az egész agykérget, az új mozgató központ feltalálására, — végül mások kiirtási kísérleteket még különböző műtéti eljárások tanulságaival is

összefűzhetjük és ha figyelembe vesszük, hogy a gyermekbénulás következtében hasznavehetetlenné vált izomzatot más izmok felhasználásával helyettesíthetjük, hogy a különböző mozgató-idegeket, mint például az accersoriust, a bénult arcidegbe ültetve felcserélhetjük — kétségtelenné válik, hogy az egyedi én, bizonyos határokon belül, szabadon rendelkezik dúcsejtjeivel és nem csupán a hasznavehetetlenekké váltakat pótolhatja újakkal, hanem a meglévők működését is megváltoztathatja és felcserélheti.

Abderhalden a modern kísérleti fiziológia eredményeinek összefoglalása révén arra a következtetésre jut, hogy az agykéreg „szellemi vezetés alatt áll”, bizonyos körülmények között teljesen új kapcsolatok is létesülhetnek benne, az értelmességet távolról sem rögzíthetjük helyhez bizonyos kéregterületekbe, végül a tehetség az akadályokon keresztül tör s így bontakozik ki. Mindehhez vegyük még hozzá R a m o n C a j a l, az agyi szövetten nagy kutatójának döntő jelentőségű megállapítását az egyedi én szabadságáról és felsőbbrendűségéről: „Mindenki aki erősen akarja, saját agyvelejének szobrása lehet, s a legszerényebb képességű ember is hozhat gazdag termést.”

A kutató orvos

Az ördögi mesterkedésekkel megfiatalított Faust, miután fenékig ürítette az élvezetek és bűnök serlegét, második élete végén az óceán partjára kerül; teljes erejének latbavetésével rohamra indul a víz ellen, hogy minél nagyobb karéj földet hódítson el tőle s azon házakat építsen, kertet ültessen, ringó kalászu búzatáblákat telepítsen.

Goethe lángelméje ezzel nemcsak gondolatainak körét zárta be, amikor rámutat, hogy e második élet — és ha lenne, akár az ezredik is — ugyanoda torkollik, ahová az első, hanem látomásszerűen elénk villantotta az emberi sorsot. Ismeretlen, kifürkészhetetlen óceán partján állunk, szilárd talajon megvetett lábbal, de nemcsak azért, hogy a két világ egyszer lágyan egymás fölé simuló, máskor tajtékozva tomboló mezsgyéjén álmodozzunk, hanem hogy minél többet hódítsunk el az ismeretlen, végtelen tengeréből a bizonyosság világa számára. Egyetemes, örök emberi sors ez — bár nem mindenkinek osztályrésze, aminthogy nem mindannyian élünk nagy vizek partján.

A kutató orvost azonban bizonyosan megigézi a titkok tengerének rejtelmes zúgása. Igaz, néha bemenekül az ismeretek és eredmények várába s az elpihent megelégedettség kapujával kívülrekeszti e hullámok igéző vonzását. Az ember könnyen fárad; néha nekilendül, de csakhamar visszaroskad — olykor ön maga fölé emelkedik, de a tartós emberfeletti élet kevesek sajátja. Nemcsak a merengőhöz, hanem mindenkire szól a költő:

Ne nézz, ne nézz hát vágyaid távolába,
Egész világ nem a mi birtokunk,
Amennyit a szív felfoghat magába,
Sajátunknak csak annyit mondhatunk!

(Vörösmarty)

Nem tekinthetünk a napba, de fénye nélkül elsenyvedünk. Lebírhatatlan belső kényszer hajszol az ismeretlen felé, bár feldúl az, félelemmel tölt el, lenyűgöz és törbe ejt.

Kell, vonz, érdekel — és mégsem lehet megragadnunk! Milyen ellentmondás! Megoldása? Van, nem is egy, hanem kettő: az egyik a *helyes munkamegosztás*: „divide et impera”; az ismert s az ismeretlen világból kihásítunk szeleteket, körülhatároljuk az egyes szaktudományok munkaterületét, sőt még ezeken belül is, kiki tehetségének, hajlamainak megfelelő parcellákat választhat, mint Stanley, mikor afrikai útjain egyszerre nem az egész őserdő lebegett lelki szeme előtt, hanem csupán egy napra kijelölt feladat.

A másik mód a *jelkép-alkotás*. Az ismeretlen ránk ront, leteper. Tekintetét nem bírjuk elviselni, amint a mélységtől is megszédülünk. Eltakarjuk hát, hatalmas színfalakat tolunk elébe, s éppen csak akkora rést hagyunk közöttük, hogy áttekinthessünk rajta.

Érdemes ezt néha eszünkbe idézni. Mi a tudományos kutatás? Ennyi: az ismeretlent, a felfoghatatlant szimbolumokba takargatjuk — mint sit venia exemplo — H. G. Wells bebugyolálja, felöltözteti „láthatatlan emberét”. — A jelkép a miénk, mi találtuk ki, odavisszük, ahová akarjuk s benne a láthatatlan, megközelíthetetlen, ígész ismeretlent. Mikor azonban már jól körülbástyáztuk világunkat, letakart, megragadott ismeretleneinket beépítettük tornyainkba, ráérő időnkben egyiküket-másikat elővehetjük és a szimbolumtakarónak óvatos lefejtése után megkísérrelhetjük, hogy megértsük, megoldjuk. Így hódítunk magunknak új, de tisztult Faustként a tudás számára rögöket, termékeny szántókat.

A gondosan körültekintő kutatómunka mellett, amikor robbanásbiztos fülkékben bontogatjuk ki vagy csomagoljuk be új jelképekbe a kis ismeretlenkéket: nem hiábavaló neki-buzdulás a színfalrendszer meglebegtetése. Hadd mutakozzék meg a tenger s a száraz választóvonala, hadd lássuk meg, hogy a mélység fölé ívelő hídjaink szimbolumokból összekovácsolt oszlopokra épültek, és jusson eszünkbe az apokrif feljegyzéséből az Úr figyelmeztetése: Menj a hidon keresztül, de ne építs házat magadnak rajta!

Az ismeretlen tengerének mely áramlása kavargó az orvos kutatóműhelyében s ennek is mely fodrát, visszatérő, ismétlődő hullámát fogjuk fel, sajtoljuk közkeletű, szabványos szakkifejezésekbe, megmerevedett jelképekbe, hogy tárgylemezre kenve mikroszkóp alá rakjuk, táptalajon hízlaljuk, kémcsőben, termosztóban melegessük? Kétségtelenül az élet. De nem az egyéni élet, hanem az *általános*, fogyhatatlan, halhatatlan *élet*. Hiszen már láttuk, hogy különbséget kell tennünk az állati és emberi egyedek léte s az általános, elpusztíthatatlan, *elvszerű* élet között. Megfigyeltük, hogy bármelyik hullából órákkal a halál után, sejteket, szöveteket, sőt egész szerveket is kiemelhetünk és művi módon, korlátlan ideig életben tarthatunk. Ugyanígy a megszületés előtt. Meg nem született petéből, tojásból ki nem bújt ébrényeket teljes egészükben vagy belőlük kikanyarított parányaikban addig tenyészthetjük, amíg kedvünk tartja, míg kitűzött feladatunk megoldása szükségessé teszi.

A kísérleti fejlődéstan kutatói ma már tervszerűen változtathatják meg a fejlődés szokásos menetét. A petében hiányokat idéznek elő, egyes peterészeket előlnek, hogy a kiesési tüneteket vizsgálhassák. Torzfejlődéseket hoznak létre, peterészeket áthelyeznek s egymással, sőt különböző petékből származó részekkel felcserélnek, több petét, peterészt, szervtelepet, egész ébrényeket egybeolvasztanak, hogy a természetes rendszer teljes felforgatásával az egyes részek kölcsönhatásait s az embrionális fejlődés célszerű folyamatát megismerhessék. *Spemann*, *Mangold*, *Harrison* iskolát teremtett azáltal, hogy a fejlődéstan kérdéseket a szó szoros értelmében láthatóvá tette, mozgófényképekkel bizonyította. Két különböző fajú gőtének a petéje különböző színű, s így ha a nagy gőte, a triton cristatus, fehér és a kis gőte, a triton taeniatus, sötétén pigmentált petéinek részeit felcseréljük, összeolvasztjuk: a színbeli különbözőség alapján, a későbbi fejlődés minden egyes mozzanatát s az egyik petéből a másik fajúba átültetett peterész sorsát pontosan nyomom követhetjük.

Ha ezeket a kutatásokat egybevetjük azokkal a — már e lapokon is többször említett — lélektani felfedezésekkel,

amelyek az egyedi énnel, a lélekkel, az öntudatos tevékenység kereteivel, határaival, az egyén következményvállalásával, születésével és halálával foglalkoznak, akkor félreismerhetetlenül megmutatkozik előttünk az ismeretlen élet két párhuzamosan haladó, de egymástól mindig és mindenütt jól megkülönböztethető folyama, a személyes s az egyetemes élet.

Az egyetemes étellel az ismeretlen tengerének új, harsogó hulláma tört be tudományunk csarnokaiba. Ez már nem fér a régi keretek közé, nem tűri a régi jelképek kopott hangszerelését. A madáchi föld szellemének szavával dörgi fülünkbe: „Ez a lombik nekem nagyon szűk és nagyon tág.”

Mit tegyünk hát? Egyszerű a válasz. Új szimbolumra van szükség. Ezzel kicsavarjuk azok kezéből a fegyvert, akik sokáig azzal arattak olcsó sikereket, hogy kimutatták: a biológia, embriológia felfedezéseit, lelkiismeretesen végrehajtott kísérletek ezreivel beigazolt tényeit, a test-lélek kettősségével meg nem magyarázhatjuk; sőt ha kiderül, — amint ki is derült — hogy a táptalajon, alacsonyrendű férgek stb. tanulmányozható általános életjelenségek sokkal bonyolultabbak, tökéletesebbek, mint a lánghelmék öntudatos cselekedetei: akkor — vetik fel a kérdést — egyáltalán mi szükség van a lélek „feltevésére”?

Új, soha nem észlelt — bár természetesen eddig is létezett — ismeretlen áramlott be tudásunk síkjaira. Ne kockáztassuk hát, ami birtokunkban van, hanem fogadjuk méltó módon: új gondolkodási módszerrel, új jelképpel.

E feladatnak iparkodik a legújabb biológiai irány — szabad talán *organizmikus* felfogásnak (főbb képviselői: Haldan, Schaxel) elkeresztelnünk — megfelelni. Ez a dualisztikus (Volkman, Lotze, Reinke) s a vitalisztikus (Wolf, Driesch, Uexküll) irányok módszereit és eredményeit egyaránt felhasználja. Nem fogalmi meghatározásokra, sem bölcséleti rendszerre törekszünk, hanem csak szabad, előítéletmentes, tudományos kutatást bevezető jelképet szerkeszt.

Először is szakít a mechanisztikus felfogással. Az életjelenségek szabadok, célszerűek, tehát az anyagi világ

szükségyszerűségéből és tehetetlenségéből nem vezethetjük őket le; de az öntudattal sem hozhatjuk oksági viszonyba. Az elégséges ok elve megkívánja, hogy olyan előidézőre vezessük őket vissza, — mivel „magától” semmi sem lehet — amely vagy aki valóban képes ezen folyamatok előidézésére. Mint a matematika az ismeretlent x -szel jelöli, úgy illeti a természettudomány különböző jelképes névvel ezt az ismeretlen alkotó, fenntartó, fejlesztő valóságot; e neveket a testről és lélekről való igénytelen fontolgatásunk során már említettük — közülük legalkalmasabbnak, legkifejezőbbnek az „immanens factor”, „bennrejlő tényező” megjelölést tartottuk s eddigi elmélésünkben is ezt használtuk. A tudomány az anyagelvű világnézés csődjével rájött már, hogy az élőlények nem gépszerű anyag-halmazok. Ennek nyomán felmerült a kérdés, hogyan élnek, mi vagy ki élteti őket? S a modern természettudományi kutatás megadta erre a feleletet: *belülről* élteti őket valami vagy valaki: a bennrejlő tényező. Mivel a természettudomány — magától értetődik — sajátos mivoltánál fogva nem vállalkozhat ez immanens factor tüzetesebb vizsgálata s meghatározására, — hiszen ezzel túllépné jogos kereteit s ez erejét is meghaladná, — hanem megelégszik mint ismeretlennek a feltételezésével és csak hatásaiból, eredményeiből következtet vissza rá — azért tartjuk most feladatunknak, hogy végre homálytalanul fényt derítsünk rá: *mi hát ez a bennrejlő tényező?*

Erről az ismeretlenről minden további nélkül kijelenthetjük, hogy az élettelen világban fel nem lelhetjük, hanem csupán az élőlényekben rejlik benne. Ez a bennrejlés az élettelen tárgy s az élőlény tovább nem bontható, végső különbsége; ez magyarázza meg azt a tapasztalati tényt, hogy minden szervezet *belülről él*, nem kívülről rakódnak rá új anyagok, hanem bévülről növekszik, sebei, hiányai bentről pótlódnak.

Ha mármost közelebbről meg akarjuk ismerni, arra kell törekednünk, hogy minél több olyan „egyenletet” állítsunk fel, melyben ez az ismeretlen előfordul, s az egyenletek egybevetéséből következtethetünk majd vissza rá.

Hogyan juthatunk e biológiai „egyenletekhez”? Egysze-

rően kikeressük azokat az életjelenségeket, melyek az an-organikus folyamatoktól minőségileg különböznek és nem egyediek szóval, amelyeket sem fiziko-kémiai törvényszerűségekkal meg nem magyarázhatunk, sem az egyén tudásából és képességeiből le nem vezethetünk.

Az első csoportba mindjárt a *probléma-megoldásokat* sorozhatjuk. Az élőlények benne élnek a világban, az hat rájuk s ők visszahatnak arra. Az élettelen tárgyak heteronómiájával és tehetetlenségével szemben autonómok és kezdeményezőképességgel rendelkeznek. Nem szenvedőleg résztvevői a környezet történéseinek, mint a víz sodrától görgetett és a fizikai törvények szerint kavicsá, homokká koptatott szikla, hanem vágyakat kielégítő, célokat megvalósító tényezők. Két irány áll egymással szemben: a fizikai világmindenség sodra s az élet önmegvalósítása, és ez a két irány, egymással szembefordulva, feszültségeket idéz elő s mindig újabb problémákat vet fel. Érdemes közülük néhányat szemügyre vennünk.

Igy például az óceánokat a víz felsőbb rétegeiben lebegő plankton-szervezetek óriási tömege népesíti be. Életük, fennmaradásuk éppen a lebegés tehetségén fordul meg. Entz és Soós kimutatja, hogy itt az életnek, vagyis a bennrejlő tényezőnek, szinte reménytelen feladatot kellett megoldania, azt tudniillik, miként maradhatnak, nagyobb megerőltetésük nélkül, lebegő állapotban ezek a szervezetek? A nehézség megoldást nyert, mégpedig az összes lehetséges módon. A plankton-szervezetek nagy változatosságának titka éppen a megoldások sokféleségében rejlik; a megoldás tökéletessége pedig az óceán gazdag benépesülését tette lehetővé. Magát a probléma megfejtését nézve pedig megállapíthatjuk, hogy ennél minden tényező (a víz fajsúlya, az illető test fajsúlya, a víz tapadósága, a süllyedő tárgy alakellenállása), továbbá minden szóba-jöhető körülmény (a víz hőmérséklete, sótartalma stb.), végül minden megoldási lehetőség (alakellenállás növelése, a fajkülönbség csökkentése), a megoldástadó tényező figyelmét nem kerülte el s a különböző lebegve-tartási módzatokban felhasználta.

Gray, Klein, Krijgsmann a csillangós vég-lények mozgásának technikai megoldását tanulmányozta s kifejtette, hogy az összes szóbajöhető lehetőség tökéletes megoldása nyilvánul meg a csillangók három alapmozgásában s azok kombinációjában. Ha az egyetemes életjelenségek közül csak az anyagcserét ragadjuk ki, annak kis részletkérdésénél, az ammóniáknak a szervezetből való kiküszöbölésénél is ugyanezt látjuk. Az állati szervezetben a nitrogén-forgalommal kapcsolatban fölös mennyiségben keletkeznek ammóniák, és mivel ez sejtmeleg, mielőbbi eltávolítása vagy megkötése vitális érdek. Ezzel a kérdéssel foglalkozva, Kiesel fejt ki részletesen a felmerülő problémákat s azoknak bonyolult, de egyszersmind tökéletes kémiai s mechanikai megoldási módszereit.

Biedermann, Kromayer a gerincesek kültakaróját tanulmányozza és sorra veszi a legkülönbözőbb, a mozgás, ráncolás, nyomás, testsúlyhordozás stb. kapcsán felmerülő technikai és mechanikai problémákat s egymásután kimutatja megoldottságuk tökéletességét. Ahlborn a madarak tollazatát tanulmányozva jut hasonló megállapításokhoz: „A természet — helyesen: a bennrejlő tényező — a rugalmas, tökéletes felépítettségű szárnyfelületeket a legcsekélyebb anyag felhasználásával teremtette meg.” Spöttel kimutatja, hogy a szárnyak, farktollak szerkezete a legmodernebb technikai felfedezéseknek felel meg. Roux pedig már 1895-ben észrevette, hogy „az adott tevékenységet az anyag minimumával, illetve az adott anyaggal a tevékenység maximumát” érte el a bennrejlő tényező, a szerkezeti elemek helyes és célszerű elrendezése által.

Könyvtárakat lehetne megtölteni a különböző kérdések felsorolásával és megoldásuk ismertetésével. Ez azonban nemcsak lehetetlen, hanem teljesen felesleges is. Lehetetlen, mert csak elenyészően csekély hányadukat ismerjük, hiszen egész technikai tudásunk csigalassúsággal bontakozik ki s oldja meg az állatvilágban már évezredek óta leküzdött nehézségeket (gondoljunk csak a repülésre, szerves anyagok, hideg fény stb. előállítására). Am felesleges is, hiszen egyetlen nehézség megoldásának megfigyelése is

megmutatja, hogy amíg mi felmerülő problémáink érdekében, az általunk ismeretes néhány megoldási lehetőség között válogatva, folytonos kísérletgetés, tévedés, módszer-változtatás, újrakezdés révén lépésről-lépésre haladunk a megoldás felé, addig a bennrejlő tényező az összes lehetséges mód mindenikét felhasználja s egyszerre kísérletezés nélküli, kész megoldásokat valósít meg.

A második „egyenlet”-csoportba azokat a problémamegoldásokat sorozhatjuk, amelyek a *leszármazás* kapcsán léptek fel. Jól ismerjük a test alkotóelemeinek kölcsönhatását; ez magátólértéktővé teszi, hogy a legkisebb részlet megváltoztatása hat az egészre s áttekinthetetlenül sok új problémát vet fel. Továbbá a természetes környezet elhagyása s az új környezetbe való beilleszkedés is számtalan nehézség megoldásából áll. Például a soksejtűvé válás következtében a belső sejtek közvetlen táplálkozása, lélekezése, kiválasztása megszűnt, s ezért életbenmaradásuk csak súlyos problémák megfejtése árán vált lehetségessé. Az idegrendszer segítségével új utak teremthetők, amelyeken át a test távoli részei is érintkezhetnek egymással. A kétoldali szimmetria, a hát- és hasoldal, a jobb- és baloldal, az elülső tevékeny és a hátulsó szenvedőleges rész kialakítása a további nehézségoldozgatás. A három dimenzióba növekedés a vér és a véredények kifejlesztését kívánta meg. A testüreg vagy coeloma kialakítása függetlenítette a beleket a test mozgásától. Minden testüreges állatnak csavart bélcsatornája van, amely megköpi a táplálékot és végigvezeti a maga útján a nélkül, hogy a test többi részét háborgatná. Azonkívül a testüregben lévő folyadék, tömérdek falósejtjével valóságos egészségügyi határt von s útját állja a baktériumoknak. A végtagok, az érzékszervek, a tüdők kialakítása, a belső elválasztás, a szaporodás és ivadék gondozás ezernyi feladatának helyes végrehajtása nem a külső körülmények utólagos következménye, hanem az immanens factor tevékeny probléma-megoldása. Ha ezek közül csak egyetlenegy sikertelen maradt volna: a fejlődés elakad, az élet elpusztult volna.

A harmadik „egyenlet”-csoportba a *célszerű tevékenységeket* kell sorolnunk. Mert az okság csak hátulról tolja

előre, vagyis vakon görgeti maga előtt az eseményeket s így minden megnyilvánulása beillik a fizikai világmindenség sorába. Ha csak ezzel akarnók jellemezni az életet, akkor fel kellene adnunk belső állandóságát, a környezettel való szembefordulás képességét, tehát mindazt, amit tulajdonképpen élettevékenységnek nevezünk. Az anyagcsere, az egyedi fejlődés, a reflexek, az általános életjelenségek, mind olyan célszerű tevékenység, mely az élőlény kifejlődését, fennmaradását, környezetétől való függetlenségét hivatott biztosítani.

A negyedik „egyenlet”-csoport felállítását az a kérdés indokolja, hogy a bennrejlő tényező eddig felsorolt tevékenységei szükségszerűen megszabottak-e vagy *szabadok*? (Szabadság alatt azonban nem az erkölcsi szabadságot értjük, hanem az élettelen világ determinizmusával állítjuk szembe; ha követ dobok el, kiszámíthatom, hová repül — ha sólymot bocsátok szárnyára, nem tudhatom, hol, mikor csap le, merre száll.) Minden további nélkül fel kell a bennrejlő tényező szabadságát tételeznünk, mert a szabadság az élő és élettelen világ elkülönítési ismerve, s az élő szervezetek autonómiájának s kezdeményezési képességének egyetlen lehetséges alapja. Nem is akadna itt semmi nehézség sem, ha a 19. század világképe nem lett volna determinisztikus s ennek emléke nem kísértene még ma is.

Ötödször az úgynevezett „*potentia*”-val kell foglalkoznunk. Mert a bennrejlő tényező szabadságából és célkitűző képességéből még mindig megmagyarázhatatlan, szóval fenti tulajdonságaiból levezethetetlen azon tény, hogy céljait valóban meg is valósítja. Köztudomású ugyanis, hogy a fizikai világmindenségben a törtetésnek nemcsak irányában visszafordíthatatlan, hanem intenzitásában is hatalmas sodra van. Mint a fizikusok mondják, az entrópia s a keveredés feltartóztathatatlanul növekszik az időben és a magárahagyatottság, az esetlegesség a természetet a rendetlenedés felé hajtja. A bennrejlő tényező viszont ennek pontosan ellenkezőjét teszi, s ha fizikai gondolatmenettel akarjuk kifejezni tevékenységét, azt kell mondanunk, hogy az alacsonyabbrendű rendszerekből állandóan magasabbrendűeket, munkaképesebbeket gyárt. A

biológiai kutatás egyelőre még tehetetlenül áll e problémával szemben és megoldása nem is biológiai, hanem filozófiai feladat lesz. Mindazonáltal nem zárkozhatunk el a tény megállapítása és következményeinek levonása elől. Leghelyesebb, ha valamilyen szakszerű jelképpel jelöljük ezt is, — nevezzük Schaxel nyomán „*potentia*”-nak — és valóságának egyszerű tudomásulvétele után iparkodunk következményeit kikutatni.

A bennrejlő tényező *potentia*-inak az a gyakorlati következménye, hogy tevékenységének a fizikai világmindenség törvényei nem szabnak határt. Elég, ha futólag körülnézünk az élő világában s azonnal láthatjuk, hogy az immanens factor nem ismer céljai megvalósításában lehetlent. A mélytengeri állatok többszáz légköri nyomást viselnek el; az eucalyptus száz méter magasra emeli a gyökereivel felszívott vizet s a fűrókagyló és a szivacs még a legkeményebb márványszerű mészkövet is megfúrja. Ha mégis azt látjuk, hogy a bennrejlő tényező tevékenysége pontosan jellemezhető keretek között zajlik le s határozott törvények szabályozzák, akkor ezeket nem a fizikai világmindenségből, hanem magából a bennrejlő tényezőből kell levezetnünk. Mert az immanens factor maga az, aki tevékenységét elhatárolja, keretek közé szorítja s jól lerögzített törvények szerint bonyolítja le.

Hatodszor az *ismeretek* következnek. Mert célokat kitűzni, azok megvalósítására eszközöket választani, felhasználni, csak ismeretek alapján lehet. A bennrejlő tényező eszközei a fizikai világ anyaga s energiája, ezeknek felhasználása pedig csak az energetika és mechanika törvényeinek alapján lehetséges. Felesleges külön megokolnunk, hogy a bennrejlő tényezőnek mindezen törvényeket ismernie kell, hiszen elég, ha utalunk a sűrűn előforduló ipari balesetekre, melyek a munkaeszközök s azok használatának hiányos ismerete miatt következnek be.

De nem elegendő az anyagi eszközök és energiák felhasználását szabályozó törvények ismerete; mivel a bennrejlő tényező mindazt, amit céljai megvalósítására szükségesnek tart, a fizikai világmindenség teljességéből vonja ki; ezért éppúgy kell ismernie a mindenséget, mint ahogy a

kémikus raktárát és a benne felraktározott vegyszereket ismeri. Ez az ismeret nem alapulhat fokozatosan megszerzett tapasztalatokon, mert már a legelemibb élettevékenység, amellyel a legegyszerűbb tengeri moszat kiválogatja az óceán szervesetlen anyagainak tárházából a neki szükségeseket, s a nap sugárzó energiájának felhasználásával bonyolult összetételű kémiai vegyületekké építi fel, már ez is az ismeretek összességét s a tudás teljességét igényli. Ezért nem méltányolhatja az igazi természettudós — miként Andrée kifejti — azokat a feltevéseket, amelyek mint például a pszichovitalizmus: „egy egyénfeletti világsszellem próbálkozások révén való fáradságos tapogatódzásával és felfelé való kapaszkodásával” iparkodnak az életfolyamatokat megmagyarázni. Ez már azért is lehetetlen, mert „ahol minden részletnek a megfelelő ritmusban harmonikusan kell összeformnia, minden bizonytalan próbálkozás katasztrofális zavart eredményezne”.

A problémák megoldását, a célszerű tevékenységet, a gyakorlásnélküliséget, a szabadságot, a képességeket, az elsődleges tudást bizonyító s megfigyeléseken alapuló egyenleteket kísérletekkel kell bebizonyítanunk. Mert a megfigyelés, bármily alapos és lelkiismeretes legyen, a valóság bármely nagy területére szorítkozzék is, szenvedőlegesen folyamat csupán, mely a tőlünk független tények kialakulását, kölcsönhatását és változásait szemléli. Aki kellőképpen felülbírálja ezt a folyamatot és számbaveszi a hibaforrásokat, a megfigyelés, az eredmények rendezése s értékelése, azok általánosítása és belőlük a valóságra való visszakövetkeztetés tévedéseit, az az igazságnak ily módon való megismerhetőségét megkérdőjelezi. A cselekvő, kísérletező kutatási irány azonban kérdéseket szövegez meg és a valóságot válaszadásra kényszeríti. A biológiai kísérlet megváltoztatja az organizmusok kialakult rendjét, megfigyeli és megméri azt az erőfeszítést, mely a megzavart rendet vissza iparkodik állítani. Sorozatos kísérletekkel kémleli ki az élettevékenységek határait s azokon belül megfigyeli a törvényszerűségeket. Pontosan körülírt feladatok elé állítja a bennrejlő tényezőt s a feltett kérdésre adott válaszokból annak tudására s képességeire következtet vissza.

Igy például az elsődleges célszerűség kísérleti igazolását kell látnunk B o e c k e munkáiban, aki érző-idegcsonkot mozgató-ideggel, mozgató-ideget érzővel egyesített oly módon, hogy a nervus lingualis központi csonkját a nervus hypoglossus környéki csonkjaival varrta össze. Az idegrostok megújulása kapcsán a nyelvizomzat elsorvadt mozgató végkészülékeihez érző idegrostok, a másik esetben pedig érzővégkészülékhez mozgató rostok jutottak el. Ebben a sem az egyéni életben, sem a fajfejlődés kapcsán még soha elő nem fordult problémában is eszményien oldotta meg a bennrejlő tényező a feladatot s a nervus lingualis érzőrostjaiból mozgató végkészüléket alkotva, a megzavart működést helyreállította. K e n n e d y még súlyosabb feladat elé állította a bennrejlő tényezőt azáltal, hogy egy kutya elülső végtagján a könyök felett mind a négy ideget átvágta, a központi csonkok közül hármat elkülönített, egyet pedig négy környéki csonkkal varrt össze. Ily módon az elülső végtag könyök alatti részének négy idege a központból jövő egyetlen ideggel volt csak kapcsolatban. Ennek ellenére, néhány hónap múlva a szabályosan össze rendezett tevékenység teljesen helyreállott. W e i s s egy majomnak — macacus rhesus-nak — a térdmagasságban kikészítette és átvágta a nervus tibialis-át és peronneus-át; a peronneus centralis csonkját az izomzatba varrta be s el is süllyesztette, a megmaradt három idegvégződést felosztotta és összekavarta, majd egymással összevarrta. A kísérleti állatot három évig tanulmányozták, és két év múlva már ortopéd szakemberek is megállapíthatták a teljes, rendes működés visszatérését.

A bennrejlő tényező célszerű tevékenységéből a tapasztalatokon alapuló ismeretek kizárásának, tehát a kísérletezés jelentőségénélküliségének kísérleti igazolása többek között Matthews, Dettwiler és Carmichaelnak is tökéletesen sikerült. Az utóbbi egyidős szalamandralárvák egyik csoportját rendes körülmények között nevelte fel, a másik csoportot pedig chloroformaceton-oldatban tartotta. Az oldat sűrűségét oly módon szabta meg, hogy a lárvák állandó bódultságuk ellenére zavartalanul kifejlődhettek ugyan, de semmiféle mozgást nem végezhettek. A

szokott körülmények között felnevelt állatok teljes kifejlődésekor, midőn azok már szabadon úszkáltak, az elbódítottakat friss folyóvízbe helyezve felébresztette. Rövid félóra múlva ezek, annak ellenére, hogy egész fejlődésük alatt mozdulatlanok voltak s így semmiféle kísérletet, begyakorló mozdulatot nem végezhettek, a rendes viszonyok között felnevelkedettekkel teljesen megegyező módon viselkedtek, s ekként ismét beigazolták azt, hogy a szervezet minden kísérlet és gyakorlásra alapuló, tapasztalat nélkül, elsődleges tudáson alapuló, célszerű tevékenységgel tudta az egyes idegsejteket a megfelelő izmokkal összekapcsolni s az egész bonyolult készülék kifogástalan működésképpességét biztosítani. A kísérlet jelentőségét és bizonyító erejének méltánylását egy példával könnyíthetjük meg: mennyi csengetéssel, mennyi mótorpuffogatással — szóval mennyi kísérlettel — jár együtt az egyszerű házi villamoscsengő, illetve gépkocsi felszerelése, holott ezek csak teljesen kész, „praeformált” alkotórészek összeillesztését kívánják.

Ez a néhány biológiai egyenlet meglepő távlatokat tár fel előttünk. Mert nemcsak az általános életjelenségek természetével ismerkedtünk meg, hanem sok mindent megtudhattunk arról az ismeretlenről is, amelyet a „bennrejlő tényező” jelképes elnevezéssel jelöltünk. Nevezetesen megtudtuk róla, hogy *végtelen tudással, tökéletes ismeretekkel rendelkezik és céljait azonnal és tökéletes módon valósítja meg*. A biológia nyelvén mindezt *primaer-tudásnak, autonómiának*, illetve *potentia-nak* nevezzük. Ha e felsorolhatatlanul bőséges újabb kísérleteket és megfigyeléseket áttanulmányozzuk és egybevetjük a közismert tényekkel, akkor lehetetlen fel nem ismernünk, hogy a bennrejlő tényező nem a maga kedvéért él, nincs szüksége a lélekre, mert sem az étellel, sem az egyéni öntudattal *nem nyer semmit*. A mindentudás, a tökéletesség, a befejezettség, a végtelen és határtalan hatalom nem fokozható, s ezért ön-maga változhatatlan. Nem ő él tehát és nem ő eszmél, mert *ő maga az élet s az eszmélet*, hanem minket életet; teszi pedig ezt *ingyen*, hiszen ez éltetés, eszméltetés által

nem gyarapszik, gazdagodik, ez csupán önnön bőségének, fogyhatatlan gazdagságának túlcordulása.

Nyilvánvaló, hogy mindezek isteni ismertetőjegyek. Mi tehát a bennrejlő tényező? *Isten tevékenysége*. Isten nem kívülről, gépszerűen mozgatja az élőlényeket, hanem *belülről éltet*; nem valami harmadik, szellemi lény által, hanem *közvetlenül önmaga éltet*; mindazonáltal *nem azonos* az élőlényekkel, csupán bennük rejlik.

A bennrejlő tényező az élőlények rangsorában eltérő módon tevékenykedik. A *növényeket* csak *élteti*, az *állatokat* élteti s egyben *éntudatot ad nekik* — az *embert* viszont élteti, éntudatát szellemi tevékenységgé fejleszti, azaz *eszmélteti* s mindezen felül *erkölcsi kíváncsalmat* támaszt benne.

Ezek után azonban önkénytelenül is felmerül a kérdés: vajjon nem léptük-e túl a természettudományi kutatás megengedett határát azáltal, hogy az embernek, sőt minden élőlénynek életét, cselekvéseit két, látszólag önálló folyamat, két oksági láncolat kölcsönhatásaként fogtuk fel — olyan működési egységként, amely a bennrejlő tényező éltető, eszméltető tevékenységét az egyedi én önmegvalósító erőfeszítésével fűzi egybe?

Biztosan pattan a válaszunk: nem! Sőt megállapításaink nyomán világossá válik, hogy a modern természettudomány határozottan igazolja a különböző hittudományi elméletek egybehangzó tételét: *Isten az emberrel szabad tetteiben is együttműködik*.

Mert, amint a két nagy hittudományi irány közül a *tomizmus* vallja: „Minden teremtményi tevékenység két oksortól ered; mindegyik hézagtalan, zárt és teljes a maga nemében; egyiknek sem rendeltetése a másik hézagait kitölteni és egyik sem nélkülözhető. Azonban teljesen összeférhetetlenek. Az egyik *teremtményi*, a másik *teremtői*... Ahol két ok ilyen viszonyban van, az eredményt mindenestől mindegyiknek kell tulajdonítani, azonban más-más értelemben.” (Schütz.) Sok évszázados megállapítás ez — nem olyan-e mégis, mintha a természettudományi jelkép éltető, eszméltető s az én önmegvalósító külön-külön tevékenységének működésbeli egységét jelentette volna be előre?

A másik jelentős irány, a *molinizmus* pedig így látja ezt a felvázolt együttműködést. Vegyük sorra főbb mozzanatait: „Először is: előre irányító isteni indítás nincsen. Hanem Isten a szabad állásfoglalás számára annak megtörténte előtt felajánlja, mintegy készenlétbe helyezi együttműködését (*concursum oblatum*), mely azonban semmiképpen sem befolyásolja az akaratot, nemhogy egyirányba akarná terelni, hanem kész igazodni bármilyen akarat állásfoglaláshoz, melyet mintegy közömbös szemlélként bevár (*concursum oblatum et indifferens, multiplex et hypotheticum*).

Ha aztán az akarat kilép közömbösségéből és egy irányban elhatározza magát cselekvésre, nyomban Isten megadja a készenlétbe helyezett sok együttműködés közül azt, amely megfelel az akarat állásfoglalásnak, amelyet különben Isten a közbülső tudásánál (*scientia media*) fogva előrelátott (*concursum collatum*).

Ezzel a teremtoi együttműködéssel aztán az akarat befejezi az állásfoglalást, melyet maga kezdett ugyan, melyhez azonban a kezdés pillanatában megkapta az isteni indítást, úgyhogy a kezdés után ketten: Isten és ember együttvégeznek a cselekedetet, mint mikor ketten vontatják partra a hajót." (Schütz.)

A modern természettudományi kutatás nemcsak a hittudományok elméleti megállapításaival, hanem a kinyilatkoztatással is egyezik. Világosan szól az Írás: „A lélek az, ami megelevenít" (Ján. 6, 63.); „Ha az erőnyilvánulások különfélék is, de az Isten ugyanaz, aki mindent cselekszik mindenben" (I. Kor. 12, 6.); „Hiszen... mindegyikben (emberben és állatban) *egyforma* az éltető lehellet" (Préd. 3, 19.); „Ő ad mindennek életet, lehelletet és mindent." (Csel. 17, 25; v. ö.: V. Móz. 32, 8; I. Móz. 11, 8.)

Mindez, amire a természettudomány újabban rájött, az emberiség előtt — a kinyilatkoztatás, az ezen alapuló bölcselkedő ész és a hittudományi megfontolás révén — tulajdonképpen ismeretes volt. Hogy számára miért vált csak mostanában szinte kézzelfoghatóan érzékelhető, megközelíthetővé, annak kettős az oka. Egyrészt a természettudományi vizsgálódás számára mindaddig csak egyedi jelen-

ségek léteztek, míg a bódítással, — amikor is „eltávozik“ az én — a görcsöves megfigyeléssel és szövettenyészéssel fel nem fedezhette az általános életet s ennek megnyilvánulásait, döntő következményeit. Másrészt — s ez a fontosabb — az anyagelvű kutatás eleve elzárkózott mindentől, ami lélekhez, szellemi valósághoz vezetett volna. Márpedig a tudományos vizsgálódás gúzsbakötő átka az elfogultság. A szabad, nyilt szemű, jóindulatú tudomány minden ága előbb vagy utóbb, de szükségképen eljut az igazsághoz. Ha nem veti meg az isteni kinyilatkoztatás felkínálkozó támogatását, hanem vele karöltve munkálkodik, akkor biztosan eloszlatja gyötrő homályunkat, zavartkeltő problémáinkat, háborgó tájékozatlanságunkat — akkor felszáríthatja az ismeretlen óceánját s már e földön is megcsillogtathatja az örök élet mezőinek végtelen termésű tudástérségeit. Igen, mindegyre képes lesz, hiszen a Bölcsesség megtestesülésekor ígéretét vette, hogy mindaz, aki zörget, bebocsátást nyer, aki az igazságot keresi, megtalálja.

IV.

ELVEK ÉS ESZMÉNYEK

Az Egyház és az orvos

Mindazokra, akik az Egyházat és tanítását csak felületesen vagy éppen elfogultan ismerik, nagyon illik a goethei megállapítás:

Sieht man vom Markt in die Kirche herein,
Da ist alles dunkel und düster...
Kommt aber nur einmal herein!

Ha alaposan széjjelnézünk az Egyház hittételeinek csarnokában, ha megismerjük e pompás felépítmény minden részletét, logikai összefüggését s észfelettsége mellett is észszerűségét, nemcsak csodálni, hanem becsülni, szeretni is fogjuk és szívesen elismerjük: a kinyilatkoztatás egyedüli hiánytalan letéteményese, megingathatatlan őrizője.

Amikor Egyházzal beszélünk, természetesen sohasem a híveket vagy a papságot, még kevésbbé annak egyes tagjait értjük, hanem egyedül a Krisztus által rendelt tanítószervet; mivel ebben tulajdonképpen maga az Úr Krisztus szól hozzánk, azért egyházi tanítás alatt röviden az Egyházában továbbélő Megváltó megnyilvánulásait értjük.

Ennek előrebocsátása után a kérdés, melyre a továbbiakban összefoglalóan válaszolni szeretnénk, ez: Melyek az egyetemes igazságnak azok a tételei, melyeket az Egyház elsősorban az orvos elé ad?

Az orvos az emberi élet hivatásos megőrizője, fejlesztője, bajnoka. Ezért az élet védelmének néha talán képmény, de mindig bölcs, mert isteni törvényét tárja az Egyház különösképen az orvos elé.

Az élet teremője, osztogatója s feltétlen ura: az Isten. Mivel egyedül csak Ő tud teremteni, életet adni — egyedül

rajta múlik: kinek-minek mennyit és mikor ad belőle vagy mikor veszi el. Ez az alaptétel, melyből következik, hogy az Egyház az ember testi életét, mint a halhataflan lélek hordozóját, a legnagyobb földi értéknek tartja, s ezért egyrészt *védi* mindazon hatástól, mely elpusztíthatná vagy akárcsak megrövidítheti, másrészt — az erkölcsi törvények keretein belül — a legteljesebb *gyarapítását és fejlesztését sürgeti*.

Ez a védelem elítéli a *gyilkosságnak* minden fajtáját és a nem büntető jellegű csonkításokat.

Bűnös tehát az *öngyilkosság*. Senki nem rendelkezik az életével; meg kell köszönnie Istennek e nagy ajándékot s nem szabad elvetnie magától még a legnehezebb helyzetben sem. Egyébként is az öngyilkosság valójában gyávaság; megfutamodás a nehézségek, a próbatétel, a helytállás vagy a tisztító fájdalom elől. Még a bátorságra valló japán harakiri is alapjában véve hamis hősiesség, gőg.

Magukat kiválóan emberiesnek tartó orvosok téves, elítélt, mert hamis és kereszténytelen eljárása a „jó halál”-nak híresztelt, helytelen halál előidézése. A kereszténység a haláltusa óráját különösen értékesnek tartja, ezért még annak sem örül, ha eszméletlenül talál, nemhogy helyeselné ennek megrövidítését; hiszen ezek éppen a tökéletesedés legalkalmasabb percei; a szenvedés türelmes elviselésének lehetőségétől fosztja meg az orvos betegét, ha *euthanasia*-val sietteti a földi vég bekövetkezését.

Gyilkosságnak tartja az Egyház a *magzatelhajtást* is. A magzat fogamzása első percétől kezdve ember, akinek éppúgy joga van életéhez, mint szüleinek vagy az őt elpusztító orvosnak. E téren kétségtelenül vannak gondolkodásra késztető nehézségek. Nevezetesen: az édesanya egészsége s a súlyos társadalmi viszonyok. De a józan és haszonleséstől ment megfigyelőnek okvetlenül feltűnik az az érdekes tény, hogy beteg édesanyáknak a szülés előnyére válik, s hogy a legsúlyosabb esetekben is, művi beavatkozás nélkül, életben maradtak, továbbá, hogy éppen a szegényebb néprétegek nagyszámú gyermekeket tudnak felnevelni; csak ehhez persze az igények csökkentése, komoly felfogás kell. Végeredményben a magzatelhajtás bűne a

Gondviselést vonja kétségbe. Sohasem fog az orvos ártatlan életeket — még jó szándékkal sem — kioltani, ha megfontolja, hogy Isten a legbonyolultabb esetekben is, ha szükségesnek látja, segít — és minden megszületett embernek, hacsak feketét vagy szárazat is, de ad kenyeret.

A *párbaj* is gyilkosság. A becsületen ejtett foltot le nem mossa, hiszen akárhányszor a sértett hal meg, — feleséget, gyermeket, elaggott szülőket dönthet romlásba, ha elveszi a családfenntartót — kiszámíthatatlan, rendszerint a vakszerencsén múlik. Ezért keresztény orvos még segédként vagy hivatása teljesítésének címén sem vehet részt benne.

A *csonkítások* közül a nem-műtéti vagy büntető jellegűek viselik a tévedés vagy bűn foltját magukon.

Itt szóba jöhetnek azok a talán ritkán előforduló, de nem lehetetlen gyámoltalanító vagy torzító sebejtések, végtag-levágások, amelyek katonáskodásra alkalmatlanná tesznek vagy bűntények következményeitől való menekülést segítik elő.

A terhelt egyének *művi magtalanítását* is tiltja az Egyház. Ha gonosztevőknél alkalmazzák, nem kifogásolja (v. ö.: „*Casti connubii*” kezdetű pápai körlevéllel), de ekkor sem feltétlenül helyes; a büntetésnek ugyanis nemcsak a megtorlást, hanem a javítást is céloznia kell; márpedig a *castratio* megzavarja a szervezetet, a *sterilisatio* viszont a nemiség fokozódása által lelkileg káros.

A terhelték művi magtalanítását a következő szempontok helytelenítik.

Az *átöröklés* kérdését még sem élettanilag, sem lélektanilag nem tisztázták. A testi átöröklés terén a tudósok egyelőre csupán a csíraplazma jelentőségét ismerik megközelítőleg — a többi tényezőt még homály fedi. A lelki tulajdonságok átöröklése meg egyelőre egyenesen rejtély. Ha a betegek és korlátoltak kiselejtezése révén sikerülne is egészséges, tehetséges nemzedék kitenyésztése, még mindig kérdés, vajjon ezek utódai szintén ily kiválóak lesznek-e? A Hunyadi Mátyások és Bolyai Farkasok, nagy apák lángeszű fiai, ritka kivételek. A gyakoribb eset: rendkívüli szülők értéktelenebb gyermekei. Gondoljunk csak

Bismarck Herbertre, Arany Lászlóra, a reichstadti hercegre, Petőfi Zoltánra, Wagner Siegfriedre.

A testi hibák vagy betegségek nem zárják ki a szellemi emelkedettséget, sőt éppen az emberiség nagyjainak jókora része szenvedett átöröklött bajokban, volt torz vagy nyomorék. Aesopus, Pope: púpos; Leonardo da Vinci, Gounod: béna; Nagy Sándor: ferdenyakú; Nelson: félszemű; Pergolese, Talleyrand: hibáslábú; Napoleon: feltűnően alacsony; Konfuce, Michelangelo, Voltaire: torzarcú; Chopin: szívbeteg; Beethoven: süket. Elgondolni is rossz, mit vesztett volna velük a művészet és a tudomány, ha szüleiket magtalanították volna, vagy e művi beavatkozás az ő szellemi képességeiket árnyékolta volna be.

Egyébként is az értékek felfogása nagyon viszonylagos. Sokan a társadalomra nézve károsnak vagy haszontalannak minősítik a korcstestű, de mélyszívű vagy nagy elgondolású embert — azok tudniillik, akik csak az anyagi síkot tekintik s a szellemi értékeket semmibe veszik. Így, ha rideg anyagelvű szempontból nézzük az Úr Jézus működését, mit látunk? Csavargó ácslegény; harmincéves korában leteszi szerszámai s attól kezdve egy forgácsot odébb nem tol; a Galileai-tó partján andalog s egyszerű meséssel, homályos kijelentésekkel szórakoztatja a tömeget, rendkívülinek látszó tettekkel ámitja a csöcseléket, míg végül a hatalmasok ellen intézett támadásaiért, az állam biztonságát veszélyeztető magatartása miatt rövid úton kivégzik. És működése mégis megtermékenyítette az emberi történelmet; példabeszédei a legpazarabb irodalmi alkotásokkal felveszik a versenyt, gondolatai felülmúlják a legpallérozottabb bölcséleti rendszert, csodálatos cselekedetei pedig ellenségeit is bámulatra készítik.

Ime, aki testileg selejtes, aki fizikai munkára képtelen, aki az anyagias világ számára jelentéktelen vagy hasznavehetetlen, az emberiség igazibb, szellemi kincseit értékes alkotásokkal tetézheti — megszületésüket tehát kár volna lehetetlenné tenni.

A terheltség, a nyomorék test nem bűn, következésképpen nem érdemel büntetést. Márpedig ha e betegeket magtalanítjuk, erőszakosan *beavatkozunk személyiségük*

elemi, testük szabad használatának jogába s elveszük tőlük a házasság gyógyító lehetőségét. Mert igaz ugyan, hogy a házasság előtti s az egész életen át tartó önkényes tisztaság áldásthozó erény — másrészt azonban tagadhatatlan, hogy a házaselet testi-lelki társ-adása megnyugvást, kiegyensúlyozottságot, általános kórkép javulását eredményezheti.

Azt se felejtjük el, hogy a statisztikai kimutatások szerint, átlag minden ötödik ember bizonyos fokig csökkent-értékű; hogy tehát a társadalom eugenikus megjavításában eredményt lehessen elérni, ahhoz körülbelül minden nemzedék tíz százalékát kellene művileg magtalanítani — ez pedig képtelenség. Sőt hiábavaló! *Mert amíg iszákosak és paráznák lesznek a földön, addig mindig erednek korcs, gyöngé, beteges utódok.* Frázis: ne templomokat emeljenek, hanem kórházakat! Pedig minél több templom épül, minél vallásosabbak, erkölcsösebbek a nemzetek, annál kevesebb tudógondozóra, kórházra, tébolydára és börtönre van szükségük!

Ne higgyük azonban, hogy az Egyház a tudománynak, s éppen az orvosi kutatás fejlődésének, egészségesebb társadalom kibontakozásának kerékkötője! Hogy az orvosi tudomány a középkorban oly gyatra volt, ezt nem az egyházi boncolási tilalomnak, hanem a görcsövek, szövettenyésztes, finomabb műszerek hiányának köszönhetette.

Ellenkezőleg, az Egyház az élet védelmének e negatív jellegű tilalmai mellett hangsúlyozza, sőt mindenkit megelőzve hirdette a szociális igazságot, a józan fajnemesítést s ösztönzi, segíti a keresztény alapokon nyugvó tudományos kutatást.

Jól tudjuk, az újkor szociális hibáira, a munkások nyomorára a leghatározottabban a pápák mutattak rá és XIII. Leó adott elsőnek útmutatást e bajok leküzdésére, a bérek igazságos elosztása, a családok pártolása, a szabad- elvű tőke uralmának megfékezése révén. S ugyanilyen bátran emelte fel XI. Pius pápa szavát a testében egészséges és lelkileg nemes nemzedék kialakítására. Ennek módját azonban nem a már említett s elítélt eszközökben, hanem célszerűbb, az emberi méltósággal összeegyeztethető,

az evangélium szellemének megfelelő tényezők kiaknázásában mutatta meg.

E módok: *a családvédelem, a tisztességes munkabérek, a kellő szabadidő, a betegségi és öregségi biztosítás, a nyugdíj, a házasság előtti tanácsadás és kötelező orvosi vizsgálat, a súlyosan terhelt egyének intézeti elkülönítése.*

Elvek és törvények ezek; áthágásuk ideig-óráig sikerülhet, de kára biztosan megnyilvánul; viszont követésük, megtartásuk az emberiség boldogulását segíti elő. Elvek, melyek sokak szemében nevetségesek, másokat megbotrántkoztatnak s összhangzó egészükben, igazságuknak teljességében talán sohase valósulnak meg e földön; küzdeni azonban kell értük, hirdetni kell őket, mert a hívő s hitében boldog ember mindíg így énekel:

Mondd, melyik gyönyörűbb?
hinni: fut a gond, int a vigasság,
bízni: révbe jut az igazság
és harcolni a szépért, a jóért? —
Vagy harcolni:
tudva, hogy nem jön a vigasság,
látva, hogy nem győz az igazság:
és mégis harcolni?

Melyik szebb, dicsőbb, magasztosabb?
Töprengeni: nem jön a vigasság;
meghányni: nem győz az igazság;
mit harcoljak hát bolondjába? —
Vagy megfontolni:
siralomvölgyben nincs vigasság,
elbukhat, de él az igazság:
meghalni, annyi mint élni!

(Eino Leino)

TARTALOM:

Miért e könyv? — — — — —	3
I. Nagy kérdések	
1. Igénytelen fontolgatás testről és lélekről —	14
2. Aubade — — — — —	26
3. Isten-keresés — — — — —	44
4. Történnek-e csodák? — — — — —	64
5. A világ Orvosa — — — — —	83
II. Az emberrel sáfárkodók etikája	
1. Tisztaság — — — — —	99
2. Türelem — — — — —	118
3. Hallgatás — — — — —	123
4. Alázatosság — — — — —	129
5. Szeretet — — — — —	134
III. Őrhelyek	
1. A sebész — — — — —	142
2. A belgyógyász — — — — —	152
3. Az elmeorvos — — — — —	167
4. A kutató orvos — — — — —	185
IV. Elvek és eszmények	
Az Egyház és az orvos — — — — —	203

